

Forsvarsstudier 5/1989

De første skritt inn i Europa

Norsk Europa-politikk fra 1950

Nils A. Røhne

Institutt for forsvarsstudier (IFS) Tollbugt. 10, 0152 Oslo 1, Norge

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER – IFS – (tidligere Forsvarshistorisk forskningssenter) er en faglig uavhengig institusjon som driver forskning med et samtidshistorisk perspektiv innenfor områdene norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, Sovjetstudier og strategiske studier. IFS er administrativt tilknyttet Forsvarets høyskole, og virksomheten står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høyskole og Universitetet i Oslo.

Forskningsjef: professor Olav Riste

FORSVARSSSTUDIER tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkter som kommer til uttrykk i Forsvarsstudier står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Redaktør: Rolf Tamnes

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER – IFS – NORWEGIAN INSTITUTE FOR DEFENCE STUDIES (formerly Forsvarshistorisk forskningssenter – Research Centre for Defence History) conducts independent research from a contemporary history perspective on defence and security issues, Soviet studies, and strategic studies. IFS is administratively attached to the National Defence College, and its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo.

Director: Professor Olav Riste, D. Phil. (Oxon)

FORSVARSSSTUDIER – Defence Studies – aims to provide a forum for research papers within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Rolf Tamnes

Sats: Conrad Fotosats. Trykk: Hammerstad A/S. Distribuert gjennom Forsvarets overkommando Distribusjonssentralen.

ISSN 0333 - 2470

INNHOOLD

INNLEDNING	5
1 USA og Sovjet bestemmer integrasjonsrammene	6
2 Norsk Europa-politikk fram til 1950	11
3 Kull- og Stål-unionen	16
4 Pleven-planen	22
5 Vest-Tyskland og Europa får større vekt i norsk politikk	30
6 Et stort europeisk frihandelsområde?	45
7 Norge, EFTA og EEC	55
8 «Alle gode ting er tre» - andre og tredje forsøk på å få Norge med i EEC	75
Konklusjon	86
Noter	94
English summary	111

Innledning

Norges forhold til Europa har for første gang etter folkeavstemningen i 1972 igjen kommet på den politiske dagsorden. Det er først og fremst den indre utvikling i EEC som har skapt denne fornyede interesse. To av de viktigste områder i denne sammenheng er det utenrikspolitiske og markedsøkonomiske samarbeidet.

EEC-landenes forsøk på utenriks- og sikkerhetspolitisk koordinering, det såkalte EPS-samarbeidet, vil påvirke forbindelsene mellom USA og Vest-Europa og samarbeidsforholdene innen NATO. EPS angår dermed en av hovedpilarene i norsk utenrikspolitikk. Planene om å etablere et felles indre marked i et område som tar imot 70% av Norges vare-eksport, vil også gripe sterkt inn i norsk økonomi og politikk.¹

Forklaringen på den fornyede Europa-interesse finnes derfor på det handelspolitiske og utenrikspolitiske plan. Jeg vil i denne studien konsentrere meg om disse to felter også for å forklare Norges forhold til Europa i EEC's oppbyggingsfase. Denne første fase startet med etableringen av kull- og stål-unionen, ECSC i 1951 og ble avsluttet med de Gaulles nei til britisk og dermed norsk medlemskap i EEC i januar 1963.² Studien tar derfor først for seg utviklingen av norsk Europapolitikk i denne perioden gjennom 50-årene og inn i 60-årene. Fram til de Gaulles nei vil jeg i all hovedsak bygge framstillingen på primærkilder fra UD's arkiv. Referatene fra regjeringskonferanser har dessuten vært til stor nytte. I et siste kapittel vil jeg med utgangspunkt i sekundærlitteratur gi et riss av utviklingen fram til folkeavstemningen om norsk medlemskap i EEC den 25. september 1972.

Analysen vil ta for seg de utenrikspolitiske vurderinger og motiver som lå til grunn for de norske holdninger til europeiske integrasjonsforsøk. Norges utadvendte økonomi gjør de handelspolitiske interesser til sentrale elementer i utenrikspolitikken.³ Den økonomiske integrasjon som fant sted i Europa vil derfor, ved siden av forsøkene på militært og politisk samarbeid, stå i sentrum for min interesse. Analysen er en elitestudie i den forstand at søkelyset rettes mot offisiell norsk politikk; jeg har ikke i særlig grad tatt for meg opinionsstrømninger og opposisjon.

Kapittel 1

USA og Sovjet bestemmer integrasjonsrammene

Etter 1945 sto Europa i en ny maktpolitisk situasjon sammenliknet med forholdene før Den andre verdenskrig. De europeiske makter hadde i flere hundre år økonomisk, militært og politisk dominert i verden; nå skulle to ikke-europeiske makter ta over denne rollen.

Allerede på 1830-tallet hadde riktignok den franske diplomaten og historikeren Alexis de Tocqueville kommet med sin berømte spådom om at USA sammen med Russland om hundre år ville være de ledende makter i verden⁴, men det var først etter Den andre verdenskrig at USA og Sovjetunionen fikk en ubestridt posisjon som verdens to supermakter.⁵

I den globale rivalisering mellom USA og Sovjetunionen etter 1945 var Europa det viktigste interesse-området for begge parter. Det fortsatte å være tilfelle selv etter at den kalde krigen spredte seg til stadig nye områder.⁶ I denne situasjonen kunne supermaktene til en viss grad bestemme rammene for de europeiske integrasjonsforsøk. Jeg vil i det følgende kort skissere den internasjonale politiske utvikling og supermaktens Europa-politikk fra 1945 og fram til de Gaulles nei i januar 1963.⁷

Alt ved Tysklands sammenbrudd i 1945 øynes spirene til en grunnleggende interessekonflikt over Europa mellom en atlantisk sjømakt og en euroasiatisk landmakt, slik George F. Kennan formulerte det allerede i januar 1945.⁸ Umiddelbart søkte imidlertid partene å etablere en etterkrigsordning basert på prinsippet om folkenes selvbestemmelse og en fortsettelse av krigstidens stormaktssamarbeid. Dette prinsippet ble lagt til grunn for «Declaration on liberated Europe» som de tre store undertegnet på Jaltamøtet i februar 1945⁹, og for Potsdamkonferansens beslutning om regelmessige utenriksministermøter¹⁰

Det viste seg snart at stormaktene ikke klarte å løse de sentrale stridsspørsmål i Europa gjennom et samarbeid. Stalins politikk i Øst-Europa ga grunn til å tro at *Sovjetunionen* var fast bestemt på å etablere en interessesfære. Sentrale amerikanske aktører kom snart til at *Sovjetunionen* ville søke å utvide sin innflytelsessfære så langt vestover

som mulig. Som et motsvar og som et alternativ til samarbeid med Sovjetunionen innenfor en universell ramme, lanserte USA sin oppdemning- eller «containment»-politikk, som ble det sentrale begrep i amerikansk Europa-politikk. Oppdemningspolitikken delte Europa og fjernet dermed grunnlaget for all-europeisk integrasjon, som kunne inkludere både øst- og vesteuropeiske land. På den annen side innebar oppdemning for amerikanerne at man søkte å stimulere vesteuropeerne til å samarbeide for på den måten å stå sterkere. Marshall-planen fra juni 1947 var et klart vitnesbyrd om det. I sin sentrale Harvard-tale stilte utenriksminister Marshall krav om at de europeiske stater utarbeidet et felles program som en forutsetning for økonomisk hjelp til Europa.¹¹ Amerikanerne håpet på at dette ville sette fart i de vest-europeiske integrasjonsbestrebelse. Et samlet Vest-Europa, inkludert Vest-Tyskland, ble sett på som nødvendig for økonomisk vekst og politisk stabilitet, og som en forutsetning for å sikre Vest-Europa mot kommunistisk suksess.¹²

Truman-administrasjonen og senere Eisenhower-administrasjonen sluttet derfor opp om vest-europeisk integrasjon, og USA kom til å se positivt på de kontinentale forsøk i 1950-åra på et overnasjonalt, føderativt samarbeid.¹³ Et slikt samarbeid ville, slik amerikanerne så det, bidra til å konsolidere vest, understøtte oppdemnings-politikken og sette europeerne bedre i stand til å dele byrdene i forbindelse med containment. («Burdensharing»).

USA var på denne bakgrunn lite fornøyd med britene, som prioriterte forbindelsene med sitt eget Samvelde og med USA.¹⁴ De avviste integrasjon på et slikt nivå som for eks. Schuman-planen eller EEC la opp til. Utenriksminister Ernest Bevin hadde allerede i juni 1947 protestert mot å bli behandlet som «just another European country» i en europeisk blokk under Marshallplanen.¹⁵ Denne følelsen av å stå i en særstilling blant de europeiske stater, ble en bremse for britisk deltakelse i europeisk integrasjon. Forestillingen om Storbritannias spesielle posisjon fikk også næring gjennom den amerikanske politikken. Til tross for at USA var kritisk til at britene stilte seg på sidelinja, kom amerikanerne i praktisk politikk til å favorisere Storbritannia, noe som svekket britenes interesse for aktiv deltakelse i det europeiske samarbeidet.

Mot slutten av 1950- og begynnelsen av 1960-årene ble forutsetningene for den amerikanske politikken overfor Europa endret. Det skyldtes Charles de Gaulles maktovertakelse i juni 1958. Frankrike fikk med det en leder som sterkere enn sine forgjengere var opptatt av å

retablere Frankrike som stormakt.¹⁶ En slik posisjon kunne Frankrike bare få som leder av et uavhengig Vest-Europa. Et troverdig fransk lederskap krevde at Frankrike hadde en egen atomstyrke. Den endelige beslutning om å bygge opp en uavhengig fransk atomstyrke ble tatt like før de Gaulle kom til makten, og noe av det første de Gaulle gjorde var å forsere dette programmet.¹⁷ Behovet for en europeisk atomstyrke ble også forsterket etter at Sovjetunionen med Sputnik i 1957 viste at de hadde interkontinental kapasitet. Hvor sannsynlig var det at USA ville bruke atomvåpen mot Sovjetunionen som svar på et konvensjonelt sovjetisk angrep i Europa når USA selv i neste omgang ville bli utsatt for et atomangrep? Særlig Frankrike stilte spørsmål ved troverdigheten til den amerikanske atomgarantien, og tankene om en ny amerikansk strategi, «flexible response», forsterket tvilen.¹⁸

Frankrike hadde i 1951 foreslått å etablere et tremaktsdirektorat bestående av USA, Storbritannia og Frankrike. I september 1958 gjenopplivet de Gaulle dette forslaget. Ifølge forslaget skulle de tre landene sammen ha kontrollen over NATO's atomstyrker og i fellesskap planlegge alliansens politiske og militære strategi.¹⁹ En slik ordning av allianseforholdene på vestlig side ville befeste Frankrikes ledende rolle på kontinentet, og samtidig bidra til å styrke troverdigheten av den amerikanske atomgarantien. USA og Storbritannia avviste forslaget om et tremaktsdirektorat, noe som medvirket til at Frankrike midt i november brøt forhandlingene med Storbritannia om et europeisk frihandelsområde.²⁰ Året etter motsatte Frankrike seg at USA utplasserte taktiske atomvåpen på fransk territorium, og de trakk sin Middelhavsflåte ut av NATO's felleskommando.²¹

Til tross for disse symptomer på forskjellige sikkerhetspolitiske vurderinger i USA og Europa, støttet USA bestrebelsene på å utvikle EEC i retning av en politisk union, og de var skeptiske til dannelsen av EFTA i 1960. Den amerikanske politikken bygget på en grunnfestet tro på at en vesteuropeisk organisasjon ville marsjere i takt med USA. Denne amerikanske holdningen bidro sterkt til at Storbritannia søkte om medlemskap i EEC i juli 1961.²²

Utover på 1960-tallet kunne man ikke lenger ta det for gitt at USA og Europa hadde sammenfallende interesser.²³ Og supermaktenes muligheter til å påvirke rammene for europeisk politikk ble svekket, fordi redusert krigsfrykt førte til at den bipolære internasjonale situasjon ble mindre utpreget. Europeerne følte at de i større grad kunne stå på egne ben. Tanken om at Europa i større grad ville klare seg selv hadde både et

psykologisk og økonomisk fundament. EEC var i ferd med å utvikle seg til en formidabel økonomisk blokk med et nasjonalprodukt som nærmet seg USA's.²⁴ Og Frankrike, og etterhvert Vest-Tyskland, la opp til en politikk med ambisjoner i retning av at Europa skulle stå fram som et tredje alternativ.²⁵

I et forsøk på å møte denne utviklingen i Europa ble den såkalte «Grand Design» lansert av president John F. Kennedy i juli 1962.²⁶ USA tenkte seg et «atlantisk partnerskap» mellom et samarbeidende Europa og USA. Grand Design forsøkte dermed å ivareta et sentralt element i amerikansk Europa-politikk; Europa skulle samarbeide innenfor en atlantisk ramme. Men samtidig hadde Grand Design i seg elementer som favoriserte Storbritannia. Dette kom til uttrykk i Nassau-avtalen fra desember 1962, hvor Storbritannia fikk Polaris-raketter mot at den britiske atomstyrke var tenkt underordnet en multilateral atomstyrke, MLF, innen NATO. de Gaulle stilte seg svært avvisende til en lignende ordning for Frankrike.²⁷ Med Nassau-avtalen hadde britene bekreftet sin avhengighet av USA, og dersom Storbritannia kom med i EEC ville den franske uavhengighetslinjen svekkes. Avtalen mellom president Kennedy og statsminister Harold Macmillan bidro derfor sterkt til de Gaulles nei til britisk medlemskap i EEC den 14. januar 1963.²⁸

Til tross for disse forskjellige oppfatninger angående forholdet mellom Europa og USA, må konklusjonen bli at USA betraktet vesteuropeisk integrasjon som kongruent med amerikanske interesser.

Når USA derfor i den kalde krigen oppmuntret til europeisk integrasjon var det ikke overraskende at *Sovjetunionen* inntok det motsatte standpunkt. Sovjetunionen var kritisk til europeisk integrasjon.²⁹ Dette ga seg ideologisk uttrykk i «to-leire doktrinen» og maktpolitisk i oppdelingen av Europa i interessesfærer.³⁰ Den sovjetiske politikken ble noe myket opp under Nikita Khrustsjov. Han omtalte nøytralitet stadig mindre negativt, og trodde han kunne bevege nasjonale bevegelser og vestallierte stater i mer nøytral retning.³¹ Denne utvikling førte ikke til at Sovjetunionen noen gang ga uttrykk for en positiv holdning til europeisk integrasjon. Tvert imot ble europeiske blokkdannelser fortsatt stort sett betraktet som elementer i en vestlig politikk rettet mot Sovjetunionen. Sovjetunionens viktigste «bidrag» til europeisk integrasjon besto i at Vest-Europa følte et behov for å demme opp for sovjetisk innflytelse.³² «Følelsen av ytre fare», viste seg igjen å være en av «de sterkeste impulser ved dannelsen av føderasjoner mellom stater», slik Finn Moe uttrykte det.³³ Når trykket mot Vest-Europa lettet, ble derfor behovet for europeisk

konsolidering og integrasjon mindre akutt. Klimaskiftet som fulgte etter Stalins død og våpenhvilen i Korea i 1953 påvirket for eks. europeisk integrasjon ganske direkte: Det medvirket til at den franske nasjonalforsamling forkastet planene om en Europahær.³⁴ Noe gjennombrudd i retning av avspenning skjedde likevel ikke i 50-årene. Sovjetunionens Europa-politikk tok sikte på å konsolidere maktposisjonen i Øst-Europa, og tilhengerne av vesteuropeisk integrasjon kunne argumentere med at dette gjorde det nødvendig å samle kreftene på vestlig side av jernteppet.

Stormaktenes politikk påvirket selvsagt den europeiske integrasjonsprosess. I årene like etter Den andre verdenskrig hadde USA og Sovjetunionen langt på vei bestemt integrasjonsrammene. Utover i 50-åra og i enda sterkere grad i 60-åra ble supermaktenes muligheter til å påvirke rammene mindre. Europeerne skulle i denne situasjon komme til å ta en rekke nye initiativer for å fremme europeisk integrasjon, en integrasjon som i neste omgang skulle gjøre Europa enda mindre avhengig av supermaktenes politikk.

Kapittel 2

Norsk Europa-politikk fram til 1950

Norsk utenrikspolitikk var helt fra løsrivelsen fra Sverige i 1905 preget av skepsis overfor Europa. Det gjaldt for Norge å holde «de europeiske krigerstater»³⁵ på en armlengdes avstand. Denne norske distanse til kontinentet bunnet for en stor del i norske vurderinger av Tyskland og tysk politikk.³⁶ Man kan si at Tyskland representerte det norske kontaktpunktet til Europa. Da det røk, bleknet også de norske forbindelser med Kontinentet. Denne negative tendensen var et grunntrekk i norske holdninger overfor Europa helt fram til 1950.

Fra tidlig i 50-åra kan vi ane visse endringer i norsk Europa-politikk. Kontinentet og spesielt Vest-Tyskland kom til å spille en stadig mer sentral rolle i norske sikkerhetspolitiske vurderinger, og økonomisk var Europa et potensielt marked for norske eksport-produkter. I tillegg kom at Norge måtte forholde seg til de omfattende planene om europeisk integrasjon. Forslagene om en Kull- og Stålunion, (Schumanplanen) og en Europahær (Pleven-planen) førte til at Europa ble satt på den politiske dagsorden også i Oslo.

Jeg vil i dette avsnittet kort gi et riss av norsk Europa-politikk før 1950 for deretter å stoppe opp ved de to viktigste initiativer til europeisk samarbeid dette året, nemlig Schuman-planen og Pleven-planen.

Norsk tvil i mellomkrigstida: Er Europa en naturlig enhet?

Den første verdenskrig hadde bidratt til å skjerpe de norske holdninger overfor Tyskland og dermed overfor Europa. Norge sympatiserte med britene under krigen, og førte en nøytralitetspolitikk med brodd mot Tyskland.³⁷ Også i 20- og 30-åra ble det primære for Norge å ta vare på det gode forholdet til Storbritannia.³⁸ Forholdet til kontinentet ble for første og siste gang i mellomkrigstida grundig vurdert av Regjeringen i 1930. Bakgrunnen var den franske utenriksminister Aristide Briands utspill om en europeisk konføderasjon. Norge var kritisk, og regjeringens fremste utenrikspolitiske rådgiver, professor Frede Castberg, stilte spørsmålsteget ved Balkan-landenes plass i et europeisk samarbeid. I sitt endelige svar til Briand avviste Norge et samarbeid på det militære og

politiske felt. Det var kun på det økonomiske området at et europeisk samarbeid var naturlig, ifølge den norske regjering.³⁹

London 1942: «Europa er ingen enhet...»

Utbruddet av Den andre verdenskrig og det tyske angrep på Norge førte til en revurdering av norsk utenrikspolitikk. Nøytralitets- og isolasjonspolitikken ble erstattet av alliansepolitikken. I en artikkel av utenriksminister Trygve Lie i *Times* den 14. november 1941 ble det fremhevet at hovedinnholdet i alliansepolitikken var et atlantisk samarbeid: «Vi er et Atlanterhavsfolk og vi ønsker først og fremst et fast organisert samarbeid med de to atlantiske stormakter. Dette er det primære, ja det er en betingelse for at vi kan delta i et samarbeid på fastlandet.»⁴⁰ At et europeisk samarbeid kun var et supplement til et atlantisk samarbeid og måtte innordnes i en atlantisk ramme ble fra nå av en av hjørnesteinene i norsk Europa-politikk.

Denne norske alliansepolitikken ble bekreftet i det sentrale dokumentet «Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk», som Regjeringen behandlet den 8. mai 1942.⁴¹ I «Hovedlinjer» ble nok en gang et militærpolitisk samarbeid med kontinentet avvist. Igjen var det på det økonomiske og kulturelle felt at Norge kunne tenke seg et europeisk samarbeid.

Den sterke prioritering av det atlantiske samarbeidet kom også til uttrykk i diskusjonen om gjenoppbyggingen av Europa etter krigen. Sommeren 1942 tok en britisk rapport til orde for å betrakte Europa som en enhet i denne forbindelse. De norske reaksjoner var svært avvisende og negative. «Vi tviler på om det er hensiktsmessig å bruke uttrykket «Europa» i seriøse politiske vurderinger. Europa er ingen enhet...», het det i et notat utarbeidet av en rekke sentrale norske aktører.⁴²

Den norske atlantehavspolitikken ble tonet ned på tampen av krigen. Stormaktene ønsket ikke slike allianser, men søkte nå mot en universell rettsorden bygd opp rundt FN. Norge vendte dermed tilbake til den utenrikspolitiske hovedlinje som Castberg hadde understreket i forbindelse med debatten om Briandplanen. Norge ønsket å være alliansefritt og støttet «den universelle sammenslutning av alle verdens nasjoner» og søkte «å hindre gruppedannelser».⁴³

Tilhører Norge egentlig Vest-Europa?

Den norske utenrikspolitikken de første år etter andre verdenskrig har fått merkelappen «brobygging». Norge skulle gjennom FN, med Halvard Langes ord, «samarbeide med alle uten å være med i noen blokkdannelse.» Forutsetningen for en slik politikk var en viss supermaktsforståelse. Det allierte samarbeidet fra krigen måtte fortsette. Norges oppgave ble i denne sammenheng å «gjøre det vi evner for å være med å styrke tillitsforholdet landene imellom.»⁴⁴

Utenriksminister Marshalls tale i juni 1947 og de sterke amerikanske krav under forhandlingene om Marshall-planen om et felles økonomisk program og en permanent europeisk organisasjon utfordret den norske brobyggings-politikken.⁴⁵ Norsk deltakelse i en vesteuropeisk økonomisk og politisk blokk støttet av USA var uforenlig med Norges universelle, utenrikspolitiske linje. Dersom Norge på den annen side fulgte Sovjetunionen og de andre østeuropeiske lands eksempel og brøt ut av Paris-forhandlingene ville et slik skritt representere et enda klarere brudd med brobyggingspolitikken. Og det ville framfor alt så tvil om Norges grunnleggende tilhørighet i Vest. Norge valgte derfor å delta i Paris-forhandlingene, men forsøkte å begrense samarbeidet til det rent økonomiske felt og dessuten kople inn FNs økonomiske kommisjon for Europa (ECE), som alternativ til en permanent europeisk organisasjon.⁴⁶ Ved å knytte ECE til Marshallplanen håpet Norge både å styrke FN og unngå at Marshallplanen ble det første skritt mot en vestlig blokk.⁴⁷

Norges prioritering av det internasjonale, universelle samarbeidet gjennom FN forsterket dermed Norges skepsis til europeiske løsninger. Norges til dels negative holdning under Paris-forhandlingene gikk så langt at den britiske finansminister Hugh Dalton fant grunn til å spørre om Norge egentlig tilhørte Vest-Europa.⁴⁸

Etterhvert som det ble klart at ECE ikke ville bli tillagt noen rolle i forbindelse med europeisk rekonstruksjon, måtte Norge foreta en konkret prioritering mellom FN-konseptet og vesteuropeiske løsninger. Fortsatt prioritering av ECE kunne bli oppfattet ikke bare som en anti-europeisk holdning, men også som en anti-vestlig politikk. Nølede og motvillig tok derfor Norge de første skritt inn i et europeisk samarbeid ved sin deltakelse i Marshallplan-organisasjonen (OEEC).

Et tredje alternativ?

Norge slo følge med Storbritannia i sine forsøk på å motarbeide de amerikanske krav om europeisk integrasjon i forbindelse med Marshallplanen.⁴⁹ Når Norge nå måtte gå med i et europeisk samarbeid så tilfredsstilte det foreliggende alternativ tross alt sentrale forutsetninger for Norge. Gjennom Storbritannias deltakelse hadde Norge en garanti for at det europeiske samarbeidet ikke ble overnasjonalt og omfattende, men tvert imot konføderalt og begrenset. Forholdet til Storbritannia sto svært sentralt i norsk utenrikspolitikk etter 1945. Bak brobyggingsfasaden var Norge gjennom ideologiske, utenriksøkonomiske og militære bånd sterkt koplet til Storbritannia. Det nære forholdet til Storbritannia og den tiltagende kalde krigen førte til at flere sosialdemokrater vurderte et regionalt samarbeid rundt Storbritannia som et alternativ for norsk utenrikspolitikk. Marshalls tale stimulerte slike forestillinger. Hverken Regjeringens sentrale utenrikspolitiske rådgiver Arne Ørding eller utenriksminister Lange selv var fremmed for tanken om et slik «tredje alternativ».⁵⁰ Men dette dreide seg om et tredje alternativ hvor det var underforstått at USA var en bakspiller og implisitt en garantist for Vest-Europas sikkerhet.

I begynnelsen av januar 1948 holdt utenriksminister Bevin en viktig tale hvor hovedbudskapet var at tiden var moden for en konsolidering av Vest-Europa.⁵¹ Mange sosialdemokrater var tilbøyelig til også å se dette utspillet i et «tredje kraft» perspektiv. I *Arbeiderbladet* så en for seg et europeisk tredje alternativ med front mot Sovjetunionen og til dels økonomisk og ideologisk mot USA.⁵² Kuppet i Tsjekkoslovakia og andre dramatiske hendelser våren 1948 fjernet likevel noe av grunnlaget for troen på et tredje alternativ. Et nordvesteuropeisk samarbeid ble nå ikke vurdert som tilstrekkelig i oppdemningspolitikken overfor Sovjetunionen. Det ble også klart at Bevin hele tiden hadde siktet mot et atlantisk samarbeid.⁵³

Tilslutning til Europarådet, men uten begeistring

Etter at en europeisk «tredje kraft» falt bort som et alternativ for Norge kom valget til å stå mellom et nordisk eller atlantisk samarbeid. Den europeiske «sirkel» ble likevel satt på dagsorden da Frankrike høsten 1948 tok initiativet til en europeisk forsamling. Til tross for sterk britisk motstand kom Frankrike og Storbritannia fram til et kompromiss i januar

1949.⁵⁴ Den 7. mars mottok så Norge innbydelse til konferansen om opprettelse av Europarådet.⁵⁵

I forhandlingene om et Europaråd og senere under de første møtene i rådet kom Norges skepsis til et sterkt europeisk samarbeid igjen klart til uttrykk. Norge støttet konsekvent Storbritannias konsføderale holdning og la vekt på at regjeringene hadde kontrollen over utviklingen av det europeiske samarbeidet i Europarådet. Norge motarbeidet videre Hellas' og Tyrkias medlemskap i Europarådet, og var svært reservert til Europarådets arbeid med menneskerettighetsspørsmål, blant annet på grunn av den overnasjonale karakter man siktet mot på dette feltet.

«Europeisk samling. Falske håp og realiteter.»

Hva var så status for det europeiske samarbeidet sett med norske øyne ved inngangen til 1950-åra?

Den 1. desember 1949 holdt utenriksminister Lange et foredrag i New York som han kalte «Europeisk samling. Falske håp og realiteter.» De to europeiske organisasjoner hvor Norge var medlem, OEEC og Europarådet, ble av Lange omtalt med svært liten entusiasme. Hverken OEEC eller Europarådet dannet noen naturlig økonomisk eller politisk enhet, ifølge Lange. Lange understreket at istedet for et europeisk samarbeid var de fleste nordmenn interessert i «å utvikle en skandinavisk regionalisme i retning av et Nordsjø-samfunn og et Nordatlantisk samfunn.» Norge var «...skeptisk overfor integreringsplaner med Middelhavslandene.»⁵⁶ Det innebar at Norge gikk inn i det nye tiår med en klar atlantisk profil. Men den internasjonale situasjon og de nye europeiske initiativer i begynnelsen av 1950-åra førte til at Norge også måtte vende blikket mot Europa.

Kapittel 3

Kull- og Stål-unionen

Vest-Tyskland fikk meget tidlig en nøkkelstilling i vestlig oppdemningspolitikk. Europa var kommet i den situasjon som den britiske planleggingskomite for etterkrigstida hadde fryktet allerede sommeren 1944: Mot et eventuelt fiendtlig Sovjetunionen kunne tyske menneskelige og materielle ressurser bli avgjørende for britisk sikkerhet, hevdet komiteen.⁵⁷

Øst-vest konflikten forsterket behovet for å nyttiggjøre seg de tyske ressurser og produktivkrefter. Samtidig var europeerne, og særlig Frankrike på vakt mot tysk revansjisme. Kull- og Stålunionen og planene om en Europahær var begge forsøk på å skape en institusjonell ramme hvor disse to til dels motstridende hensyn kunne forenes. De hadde begge det til felles at det tyske potensiale ble mobilisert i oppdemningspolitikken, men på en slik måte at Bonns handlefrihet ble forsøkt temmet ved å legge myndigheten til overnasjonale organer. Jeg vil i dette kapitlet ta for meg Kull- og Stålunionen.

Et avgjørende vendepunkt i Europas utvikling

I sine memoarer skrev den tyske forbundskansler Konrad Adenauer: «Om morgenen visste jeg ennå ikke, at denne dag ville bringe nyheten om et avgjørende vendepunkt i Europas utvikling.»⁵⁸

Det var planene om en europeisk Kull- og Stålunion, eller Schumanplanen, Adenauer omtalte som «et avgjørende vendepunkt.» Den 9. mai 1950 avga den franske utenriksminister Robert Schuman en erklæring hvor han foreslo at kull- og stålproduksjonen i Frankrike og Tyskland skulle legges inn under en overstatelig ledelse innenfor en organisasjon åpen for tilslutning fra andre europeiske land. Det lå en betydelig grad av idealisme bak Schumanplanen. Ved siden av å fremme fransk/tysk forsoning var planen også tenkt som «det første stadium i en europeisk føderasjon».⁵⁹ Det er allikevel ikke i Europavisjonen, men i fransk Tysklands-politikk vi finner de viktigste motiver for det franske forslaget.

Fransk politikk overfor Tyskland hadde fra 1945 tre hovedkomponenter: Oppdeling av Tyskland i mindre stater, fransk anneksjon av Saar-land og en internasjonalisering av Ruhr.⁶⁰ Frankrike ville svekke

Tyskland ved å skaffe seg kontroll over Ruhr-ressursene, som hadde vært basis for tysk militærmakt. Det ambisiøse franske rekonstruksjonsprogrammet, Monnet-planen, som ble vedtatt i mars 1946, forutsatte også at Frankrike fikk tilgang til Ruhr-ressursene. Med militær sikkerhet som mål tok Frankrike sikte på å øke sin stålproduksjon på bekostning av Vest-Tyskland.⁶¹

Etter som den kalde krigen ble stadig kaldere økte motstanden fra amerikansk og britisk side mot den franske politikken. Motsetningene kom klart til uttrykk under Marshallplan-forhandlingene. Et svekket Tyskland var det motsatte av hva Marshall siktet mot gjennom sitt forslag. Etter Marshallplanforhandlingene i Paris og Londonkonferansen om Tyskland våren 1948 sto fransk Tysklands-politikk ribbet tilbake. Tyskland var i ferd med å bli rehabilitert. Frankrike maktet ikke å stoppe en prosess båret fram av troikaen Bonn, London og Washington. Frankrike søkte i denne situasjonen å sikre kontroll over denne prosessen ved å etablere et internasjonalt kontrollorgan hvis oppgave skulle være å overvåke fordelingen av Ruhr-ressursene. The International Ruhr Authority (IRA) ble opprettet, men fikk ikke den innflytelse som Frankrike hadde ønsket. Paris bega seg på leting etter et alternativ.⁶²

Tilbakeslagene i fransk Tysklands-politikk førte til en ny strategi, basert på teorien om at «if you can't beat them, join them.» Løsningen var et nærmere samarbeid politisk og økonomisk med Tyskland for derigjennom å øve innflytelse i samsvar med egne interesser.

Schuman-planen om en Kull- og Stålunion tok sikte på å skape en europeisk organisasjon hvor franske sikkerhetsinteresser kunne forenes med kravet om tysk rekonstruksjon.⁶³

Norske holdninger til Kull- og Stålunionen

Schumans erklæring den 9. mai 1950 ble fulgt opp av en innbydelse til regjeringene i Storbritannia, Vest-Tyskland, Nederland, Belgia, Luxembourg og Italia om å delta i en konferanse om sammenslutning av den europeiske kull- og stålindustri.⁶⁴ Norge fikk ingen innbydelse til konferansen, men var som Storbritannia skeptisk til Schuman-planens overnasjonale karakter.

På samme måte som Storbritannia sa nei til å delta, fordi Schuman på forhånd ønsket en overstatlig organisasjon, understreket utenriksminister Lange at det europeiske samvirke måtte være et samarbeid mellom ansvarlige regjeringer.⁶⁵ Utenriksminister Lange så imidlertid

flere positive trekk ved det franske utspillet. «Schuman-planen er først og fremst blitt til ut fra politiske overveielser», sa Lange.⁶⁶ Siktemålet var å eliminere det gamle motsetningsforholdet mellom Frankrike og Tyskland og legge forholdene til rette for en politisk forening av Vest-Europa. På norsk hold ble imidlertid et annet perspektiv sett som vel så viktig. Ved å binde vesttysk kull- og stålindustri til en vesteuropeisk organisasjon kunne Vest-Tyskland i neste omgang bli knyttet til Atlanterhavsmaktene og dermed forhindre en vesttysk orientering mot øst.⁶⁷

I de første norske reaksjoner ble Schuman-planen derfor forsøkt plassert inn i det samarbeidsmonster som Norge prefererte: Det økonomiske, militære og politiske tyske potensiale måtte mobiliseres, ikke for å danne noen europeisk blokk, men for å styrke Vest-Europa som et ledd i en større helhet, Atlanterhavssamfunnet.⁶⁸

Laber norsk interesse for Kull- og Stålunionen

Til tross for at Norge derfor inntok en positiv holdning til det politiske innholdet i Schuman-planen, ble ikke forhandlingene mellom de seks kontinentale stater fulgt med særlig interesse. Gjennom OEEC-delegasjonen i Paris hadde Norge anledning til å få et visst innblikk i forhandlingene, men kontinuerlig og systematisk informasjon om utviklingen ble ikke sendt hjem.⁶⁹

Internt i utenriksdepartementet ble det like før forhandlingene skulle starte gitt uttrykk for tvil om det overhodet «ble mulig å komme fram til noe som helst».⁷⁰ Etter at den endelige avtale ble undertegnet den 18. april 1951 spådde Paris-ambassadør Rolf Andvord at de deltagende regjeringer ville få problemer med ratifikasjonsprosessen i sine respektive nasjonalforsamlinger.⁷¹ Men den norske tvilen ble gjort til skamme. Avtalen om den europeiske Kull- og Stålunion ble ratifisert med stort flertall i alle de seks parlamenter vinteren og våren 1952, og den 25. juli trådte den i kraft.⁷²

Norge sto dermed overfor en ny situasjon. Kull- og Stålunionen kunne føre til en politisk og økonomisk maktkonsentrasjon på kontinentet, og ikke nødvendigvis bidra til å styrke det atlantiske fellesskap. Som motvekt mot en slik utvikling dukket igjen tanken om en skandinavisk tollunion opp i utenriksdepartementet. Forhandlinger om en slik union kunne legge grunnlaget for en felles skandinavisk holdning til Schuman-planen. Et felles nordisk standpunkt kunne i neste omgang få tilslutning

fra andre stater som sto utenfor Kull- og Stålunionen. Til tross for Sveriges nøytralitet forfektet derfor utenriksdepartementet det syn at forhandlingene om en skandinavisk tollunion kunne bidra til å styrke Atlanterhavsstatene.⁷³

Schuman-planen kunne imidlertid også få direkte praktisk-økonomiske virkninger. Det var tre forhold som tidlig ble viet oppmerksomhet i denne forbindelse:

1. Norge kunne risikere å bli stilt overfor et kontinentalt importmonopol når det gjaldt jernmalm.
2. Import av jern og stål kunne bli vanskeliggjort.
3. Norge kunne få problemer med å importere kull.

De norske interesser kunne på de toll- og handelspolitiske områder i første omgang ivaretas gjennom de forhandlinger som Kull- og Stålunionen (ECSC) måtte føre i GATT og OEEC.⁷⁴ Men på lengre sikt ble ikke dette betraktet som tilstrekkelig. I begynnelsen av 1953 besluttet så Regjeringen, på grunn av den «økonomiske og politiske betydning av Kull- og stålfelleskapet», å utpeke en fast delegasjon ved ECSC.⁷⁵

En nærmere tilknytning til Kull- og Stålunionen?

Til tross for at medlemmer av OEEC-delegasjonen i Paris med ambassadør Arne Skaug i spissen ble sideakkreditert til ECSC, viste Norge fortsatt liten interesse. Men utviklingen av forholdet mellom Storbritannia og Kull- og Stålunionen kom til å skjerpe den norske oppmerksomheten overfor ECSC.

Den 25. desember 1953 tok den Høye Myndighet i ECSC ved sin president Jean Monnet initiativet til forhandlinger med sikte på å etablere en nærmere tilknytning mellom Storbritannia og Kull- og Stålunionen.⁷⁶ Den britiske regjering ba i denne forbindelse å bli kjent med Norges stilling dersom Storbritannia ble med i et europeisk felles marked for kull og stål. Den britiske henvendelse, kombinert med rykter om at britene overveide å legge fram forslag som i realiteten innebar medlemskap i ECSC, førte til fornyet interesse for Kull- og Stålunionen fra norsk side.⁷⁷ Et britisk de facto medlemskap i et felles marked måtte få politiske og økonomiske konsekvenser for Norge. Den 4. mars 1954 besluttet derfor Regjeringens økonomiske utvalg å nedsette en komite som skulle ta for seg de økonomiske og handelspolitiske problemer ved et eventuelt norsk samarbeid med Kull- og Stålunionen.⁷⁸ Samtidig henvendte ambassadør Arne Skaug seg til den Høye Myndighet i ECSC for å avklare om Norge

kunne innlede et samarbeid på linje med hva president Monnet hadde foreslått overfor Storbritannia. I svaret på ambassadørens henvendelse het det at ECSC ikke ville ta initiativer til et lignende samarbeid overfor Norge eller andre land.⁷⁹

ECSC's initiativ overfor Storbritannia hadde først og fremst en politisk bakgrunn. Den Høye Myndighet håpet å skape en motvekt mot tysk dominans i det kontinentale samarbeidet. Det kunne dessuten lette ratifiseringen av avtalen om det Europeiske Forsvarsfellesskap (EDC) i den franske nasjonalforsamling.⁸⁰ Norge hadde i et slik perspektiv lite å tilby Kull- og Ståluunionen, noe det negative svaret på Arne Skaugs henvendelse også viste.

Dersom forhandlingene førte fram kunne Norge komme til å stå overfor et britisk-kontinentalt fellesmarked for kull og stål. Et slik omfattende fellesmarked ville i stor grad berøre norsk import av kull, jern og stål. I en samtale med den britiske utenriksminister Anthony Eden om briteres forhold til Kull- og Ståluunionen, trakk Lange fram den norske uro som gjorde seg gjeldende i denne forbindelse. Edens svar måtte virke beroligende på den norske utenriksminister; For det første hadde ikke britene utarbeidet noe endelig svar på president Monnets forespørsel. For det andre ville det aldri bli tale om å oppgi suverenitet fra britisk side. Og når det gjaldt den norske bekymring for stålimporten garanterte britene at de hele tiden ville ta alle mulige hensyn til sine tradisjonelle handelspartnere.⁸¹

Det britiske svar i april 1954 var meget kort og inneholdt i realiteten kun en innbydelse til president Monnet om å komme til London for videre forhandlinger.⁸² Disse kom ikke i gang i løpet av sommeren 1954, og da den franske nasjonalforsamling forkastet forslaget om en Europahær i august falt mye av grunnlaget for forhandlingene bort.

Utvalget som var nedsatt for å vurdere Norges forhold til Kull- og Ståluunionen fortsatte imidlertid sitt arbeid. Den 11. oktober 1954 la det fram sin innstilling. Utvalget konkluderte med at det ikke forelå sterke nok grunner til at «Norge for tiden bør ta skritt for å søke oppnådd en nærmere tilknytning til Fellesskapet.» Dersom nye land og spesielt Storbritannia skulle knytte seg nærmere til Kull- og Ståluunionen måtte spørsmålet vurderes på nytt, i følge utvalget.⁸³

Ulempene ble ansett som større enn fordelene ved en eventuell norsk tilknytning til Kull- og Ståluunionen. Men samtidig signaliserte norske interesser at det kontinentale marked var potensielt viktig for Norge. Da Kull- og Stålfellesskapet vedtok å skape et felles marked for spesialstål het

det foreks. fra Norges Industriforbund at det ville være et «alvorlig slag for vår eksport av ferromangan ... hvis vi blir stengt ute fra disse våre gamle markeder.»⁸⁴ Handelsdepartementet uttalte i samme forbindelse at «en ikke skal utelukke at disse markeder i framtiden blir av større betydning enn de er i dag.»⁸⁵ Arne Skaug argumenterte for at det ble oppnevnt et utvalg som skulle følge utviklingen innen Kull- og Stålnasjonen, fordi organisasjonen ville innta en framtrædende plass i det økonomiske samarbeid mellom landene i Vest-Europa. Dette kontinentale samarbeidet «er potensielt av den største interesse for landets næringsliv», skrev Skaug.⁸⁶

Konklusjon

Norge inntok en avventende holdning til Kull- og Stålnasjonen. På kort sikt risikerte ikke Norge noe «ved å se utviklingen an.»⁸⁷ På lengre sikt kunne situasjonen likevel bli en annen. Det kontinentale marked kunne få større betydning for Norge i framtiden. Forøvrig bekreftet ellers Norge sin atlantiske profil, og den sterke koplingen til Storbritannia i Europa-spørsmål.

Det var likevel ikke planene om integrasjon på det økonomiske område, men de forsvarspolitiske spørsmål som sto i sentrum for norsk Europa-politikk i begynnelsen av 1950-åra. Det franske forslag om en Europa-hær, Plevén-planen, vakte atskillig større interesse enn Schuman-planen.

Kapittel 4

Pleven-planen

Den 24. oktober 1950 la den franske statsminister Rene Pleven fram sin plan om en Europahær. Den skulle knyttes til felles europeiske politiske organer. En europeisk forsvarsminister skulle være ansvarlig overfor en europeisk parlamentarisk forsamling slik at Europahæren ble underlagt en felles politisk og militær myndighet.⁸⁸ Den direkte foranledning til det franske utspillet var A-paktens prinsipp-beslutning i september 1950 om tysk remilitarisering.⁸⁹

Spørsmålet om et vesttysk militært bidrag til Vest-Europas forsvar vokste fram som en frukt av den kalde krigen. Motforestillingene var imidlertid sterke i alle europeiske land, ikke minst i Frankrike. Våren 1950 fikk for eksempel Winston Churchill ingen tilslutning da han i Underhuset hevdet at Vest-Tyskland måtte være med i forsvaret av Europa.⁹⁰ På A-paktens rådsmøte i London i mai 1950 ga Ernest Bevin og USA's utenriksminister Dean Acheson uttrykk for at tiden ikke var moden for noen remilitarisering av Vest-Tyskland.⁹¹

Utbruddet av Korea-krigen den 25. juni 1950 ble vendepunktet. På møtet i Atlanterhavspaktens råd i New York i september 1950 krevde utenriksminister Acheson at europeerne ga sin tilslutning til et vest-tysk militært bidrag. USA lovet på sin side å forsterke sitt militære nærvær i Europa, og sa seg også villig til å stille øverstkommanderende for en integrert forsvarsstyrke. Til tross for sterke franske betenkeligheter ga Rådsmøtet sin tilslutning til Achesons forslag. Under sterkt amerikansk og britisk press forpliktet også Frankrike seg til å gi sin tilslutning til vedtaket før neste møte i NATO's forsvarskomite i slutten av oktober 1950.⁹²

Med Pleven-planen aksepterte Frankrike tysk remilitarisering. Ved sitt forslag om en Europahær forsøkte Frankrike å komme i en posisjon hvor de kunne få avgjørende innflytelse på den form det tyske militære bidrag skulle få.

De samme stater som deltok i forhandlingene om Kull- og Ståunionen svarte positivt på den franske innbydelse til en konferanse om en europeisk arme. Etter at forhandlingene hadde pågått i halvannet år ble avtalen om Europahæren (EDC) undertegnet den 27. mai 1952.⁹³ Tre måneder tidligere hadde NATO's råd på sitt møte i Lisboa i februar 1952, gitt sin tilslutning til et konkret tysk forsvarsbidrag innen rammen av EDC.⁹⁴ Sommeren 1952 gjensto bare ratifikasjonsprosessen i de enkelte

parlamentar. Men særlig i Frankrike vokste opposisjonen mot EDC-avtalen. Tyskland hadde under forhandlingene arbeidet seg fram til en sterkere posisjon innen rammen av EDC enn Frankrike likte. Tautrekkingen om innholdet i EDC-avtalen fortsatte derfor, og så sent som sommeren 1954 la Frankrike fram omfattende endringsforslag.⁹⁵ Resultatet av diskusjonen ble at den franske nasjonalforsamling den 30. august 1954 stemte mot EDC-avtalen.

Norske holdninger til Pleven-planen

Før det viktige New York-møtet i Atlanterhavspaktens råd i september 1950 gikk Norge imot tysk gjenopprustning.⁹⁶ Men under dette møtet ble Norge konfrontert med det amerikanske kravet om et tysk bidrag til forsvaret av Vest-Europa. Videre gjorde det et sterkt inntrykk på utenriksminister Lange at den allierte strategi var basert på en forsvarslinje ved Rhinen. Dette innebar at innfallsporten til Danmark og dermed Norge lå utenfor forsvarslinjen.⁹⁷

Den 22. september 1950 redegjorde Lange for utviklingen i Stortinget og konkluderte med at det ikke ville være riktig å gå imot et tysk bidrag til forsvaret av Europa.⁹⁸ I Stortinget hadde mange likevel betenkeligheter med opprettelsen av tyske styrker. Når Regjeringen likevel fikk tilslutning til sitt forslag var hovedgrunnen at «tysk deltakelse var nødvendig for å få forsvarslinjen skjøvet øst for Danmarks sydgrense.» Norge var klar over at en slik endring av alliert strategi fra et militært synspunkt ikke var mulig før «de nødvendige styrker var opprettet.»⁹⁹

Pleven-planen om en Europahær skisserte et apparat hvor tysk gjenopprustning kunne foregå i betryggende former. Men Norge mente at en slik organisatorisk ramme var unødvendig siden kontrollen like godt kunne ivaretas innenfor NATO. Norge ville likevel ikke «motsette seg en ordning som de direkte interesserte parter måtte komme fram til».¹⁰⁰ Norsk medlemskap i EDC var på den annen side uaktuelt. Nordregionen måtte, ifølge det norske synet, ikke være underlagt øverstkommanderende for en eventuell europeisk kontinental hær, men samarbeide nært med USA og stå direkte under NATOs øverstkommanderende.¹⁰¹ Norge utelukket derfor et direkte militært samarbeid med kontinentet og bekreftet sin tilhørighet i den atlantiske sirkel. Men siden et tysk militært bidrag var av sentral betydning for norsk sikkerhetspolitikk, fulgte Norge forhandlingene i Paris med interesse.¹⁰²

Europahæren - den beste løsning på det tyske problem?

Sommeren 1951 konstaterte utenrikskomiteens formann, Finn Moe, at forhandlingene om en Europahær hadde kommet inn i en fase hvor deltakerne viste positiv vilje til å finne løsninger på problemene. Men alt var ikke rosenrødt: Dersom de kontinentale europeiske stater klarte å realisere Pleven-planen og Schuman-planen, ville et slik intimt europeisk samarbeid kunne skape problemer for samarbeidet i NATO, hevdet Finn Moe.¹⁰³

Det sentrale spørsmål for Norge ble derfor forholdet mellom det europeiske og atlantiske samarbeidet. For Norge var det atlantiske samarbeidet hovedsaken. I et UD-notat til statsminister Gerhardsen sommeren 1951 het det: «Målet bør være en atlantisk organisasjon som omfatter alle former for samarbeid.»¹⁰⁴ I et slik samarbeid der USA, Kanada og Storbritannia deltok «direkte og med samme forpliktelse som de europeiske kontinentalstater», kunne Norge også oppgi suverenitet. Norsk deltakelse i et kontinentalt, fransk-ledet og føderalt EDC var på den annen side ikke aktuelt.¹⁰⁵ I forbindelse med Paris-konferansen om EDC som startet den 15. februar 1951, og hvor Norge var tilstede som observatør, så var ikke Norge opptatt av Europahæren i og for seg, men av EDC's forhold til NATO. En forutsetning for at Norge skulle gi sin tilslutning til EDC, var at den politiske forbindelse mellom EDC og NATO ble ordnet slik at NATOs råd ble det «sentrale politiske organ for alle medlemmer av A-pakten.» Norge var høsten 1951 ikke fornøyd med det foreløpige utkast til EDC-avtale på dette punkt.¹⁰⁶

Det kan med andre ord konstateres en viss uro blant norske aktører for at et intimt forsvarspolitisk, kontinentalt samarbeid kunne utvikle seg på bekostning av NATO-samarbeidet. I Trontaledebatten i januar 1952 bekreftet nok en gang utenriksminister Lange at det var dette samarbeidet som var hovedsaken fra norsk side.¹⁰⁷

Norge sto overfor et dilemma. På den ene side ble et tysk militært bidrag betraktet som nødvendig og avgjørende for et troverdig framskutt forsvar på kontinentet og dermed for forsvaret av Norge i sør. På den annen side kunne den kontinentale, organisatoriske ramme for tysk remilitarisering svekke det vestlige samarbeid i NATO. Den ideelle løsning på dette problemet var direkte tysk medlemskap i NATO, noe Frankrike ikke kunne akseptere.¹⁰⁸ NATO's rådsmøte i Lisboa i februar 1952 munnet imidlertid ut i en løsning som Norge kunne være bra fornøyd med.

Vedtakene i Lisboa innebar en nær politisk tilknytning mellom Atlanterhavspakten og Det Europeiske Forsvarsfellesskap.¹⁰⁹ Den europeiske integrasjon i EDC ble plassert innenfor en atlantisk overbygning, og faren for en forsvarspolitisk splittelse på vestlig side ble kraftig redusert. I denne situasjonen kunne Arne Ørding regne med bred tilslutning i Norge da han i et notat til utenriksminister Lange skrev at Europahæren utvilsomt var «den beste løsning på det tyske problem.» Tysk militarisme kunne kontrolleres samtidig som Vest-Europa fikk hardt tiltrengte nye divisjoner til sitt forsvar. Tysk medlemskap i en Europahær ville heller ikke virke så provokativt på Sovjetunionen som tysk medlemskap i NATO, mente Ørding.¹¹⁰ Etter møtet i Lisboa understreket utenriksminister Lange at selv om det aldri hadde vært på tale å bli med i EDC hadde Norge «den sterkeste interesse» av at det kontinentale forsvarssamfunnet ble realisert.¹¹¹

Vinteren 1952 gikk forhandlingene om en Europahær inn i en krise, blant annet fordi Tyskland ikke var fornøyd med sin stilling vis a vis NATO, og fordi Frankrike var misfornøyd med den form Europahæren fikk i løpet av forhandlingene. På norsk hold fryktet en konsekvensene av et eventuelt sammenbrudd av EDC-forhandlingene. USA ville i en slik situasjon foreslå tysk medlemskap i NATO, noe Frankrike ville motsette seg. Amerikansk Europa-politikk kunne ikke føres i åpen strid med Frankrike, og resultatet kunne bli at USA trakk seg tilbake fra det europeiske fastland.¹¹²

Utenrikskomiteens formann, Finn Moe, ga uttrykk for at også Norge hadde et visst medansvar for vanskelighetene i EDC-forhandlingene. Hadde Norge sammen med Storbritannia og Danmark vært mer positive til EDC-samarbeidet kunne krisen vært unngått, mente Finn Moe.¹¹³ Finn Moe var en av de få sentrale norske aktører, som ikke helt utelukket norsk medlemskap i EDC, og han mente at Norge var altfor passiv til det europeiske samarbeidet.¹¹⁴ Norge mente at Frankrike og Tyskland måtte kunne bli enige om en Europahær, skrev Finn Moe. Men ble det spørsmål om norsk deltakelse da «smeller det norske nei, fast og bestemt ut over verden.»¹¹⁵

Til tross for motsetningene mellom særlig Frankrike og Vest-Tyskland førte forhandlingene om EDC fram til et resultat våren 1952. Norge var tilfreds med at det endelig ble undertegnet tre avtaler i slutten av mai: Generalavtalen som skulle gjøre slutt på okkupasjonen av Vest-Tyskland; avtalen om Europahæren; og avtalen om tilleggsprotokollen til Atlanterhavspakten som skulle regulere forholdet mellom EDC og

NATO.¹¹⁶ Norge var direkte part bare i den siste avtalen og ratifiserte denne i juni 1954. Ved denne anledning ga utenriksminister Lange uttrykk for at Norge også håpet at EDC-avtalen ble ratifisert snarest mulig.¹¹⁷

Men motsetningene mellom Tyskland og Frankrike i forbindelse med EDC-avtalene var ikke blitt mindre i de to år som hadde gått. Fra norsk side hadde en flere ganger uttrykt bekymring over den situasjon som ville oppstå dersom ratifikasjonsprosessen ikke gikk i orden.¹¹⁸ Finn Moe syslet fortsatt med tanken om en mer positiv norsk holdning til et militært og politisk samarbeid i Vest-Europa.¹¹⁹ I begynnelsen av 1953 var selv utenriksminister Lange inne på at Norge sammen med Storbritannia måtte vurdere å delta i et nærmere europeisk samarbeid på det forsvarspolitiske område for å lette ratifikasjonsprosessen.¹²⁰ Den 30. august 1954 ble imidlertid EDC-avtalen nedstemt i den franske nasjonalforsamling.¹²¹ EDC hadde også vært en av hjørnesteinene i planene om et overnasjonalt, politisk fellesskap i Europa, EPC.¹²² Høsten 1954 led derfor de kontinentale europeiske integrasjonsbestrebelsene både på det militære og politiske felt alvorlige nederlag.

Norge hadde hele tiden vært skeptisk til de europeiske føderasjonsplaner. Tilbakeslaget for tanken om et europeisk fellesskap bekymret derfor i og for seg ikke de norske aktører. Problemet for Norge var de konsekvenser EDC-avtalens nederlag hadde for vesttysk remilitarisering og for samarbeidsklimaet i NATO. I en redegjørelse for utenrikskomiteen sa Lange at den tyske opprustning ikke måtte foregå ukontrollert, og han understreket at nå gjaldt det å finne et alternativ som beroliget Frankrike og som tilfredsstilte de tyske krav om likestilling.¹²³

Norge vurderer medlemsskap i Vestunionen

EDC's nederlag skapte en ny situasjon i europeisk politikk. I Norge førte dette til fornyet interesse og oppmerksomhet omkring organiseringen av Vest-Europa på det forsvarspolitiske felt. Ved første anledning tok utenriksminister Lange opp den nye situasjonen i Regjeringen og i utenrikskomiteen. Hadde det åpnet seg en mulighet for vest-tysk medlemsskap i NATO? Eller ville Frankrike foreslå en ny form for Europa-hær? Utenriksminister Lange mente at en slik Europahær måtte bli en koalisjonshær med engelsk deltakelse, uten overnasjonale institusjoner og oppgivelse av suverenitet. Norge foretrakk NATO-alternativet. Skulle imidlertid en Europahær med engelsk deltakelse bli

etablert sto Norge i fare for å få en svært perifer posisjon i NATO. Lange konkluderte derfor med at «vi ... måtte overveie meget omhyggelig om vi ikke alt i alt bør prøve å komme med.»¹²⁴

På NATO's rådsmøte i Paris i september 1954 førte Lange samtaler med nøkkelmennene i det diplomatiske spillet som nå var på gang. Den franske stats- og utenriksminister Pierre Mendes-France antydte i samtalene med Lange at det tyske problem kunne løses innenfor en utvidet Brussel-pakt. Brussel-pakten var blitt inngått mellom Storbritannia, Frankrike og Benelux-landene den 17. mars 1948.¹²⁵ Pakten førte til opprettelsen av Vestunionen – et militært samarbeid som imidlertid fløt bort med NATO. Lange fikk inntrykk av at Frankrike så positivt på eventuelt norsk deltakelse i Brussel-pakten. Utenriksminister Eden ga på sin side også uttrykk for at et norsk medlemskap i Brusselpakten ville bli hilst med glede.¹²⁶ I en fortrolig melding fra Lange til statsminister Oscar Torp, som omhandlet samtalene i Paris, het det at det forelå muligheter for en revidert og utvidet Brussel-pakt kombinert med vest-tysk medlemskap i NATO. Dersom en slik løsning kom i stand måtte Norge, ifølge Lange, «overveie å gå inn som medlem ... ellers risikerer vi å falle av lasset.» Lange ga også uttrykk for at det kunne bli nyttig for Norge å delta i et nærmere politisk samarbeid innenfor rammen av en utvidet Brussel-pakt.¹²⁷

Hvilke grunner talte for at Norge nå burde gå inn i et slik europeisk samarbeid? Statssekretær Dag Bryn listet i et notat for statsministeren opp fem punkter som alle talte for norsk deltakelse:

1. En utvidet Brussel-pakt kunne bli et tyngdepunkt i NATO. De mindre land som sto utenfor ville få mindre innflytelse.
2. Norge burde ikke stille seg avvisende til de konstruktive tanker i retning av et mer intimt europeisk samarbeid.
3. Brussel-pakten oppfylte et hovedkrav fra norsk side; Storbritannia var med.
4. I motsetning til EDC ville ikke Brussel-pakten medføre konstitusjonelle vanskligheter. Det var snakk om et konføderalt samarbeid.
5. Gjennom en utvidet Brussel-pakt ville Norge kunne ivareta vitale strategiske interesser i et direkte samarbeid med Vest-Tyskland. Bryn understreket at Norge var spesielt interessert i hvordan de tyske styrkene ble disponert i forfallet foran Danmarks sydgrense.¹²⁸

Det siste punktet fikk sterk støtte fra fagmiltært hold. Den Militære Sentrale Sjefsnemnda uttalte i et PM at en framskutt forsvarsstrategi var umulig uten tyske styrker, og mulighetene for å forsvare Syd-Norge ville bli vesentlig bedret ved et tysk bidrag.¹²⁹

I slutten av september 1954 tok den britiske regjering initiativ til en utenriksministerkonferanse for å drøfte et alternativ til EDC. Konferansen åpnet for Vest-Tysklands medlemskap i NATO; Frankrike måtte bøye seg for et anglo-amerikansk press. På den annen side søkte man å legge begrensninger på den tyske gjenopprustning. For det formålet tørket man støvet av Vestunionen, som nå ble til Den vesteuropeiske union, WEU, som i tillegg til medlemmene i Brussel-pakten nå ble utvidet til å inkludere Vest-Tyskland og Italia.¹³⁰

Skulle Norge gå med i Den vesteuropeiske union? Mot norsk medlemskap talte at Norge tradisjonelt alltid hadde foretrukket samarbeidsløsninger hvor USA og Canada var direkte med. Videre var en på norsk hold opptatt av at et lite land med begrensede ressurser ikke måtte spre sin aktivitet på for mange organisasjoner. Et sentralt spørsmål ble derfor hvordan forholdet mellom NATO og Brussel-pakten ble regulert. Kunne Norge ivareta sine interesser direkte i NATO uten å gå veien om WEU? Norge fikk «vente å se», som Dag Bryn formulerte det.¹³¹

Det viste seg at Den vesteuropeiske union ikke ble noe europeisk tyngdepunkt i det atlantiske samarbeidet, men først og fremst et middel for å få Vest-Tyskland med i NATO. Etter at Vest-Tysklands medlemskap i Atlanterhavspakten var sikret, kom derfor WEU til å spille en svært perifer rolle, og den norske interessen for medlemskap falt derfor bort.

Konklusjon

Norsk medlemskap var ikke aktuelt i EDC. Men på samme måte som når det gjaldt Kull- og Stålonionen så Norge de positive sidene ved dette samarbeidet.

Norge var av sikkerhetspolitiske grunner svært interessert i at Europahæren ble en realitet. Det kunne sikre kohesjonen i alliansen, og gjennom EDC kunne Vest-Tyskland gi et viktig bidrag til forsvaret av Norge. Etter at EDC falt bort, var Norge opptatt av å finne alternative

løsninger hvor et remilitarisert Vest-Tyskland kunne finne sin plass. I denne forbindelse overveide Norge seriøst mulighetene for å delta i et europeisk militært samarbeid i en utvidet Brusselpakt.

Fram til 1950 hadde norsk utenrikspolitikk vært preget av skepsis overfor Europa. Norge prioriterte det atlantiske samarbeidet, og støttet britenes konføderale linje i diskusjonen om de forskjellige europeiske integrasjonsplaner. Denne hovedlinje i norsk Europa-politikk finner vi også i perioden 1950-1955. Men samtidig viste de norske reaksjoner på Schuman-planen og Pleven-planen at kontinentet, og særlig Vest-Tyskland, var i ferd med å få en mer sentral plass i norsk sikkerhetspolitikk enn tidligere. Denne tendensen skulle komme til å tre enda sterkere fram ut gjennom tiåret.

Kapittel 5

Vest-Tyskland og Europa får større vekt i norsk politikk

Den nordiske, europeiske og atlantiske sirkel

Med Vest-Tysklands medlemskap i NATO i mai 1955 kom det vestlige forsvarssamarbeidet styrket ut av EDC-diskusjonen. Norge hadde etter 1949 «gått inn i et skjebnefellesskap med den vestlige verden militært, økonomisk og politisk», som Dag Bryn uttrykte det, og hilste derfor denne utvikling velkommen.¹³² Med Halvard Lange i spissen ville Norge nå bygge ut det atlantiske fellesskap på andre områder enn det militære.

Men samtidig som Norge var interessert i å utvikle det atlantiske samarbeidet, fikk kontinentet og særlig Vest-Tyskland en stadig viktigere plass i norsk utenriks- og forsvarspolitik. Militært ble Vest-Tyskland viktig for forsvaret av Sør-Norge; kontinentet spilte en stadig mer sentral rolle i norsk utenriksøkonomi; politisk skulle Norge komme til å engasjere seg i diskusjonen om Rapacki-planen, fordi man følte sine interesser berørt. Disse bindingene på det funksjonelle nivå, sammen med de dyptgripende integrasjonsplanene mellom landene i Kull- og Stålnasjonen, påvirket norsk Europa-politikk.

I tillegg til den atlantiske og europeiske sirkel var imidlertid Norge også aktør i nordisk sammenheng. Parallellt med forsøkene på å utvide det atlantiske samarbeid og diskusjonen om Norges forhold til Europa, foregikk det drøftelser om et nordisk fellesmarked. Jeg vil i dette kapitlet konsentrere meg om Norges forhold til Europa i siste halvdel av 50-åra. Men siden Norges holdninger til den europeiske sirkel var tett forbundet med utviklingen innen den nordiske og atlantiske sirkel, vil jeg først stoppe opp ved disse to.

Atlanterhavssamfunnet

Et sentralt trekk ved norsk utenrikspolitik i 50-åra var Norges sterke atlantiske orientering. Gjennom utenriksminister Lange ble Norge fra tidlig i 50-åra talsmann for å bygge ut NATO til «noe annet og noe mere enn et forsvarsforbund»¹³³

I et notat fra UD til statsminister Gerhardsen i juni 1951 het det at hovedsaken for Norge var det atlantiske samarbeidet; europeisk

integrasjon måtte skje innenfor en større atlantisk overbygning. Målet for norsk politikk var en atlantisk organisasjon som omfattet «alle former for samarbeid.»¹³⁴ Bare innenfor et slik «atlanterhavssamfunn»¹³⁵ kunne de sikkerhetspolitiske og økonomiske problemer løses.¹³⁶

Etter ministerrådsmøtet i NATO våren 1956 fikk Norge anledning til å følge opp sine tanker om et utvidet atlantisk samarbeid. Utenriksminister Lange ble sammen med utenriksminister Lester Pearson (Canada) og utenriksminister Gaetano Martino (Italia) med i et utvalg (de tre vise) som skulle undersøke mulighetene for å utvide samarbeidet innenfor NATO på «det politiske, økonomiske, kulturelle og undervisningsmessige område ...»¹³⁷. Dette ikke-militære samarbeidet i NATO fikk ikke det omfang som Norge siktet mot. Utvalget la riktignok grunnlaget for en del samarbeidsprosjekter, for eks. NATO's vitenskapskomite, som ble opprettet i kjølvannet av russernes suksess med Sputnik i 1957.¹³⁸

Det var først og fremst i nordisk og europeisk sammenheng at Norge måtte forholde seg til planer om ikke-militært samarbeid. Den atlantiske dimensjonen i norsk utenrikspolitikk farget imidlertid de norske holdninger til nordisk og europeisk samarbeid. Integrasjon i en sirkel kunne komme i konflikt med eller stimulere integrasjon i en annen sirkel. Og som vi senere skal se, kom Norge til å vurdere de europeiske samarbeidsprosjekter positivt eller negativt, alt ettersom de ville bidra til å styrke eller svekke det atlantiske samarbeidet.

Nordisk samarbeid

Mens Norge selv tok initiativer og var interessert i å utvikle det atlantiske samarbeidet, kom impulsene til nordisk samarbeid på det sikkerhetspolitiske og markedsøkonomiske felt utenfra.¹³⁹

Etter at de nordiske land ikke maktet å bli enige om et nordisk forsvarsforbund sluttet Norge seg til NATO i 1949. Tanken om et formelt forsvarssamarbeid mellom de skandinaviske land var med det i realiteten død. Uformelle kontakter fantes, men spredte forsøk på et mer formalisert samarbeid førte ikke frem.¹⁴⁰

Hva så med det nordiske samarbeidet på det markedsøkonomiske felt? Representerte Norden et alternativ til et europeisk økonomisk samarbeid?

De første forsøk på et institusjonalisert nordisk økonomisk samarbeid etter krigen kom som en følge av Marshallplanen i 1947. Amerikanerne stilte krav om et regionalt samarbeid i Europa, og for å imøtekomme

kompakte motstand fra borgerlig hold. Men selv for Arbeiderpartiet var Norden i beste fall bare et supplement, og ble aldri betraktet som noe alternativ til Vest-Europa på det markedsøkonomiske felt.

UNISCAN

De nordiske lands forskjellige sikkerhetspolitiske og økonomiske tilknytninger utover Nordens grenser, eller «livslinjer» for å låne et uttrykk fra Halvard Lange¹⁵⁶, gjenspeilte det nordiske samarbeidets utilstrekkelighet. Disse utenom-nordiske tilknytningspunktene bidro i sin tur til å vanskeliggjøre det nordiske samarbeidet. Det fantes likevel visse muligheter, og en av disse var å knytte Norden til en bredere nordvest-europeisk gruppering. Etter de mislykkede forhandlinger om en nordisk tollunion kastet derfor Norge i 1948 fram tanken om et skandinavisk-britisk økonomisk samarbeid.

Britene hilste forslaget velkommen først og fremst fordi en slik gruppering kunne danne en motvekt mot den politiske og økonomiske maktkonsentrasjon som var under utvikling på kontinentet. Frankrike, Italia og Be-ne-lux-landene diskuterte nemlig samtidig et fransk forslag om å danne en kontinental europeisk betalingsunion, FINEBEL.¹⁵⁷ Etter forhandlinger i Stockholm i desember 1949 ble den britisk-skandinaviske komite, UNISCAN, etablert.¹⁵⁸

Måneden før hadde Halvard Lange luftet tanken om et enda tettere samarbeid mellom Skandinavia og Storbriannia gjennom en nordisk tilslutning til sterling-området. Men igjen sto de forskjellige nordiske lands «livslinjer» i veien; mens tanken fikk en positiv mottakelse i Norge, ble forslaget avvist på svensk og dansk hold.¹⁵⁹

Samtidig som UNISCAN holdt sine første møter i begynnelsen av 1950 ble FINEBEL avvirket. Interessen for et formalisert britisk-skandinavisk samarbeid ble med det merkbart mindre, særlig fra britisk side, og UNISCAN ble primært et forum for utveksling av informasjon og meninger.¹⁶⁰

Til tross for utviklingen både i den nordiske og nordvest-europeiske sirkel ble både Norden og UNISCAN viktige plattformer for norsk Europapolitikk i 50-åra: Gjennom de nordiske ministerrådsmøter og gjennom konsultasjonene i UNISCAN deltok Norge i fora hvor de kunne koordinere sin politikk med de andre skandinaviske land og Storbriannia. Og som vi skal se, la Norge stor vekt på dette samarbeidet i de senere forhandlinger om europeiske markedsproblemer.

Norges forhold til Europa etter 1955

Norges forhold til kontinentet ble i siste halvdel av 50-åra preget av en spenning mellom kontinentets og særlig Tysklands voksende betydning for Norge på det militære, økonomiske og politiske felt på den ene side og Norges atlantiske linje på den annen. Disse strukturelle endringer påvirket norsk Europa-politikk. De funksjonelle bindinger til kontinentet førte til at Norges næringspolitiske, økonomiske og utenrikspolitiske interesser ble berørt av bestrebelsene på kontinental økonomisk og politisk integrasjon.

Jeg har tidligere antydnet at den tradisjonelle norske distanse overfor Europa i stor grad kunne føres tilbake til Tyskland og tysk politikk. Mot slutten av 50-åra la Tysklands voksende betydning for norsk økonomi og sikkerhet grunnlaget for en viss normalisering.

Jeg vil i det følgende ta for meg noen av de praktiske eller funksjonelle bindinger mellom Norge og Europa. Jeg vil dernest drøfte Norges holdninger til de formelle integrasjonsplanene mellom landene i Kull- og Stålunionen og til forhandlingene om et stort europeisk frihandelsområde.

Vest-Tysklands militære bidrag - nødvendig, men problematisk for Norge

Etter NATO-møtet i New York i september 1950 erkjente norske aktører at Tysklands bidrag var nødvendig for forsvaret av Sør-Norge. Av den grunn ble diskusjonen om tysk opprustning fulgt med interesse og av samme grunn vakte EDC-avtalens nederlag bekymring.¹⁶¹

Det var vanskelig å tenke seg et effektivt forsvar av Danmarks sydgrense og dermed Sør-Norge uten tysk medvirkning, og senere i 50-åra og begynnelsen av 60-åra kom også Vest-Tysklands marine til å få viktige oppgaver i forsvaret av de baltiske stredene og Nordsjøen. Norge ønsket at et tysk bidrag skulle innordnes i en atlantisk ramme, og betraktet det tyske medlemskap i NATO i 1955 som «den ideelle løsning».¹⁶² Vest-Tysklands sentrale rolle for forsvaret av Vest-Europa og for norsk sikkerhetspolitikk ble erkjent selv blant skeptikere til NATO. Olav Oksvik konstaterte i 1952 at «Tysklands deltakelse (var) den viktigste militære garanti ...»¹⁶³

Men selv om Norge på det militære felt både funksjonelt og formelt nå

var alliert med Vest-Tyskland skapte den tyske militære integrasjon problemer. Regjeringen var selv skeptisk og måtte dernest ta hensyn til en kritisk opinion og til protester fra venstre. Mistilliten overfor Tyskland kom til uttrykk i flere sammenhenger; Diskusjonene om besøk av høyere tyske militære og av den tyske forsvarsminister; spørsmålet om tyske offiserer ved Nordkommandoen på Kolsås og tilbakeholdenhet med å besøke Tyskland med norske marinefartøyer er eksempler på at tyskerne ennå ikke var «stuerene» i norsk politikk.

I august 1957 meddelte sjefen for Nord-kommandoen, generalløytnant Sir Cecil Sugden, at sjefen for sentral-kommandoen, general Valluy, ville komme på besøk til Norge i oktober samme år. General Valluy ville blant annet være ledsaget av den tyske general Hans Speidel. Sir Cecil spurte forsvarsminister Nils Handal om Norge hadde noen innvendinger i denne forbindelse. Forsvarsministeren ønsket general Valluy velkommen, men var ikke begeistret for generalens reisefølge. I Regjeringen ga Handal uttrykk for at det «etter omstendighetene ikke vil kunne reises noen innvending» mot besøket.¹⁶⁴ General Hans Speidel hadde vært stabssjef i Frankrike under nazi-okkupasjonen og besøket i oktober ble møtt med kraftige demonstrasjoner.¹⁶⁵

Med oppstyret rundt general Speidels besøk i friskt minne mottok så Regjeringen i mars 1958 et tysk ønske om at forsvarsminister Franz-Josef Strauss ble invitert til Norge. Forsvarsminister Handal påpekte at Strauss i den senere tid hadde besøkt en rekke vesteuropeiske land, og at besøkene syntes å øke mulighetene for leveranser fra vedkommende land til det tyske forsvar. Kongsberg våpenfabrikk (KV) og Raufoss ammunisjonsfabrikker (RA) hadde store tyske bestillinger og det tyske marked var uten sammenlikning det mest interessante i Europa for norsk våpenindustri. Mot dette rent økonomiske argument for å invitere Strauss sto erfaringene Regjeringen hadde høstet med offisielle tyske besøk. I denne situasjonen valgte Regjeringen å fornye en tidligere invitasjon til statssekretæren i det vesttyske forsvarsdepartement, dr. Rust.¹⁶⁶

I februar 1960 kom så et nytt tysk utspill. Statsråd Handal fikk via ambassaden i Bonn en tysk forespørsel om han ville akseptere en invitasjon fra forsvarsminister Strauss til å besøke Vest-Tyskland. Et slik besøk forutsatte at forsvarsminister Strauss senere ble innbudt til et besøk i Norge. Igjen understreket statsråd Handal betydningen et besøk kunne få for KV og RA. Vest-Tyskland var «den eneste kjøper av våpen og ammunisjon som bedriftene for tiden kan regne med i Europa», sa Handal. Med utgangspunkt i de sysselsettingsmessige vanskligheter i

våpenindustrien søkte Handal også å oppnå støtte fra LO for et besøk i Vest-Tyskland, men LO's ledelse ville ikke gi noe positivt signal. Igjen ble de negative reaksjoner som et besøk av Strauss ville framprovosere, tillagt avgjørende vekt. Handal antydte at han kunne besøke Bonn på tilbakereisen fra forsvarsministermøtet i Paris i mars, mens et gjenbesøk av Strauss ble utsatt på ubestemt tid.¹⁶⁷

Først året etter, i mars 1961, åpnet Regjeringen døra på gløtt for en gjensisitt til Norge. Og i november 1961 kom den tyske forsvarsminister for første gang etter Den andre verdenskrig på offisielt besøk. Det fant sted under betydelige protester og demonstrasjoner.¹⁶⁸

Skepsisen til Tyskland og motstanden mot Strauss' besøk gikk langt inn i Regjeringen. Justisminister Haugland skrev i sin dagbok at forsvarsminister Gudmund Harlem måtte ta imot Strauss når «Nils Handal i si tid var så dum å gjeste Vest-Tyskland offisielt», men det var ikke nødvendig «å skryte så sterkt og så ofte av Vest-Tyskland som ein god demokratisk alliert.»¹⁶⁹

I tillegg til problemene i forbindelse med offisielle tyske besøk kom også en annen ømtålig konsekvens av den tyske militære integrasjon: Sjefen for Nordkommandoen ba høsten 1958 om norsk samtykke til at to tyske liaisonoffiserer ble permanent stasjonert ved Kolsås. Bakgrunnen for forslaget var diskusjonen om en sjømilitær kommandoordning med en felles kommando for de danske og tyske stridskrefter under Nordkommandoen. Etter å ha konsultert den utvidede utenrikskomite godkjente Regjeringen i oktober 1958 at forsvarsministeren meddelte tyskerne at «den norske regjering ikke ville gjøre innvendinger mot at det blir tilsatt tyske forbindelsesoffiserer ... ved Kolsås.»¹⁷⁰ I utenrikskomiteen hadde Trond Hegna (A) gitt uttrykk for at han ville drøfte saken i DNA's stortingsgruppe, men antagelig av frykt for den politiske uro spørsmålet kunne forårsake ble det bestemt at partigruppene i Stortinget ennå ikke skulle orienteres. Den 27. april 1959 ble saken behandlet i Stortinget, og vedtatt mot 12 stemmer.¹⁷¹

Men problemene i forbindelse med den tyske representasjon på Kolsås var likevel ennå ikke ute av verden. Opprettelsen av den dansk-tyske felleskommando (BALTAP) i 1961 førte til at tyske styrker som var underlagt Nordkommandoen økte betydelig. Dette var bakgrunnen for et forslag fra SHAPE om å øke antall tyske stabsoffiserer ved Kolsås fra to til ti offiserer. Etter at Stortingsgruppen i Arbeiderpartiet hadde drøftet saken den 15. november aksepterte Regjeringen utvidelsen den 22. november 1962.¹⁷² Mot 21 stemmer godtok så Stortinget i desember 1962 at

den tyske representasjon på Kolsås ble utvidet.¹⁷³

Parallelt med den betydelige norske skepsis til tysk militært besøk og nærvær viste Norge tilbakeholdenhet med å delta i det praktisk militære samarbeid med tyskerne. Både i 1958 og 1959 avslo Norge en innbydelse fra Tyskland om å delta i den såkalte Kiel-uka med ett marinefartøy. Begge ganger var det, som det het, «...vanskelig å innpasse et slik besøk i øvings-programmet for marinens fartøyer». Den samme innvending ble også reist da Norge for tredje gang ble innbudt til Kiel-uken i 1960. Men bl.a. «av hensyn til samarbeidet innenfor NATO» besluttet Norge å la seg representere ved skoleskipet Haakon VII.¹⁷⁴

Trass i denne skepsis: I siste halvdel av 50-åra og i begynnelsen av 60-åra befestet Vest-Tyskland sin stilling som en nærmest uunnværlig faktor i norsk sikkerhetspolitikk. Norge hadde et ambivalent forhold til denne utviklingen. På den ene side ble avhengigheten av Vest-Tyskland erkjent; landet var den sentrale makt i et troverdig framskutt forsvar i sør; tysk militær integrasjon var nødvendig. På den annen side var det ikke like lett, rent politisk-psykologisk å akseptere at Tyskland skulle spille en slik rolle. I så måte er den norske håndtering av Tysklandsspørsmålet i 50-åra et interessant eksempel på brytningene mellom moral og realpolitikk.

Vest-Tysklands og kontinentets økonomiske betydning for Norge

Det var ikke bare på det rent sikkerhetspolitiske felt at Vest-Tyskland i 50-åra spilte en sentral rolle for Norge. Tyskland ble gradvis lokomotivet i europeisk økonomi og ble det land som hadde den sterkeste økonomiske veksten. Derfor ble Vest-Tyskland et uhyre interessant marked for andre land. Allerede under diskusjonen om Norges forhold til Kull- og Stållunionen i første halvdel av 50-åra ble betydningen av det kontinentale marked for enkelte næringer understreket. Samtidig ble kontinentet vurdert som et viktig potensielt marked.¹⁷⁵

På ett bestemt område fremsto Vest-Tyskland som en umiddelbar og betydelig samarbeidspartner, nemlig når det gjaldt våpenproduksjon. Det skyldtes to forhold: For det første remilitariseringen av Forbundsrepublikken; for det andre at Vest-Tyskland i slutten av 50-åra, da NATO primært etterspurte atomvåpen-relatert materiell, sto fram som det største potensielle marked i NATO for konvensjonelle våpen. Remilitariseringen av Vest-Tyskland førte også til oppkomsten av en meget

kompetent tysk våpenindustri som også kunne dekke norske behov. Her forelå dermed interessante utsikter til et bredt industrielt samarbeid. I diskusjonen omkring forsvarsminister Strauss' eventuelle besøk til Norge var Tysklands sentrale rolle som marked for norsk våpenindustri sterkt fremme. I et møte høsten 1958 mellom industriminister Gustav A. Sjaastad og den tyske økonomiminister Ludwig Erhard viste tyskerne stor interesse for den norskproduserte motortorpedobåten NASTY. Men på dette tidspunkt var ikke norske myndigheter beredt til å følge opp den tyske interesse med formell kontakt på høyeste militære hold. Da tyske representanter antydte at den norske industriminister burde ta en konferanse med forsvarsminister Strauss i sakens anledning, hadde Sjaastad «denne gang desverre ikke tid» til et slik møte.¹⁷⁶

Betydningen av det tyske marked ble også framhevet i forbindelse med at KV i begynnelsen av 1959 la inn et anbud på en større leveranse av luftvernkanonen L-70 til Vest-Tyskland. En av KV's sterkeste konkurrenter var svenske Bofors, som lå 2% under det norske anbudet. Statsråd Handal understreket det tyske markedets betydning for norsk våpenindustri. Regjeringen vedtok å gjøre vesttyske myndigheter oppmerksomme på at den norske regjering var «interessert i at våpenfabrikken får bestillingen.»¹⁷⁷

Interessen for det tyske marked ble bekreftet i forbindelse med marinens omfattende nybyggingsprogram, Flåteplanen av 1960.¹⁷⁸ Nettopp for å sikre norsk industris tilgang til et ekspansivt tysk marked innledet Norge i forbindelse med Flåteplanen forhandlinger om en såkalt gjenkjøpsavtale med Vest-Tyskland. Utgangspunktet for forhandlingene var kjøp av 15 ubåter. Som motytelse for at et tysk verft fikk levere ubåtene, ville Norge at Vest-Tyskland skulle forplikte seg til å kjøpe industrivarer fra Norge.¹⁷⁹ Den endelige norsk-tyske avtalen innebar tyske bestillinger i Norge mot norske bestillinger i Vest-Tyskland i forholdet 5:3. En forbindelseslinje til et viktig marked var dermed etablert. For ytterligere å sikre norsk industri anbefalte statsråd Handal at Norge i forbindelse med Flåteplanen inngikk avtaler «også med andre land etter mønster av den norsk-tyske avtalen.»¹⁸⁰

På det økonomiske område hadde Norge således ingen betenkeligheter med å opprette formelle kontakter med Vest-Tyskland. Og mens Norge våren 1958 ikke ville invitere forsvarsminister Strauss, kom visekansler og økonomiminister Erhard til Oslo for å føre samtaler om et norsk-tysk industrielt samarbeid.¹⁸¹ I september reiste industriminister Sjaastad på gjenbesøk til Vest-Tyskland, og antydte i samtaler med

økonomiminister Erhard at Norge kunne være interessert i et kraftsamarbeid med Vest-Tyskland.¹⁸²

I november 1959 foreslo Vest-Tyskland import av elektrisk energi mot tysk med-finansiering av kraftutbygging i Norge.¹⁸³ Det tyske utspillet kom på et tidspunkt da arbeidet med å trekke utenlandsk kapital til Norge var blitt intensivert, og Regjeringen mottok derfor det tyske forslaget med interesse.¹⁸⁴ I mellomkrigstida hadde den tyske andel av fremmed kapital i norsk industri vært oppe i ca. 11%.¹⁸⁵ Like etter Den andre verdenskrig overtok imidlertid Norge alle tyske selskaper som krigserstatning, og så sent som ved utgangen av 1962 utgjorde tysk aksjekapital i Norge under 1 % av all utenlandsk aksjekapital. (De tyske eierinteresser var i all hovedsak knyttet til en bedrift, Siemens.)¹⁸⁶ Med den kraftige tyske økonomiske vekst framsto imidlertid Vest-Tyskland i begynnelsen av 60-årene som en potensiell kapital-eksportør til Norge. Det var derfor ikke overraskende at Norges nyutnevnte «kapital-ambassadør» Trygve Lie, hvis oppgave var å vekke interesse for utenlandske investeringer i Norge, som et av sine første reisemål valgte Vest-Tyskland.¹⁸⁷

Et tysk-norsk industrielt samarbeid med basis i norsk eksport av elektrisk energi ble ikke realisert, men samtalene på høyeste politisk-industrielle nivå viste at Vest-Tyskland mot slutten av 50-åra var en svært aktuell samarbeidspartner for Norge på det industrielle og økonomiske felt.

For Norge var utenlandsk kapital av særlig interesse i forbindelse med utbygging av kraftkrevende industri. Med rikelig tilgang på forholdsvis billig vannkraft kunne jern- og metallindustrien utnytte Norges naturgitte fortrinn, og gjennom eksport tjene inn verdifull valuta. Den viktigste delen av den kraftslukende industri var aluminiumsindustrien. Norge var en av verdens største produsenter, og eksporten av aluminium sto alene for 7% av Norges samlede vare-eksport i 1958. Aluminiums-eksporten var derfor av stor betydning i landets utenriksøkonomi, og det europeiske kontinent med Vest-Tyskland i spissen var det største marked for norsk aluminiums-eksport.¹⁸⁸ Mot slutten av 50-åra hadde norske bedrifter planer om betydelige utvidelser i produksjon av aluminium, og norske aluminiums-produsenter regnet med at Vest-Tyskland og de andre EEC-landene ville få «en ytterligere ... dominerende stilling som avtager» av norskprodusert aluminium.¹⁸⁹

For våpenindustrien, aluminiumsindustrien og en rekke andre industrier var kontinentet og særlig Vest-Tyskland derfor av stor betydning. Det var dermed nødvendig å sikre at norske eksportprodukter

fikk adgang til det kontinentale marked. «Ellers kan det komme til å se mørkt ut for deler av vårt næringsliv», som ekspedisjonssjef Søren Chr. Sommerfelt uttrykte det i mai 1958.¹⁹⁰

Mot slutten av 50-åra kan en viss forskyvning i norsk utenriksøkonomi i retning av kontinentet også leses ut av statistisk materiale. Den geografiske fordeling av verdien av Norges eksport og import viste at samhandelen med EEC-området sto for 1/4 av eksporten og 1/3 av importen i perioden 1956-1960. Og av de kontinental-europeiske land sto Vest-Tyskland i en særstilling. Fra et riktignok lavt utgangspunkt ble Norges eksport til Vest-Tyskland mer enn fordoblet de første ti år etter krigen. Importverdien ble i samme tidsrom seksdoblet, og i siste halvdel av 50-åra var vareimporten fra Vest-Tyskland større enn fra Norges viktigste handelspartner, Storbritannia.¹⁹¹

Den geografiske fordeling av Norges eksport og import var ikke konsentrert om noen få land og regioner, men hadde flere tyngdepunkter. Likevel skilte noen stater seg ut som særlig betydningsfulle for norsk økonomi. Mot slutten av 50-åra og i begynnelsen av 60-åra sto Vest-Tyskland og Sverige fram som Norges viktigste handelspartnere etter Storbritannia.¹⁹²

Norge som «brobygger» i Europa

De sterkere militære og økonomiske bånd til Europa ble supplert med en tiltagende norsk interesse for kontinentets rolle i forholdet mellom Øst og Vest. Det var gjennom Europa at den kalde krigens frontlinjer var trukket, og det var derfor i Europa at forholdene kunne legges til rette for en mykere overgang mellom blokkene. Kunne Norge som et lite land i Europa, spille en aktiv rolle i denne forbindelse?

Statsminister Gerhardsen mente det og i den mindre anstrengte atmosfære som preget internasjonal politikk fra midt i 50-åra, engasjerte Norge seg i avspenningspolitikken med sikte på å fremme en dialog mellom Øst og Vest.¹⁹³

Statsminister Gerhardsens offisielle besøk i Moskva i november 1955 kan plasseres i et slik perspektiv. Besøket innledet en periode hvor Norge kom med flere utspill, som hørte hjemme i den utenrikspolitiske tradisjon som har fått merkelappen «brobygging».¹⁹⁴ På samme måte som under den innledende fasen i arbeidet med Marshall-planen, forsøkte Norge på nytt å spille en rolle mellom Øst og Vest.¹⁹⁵ Til grunn for den norske aktiviteten lå en visjon, særlig hos statsminister Gerhardsen, om all-

europiske løsninger, om et Europa som ikke var delt i to maktpolitiske blokker. «Hvor lenge skal dette vare? I ti, femten eller hundre år? ... vi må se det urimelige i overhodet ikke å ha noen mening om det», sa statsministeren til Arbeiderpartiets landsstyre i oktober 1956. Ifølge Haakon Lie var grunntanken hos Gerhardsen at det kapitalistiske og kommunistiske system var i ferd med å nærme seg hverandre.¹⁹⁶ Haakon Lie avviste denne såkalte konvergensteorien, og var som utenriksminister Lange skeptisk til at Norge ved norske særutspill uavhengig av NATO, forsøkte seg som aktiv brobygger mellom Øst og Vest.

Det utviklet seg derfor en viss spenning i Arbeiderpartiet fra midt i 50-åra i synet på Norges rolle i internasjonal og europeisk politikk. Statsminister Gerhardsen syntes Lange i for stor grad «holdt fast ved det gamle og ikke hadde evnen til å fornye seg noe», som han uttrykte det i ettertid. Norge måtte i større grad ta hensyn til de faktiske endringer i internasjonal politikk og «tilpasse seg en utviklingen som fant sted i verden», mente Gerhardsen.¹⁹⁷

Den norske aktivisme og forsiktige orientering mot Europa kom til uttrykk i diskusjonene om den polske utenriksminister Rapackis forslag om en kjernevåpenfri sone i Europa.¹⁹⁸ Rapacki-planen tok sikte på en militær uttynning, på «disengagement» i Sentral-Europa. Øst- og Vest-Tyskland, Polen og Tsjekkoslovakia skulle avstå fra å produsere og lagre atomvåpen. Den første offisielle norske reaksjon på Rapackis ideer om et militært uttynnet område i Europa ble målbåret av statsminister Gerhardsen på NATO's ministerrådsmøte i Paris i desember 1957. Det var for tidlig å ta noe endelig standpunkt, ifølge Gerhardsen, men det var «kanskje verdt å undersøke om tanker som disse inneholder elementer som kan brukes i en konstruktiv fredspolitik»¹⁹⁹ I utenriksdebatten i Stortinget i januar 1958 ga statsministeren igjen uttrykk for en positiv interesse for forslag som kunne redusere spenningen i Sentral-Europa.²⁰⁰ Utenriksminister Lange var adskillig mer reservert til Rapacki-planen og varianter av denne, og la vekt på at en militær uttynning i Sentral-Europa ville svekke forsvaret av NATO's nordregion.²⁰¹ Lange var likevel beredt til å drøfte uttynning med polakkene forutsatt at to sentrale vilkår ble oppfylt; nemlig at arrangementet måtte inkludere også konvensjonelle styrker, hvor Øst var overlegen, og at man ble enig om en tilfredsstillende kontrollordning. Slik sett gikk tiltakene inn i en bredere politikk som sikret mot overraskelsesangrep.

Da den polske utenriksminister kom til Oslo høsten 1958 var det Langes linje som preget de norske standpunkter. Norge var ikke

interessert i at planene om et militært uttynnet område ble forsert, som det heter i regjeringsprotokollen, før en hadde oppnådd en internasjonal avtale mellom Øst og Vest som ga sikkerhet mot overraskelsesangrep.²⁰² Norsk tilslutning til etablering av soner ble dermed gjort avhengig av at avspenningsprosessen mellom Øst og Vest kom i bevegelse.²⁰³

For å få forgang i en slik prosess var Norge villig til å bruke alle tilgjengelige kanaler. Forhandlinger mellom NATO og Warsawa-pakten var en mulighet, en løsning innen rammen av De forente nasjoner en annen. I sin «Paris-tale» i desember 1957 pekte den norske statsminister også på mulighetene for direkte forhandlinger mellom USA og Sovjetunionen.²⁰⁴ Nettopp for først å prøve forhandlingsveien, før NATO fattet et endelig vedtak om utplassering, gikk Gerhardsen i Paris inn for å utsette et prinsippvedtak om etablering av baser for mellomdistanse-raketter i Europa.²⁰⁵ Norge fikk ikke tilslutning til en slik linje, men aktiviteten fra norsk side fortsatte.

Gerhardsens Paris-tale og forsøkene på brobygging i tiden etter Paris-møtet pekte framover mot en ny norsk utenrikspolitisk orientering, hvor man forestilte seg at Europa ville få en selvstendig plass i internasjonal politikk. Norges strategiske plassering kombinert med en mer avslappet internasjonal atmosfære ga næring til tanken om at Norge kunne gi et positivt bidrag til en slik utvikling. «Eg har inntrykk av», skrev justisminister Haugland i sin dagbok sommeren 1956, «at statsminister Gerhardsen prøver å leggje opp til ein litt ny – eller revidert – utanrikspolitikk.»²⁰⁶

Denne forsiktige revurdering tok likevel ikke sikte på og var ikke på noen måte sterk nok til å utfordre grunnlaget for norsk utenrikspolitikk, som fortsatt var atlantisk, med Storbritannia og USA som Norges viktigste allierte.

Også i de andre europeiske land ble Norges muligheter som brobygger og formidler mellom Øst og Vest vurdert positivt. Så sent som i november 1960 kom dette til uttrykk i forbindelse med utenriksminister Langes besøk i Vest-Tyskland. Forbundskansler Konrad Adenauer var interessert i at Norge underhånden tok kontakt med Moskva, for å avklare mulighetene for direkte drøftinger mellom Vest-Tyskland og Sovjetunionen om Berlin-spørsmålet.²⁰⁷ Det er nærliggende å tro at statsminister Gerhardsen ville grepet denne anledning til på nytt å spille en aktiv rolle på tvers av blokkene. Utenriksminister Lange ga derimot i samtalene uttrykk for at det var gunstigere med en svensk henvendelse.²⁰⁸ For utenriksminister Lange var det mer naturlig at det nøytrale Sverige

spilte rollen som formidler mellom Øst og Vest enn NATO-landet Norge. Lange likte ikke norsk solo-opptreden, og ville at norsk utenrikspolitikk skulle føres i nært samarbeid med Norges allierte innenfor NATO.²⁰⁹

Norske aktører var dermed uenige i synet på Norges rolle som brobygger og formidler mellom blokkene. Men til tross for dette kan vi konkludere med at den norske aktiviteten i siste halvdel av 50-åra viste at Norges forhold til Europa også på det rent utenrikspolitiske felt ble tillagt større vekt enn tidligere. Europas og særlig Tysklands voksende betydning militært, økonomisk og politisk, førte til at vi kan øyne en forsiktig tyngdeforskyvning i norsk utenrikspolitikk, fra den atlantiske til den europeiske sirkel.

De strukturelle endringer i forholdet mellom Norge og Europa på de tre over nevnte felter påvirket i neste omgang Norges holdning til og interesse for det organiserte europeiske samarbeidet i siste halvdel av 50-åra.

Kapittel 6

Et stort europeisk frihandelsområde?

Det formaliserte europeiske samarbeidet

I juni 1955 kom de seks medlemslandene i Kull- og Stålonionen sammen i Messina på Sicilia for å drøfte retningslinjene for det videre arbeid med økonomisk integrasjon i Europa.²¹⁰ Den direkte foranledning til dette møtet var Pleven-planens sammenbrudd i august 1954. Da EDC falt sammen, røk også grunnen for et bredere institusjonelt samarbeid. Et nytt initiativ var påkrevet. Messina-konferansen ble fulgt opp av intense forhandlinger i Spaak-komiteen, under ledelse av den belgiske utenriksminister Paul-Henri Spaak. Dette såkalte «Brussel-samarbeidet»²¹¹ resulterte i at landene i Kull- og Stålonionen undertegnet Romatraktaten den 25. mars 1957.²¹²

Roma-traktaten siktet mot en tollunion rundt et europeisk fellesmarked. Ved siden av å avvikle toll og kvantitative restriksjoner mellom medlemslandene la traktaten opp til at «de seks» etter en overgangsperiode skulle fraskrive seg selvbestemmelsesretten hva angikk ytre tollsatser, harmonisering av handelspolitikken og forhandlinger overfor tredje land.²¹³

De sterke overnasjonale elementer og tankene om at denne økonomiske integrasjon skulle legge grunnlaget for et mer omfattende europeisk politisk samarbeid førte til at flere av de andre OEEC-land så med skepsis på planene om et europeisk fellesmarked. For mange sto et løsere arrangement i form av et stort europeisk frihandelsområde fram som et alternativ til et europeisk fellesmarked. Det karakteristiske ved et slik frihandelsområde var at hvert enkelt land, samtidig som de avskaffet handelsskrankene seg imellom, bevarte sin tollmessige selvbestemmelsesrett utad.

Høsten 1956 ga den britiske statsminister MacMillan støtte til tanken om et slik europeisk frihandelsområde.²¹⁴ Frihandelsområde skulle inkludere alle OEEC-land og dermed ta opp i seg EEC-landene. Vi kan øyne flere motiver bak det britiske utspillet:

1. I et europeisk frihandelsområde kunne britene håpe på å få beholde tollpreferansene innen Det britiske samveldet og samtidig få tollfrihet på det europeiske marked for sine eksportvarer.²¹⁵
2. Samtidig som forslaget ivaretok britiske økonomiske interesser, ville

en tilknytning mellom OEEC og EEC demme opp for en økonomisk og politisk splittelse i Vest-Europa.

3. Forslaget kunne ha som siktemål å bygge en bro mellom De Seks og de øvrige OEEC-land.²¹⁶

Mange så det britiske forslaget i et helt annet lys. Storbritannia tok sikte på å drive en kile inn i det kontinentale samarbeidet. Hensikten var «gjennom frihandelsområdet å ødelegge ... fellesmarkedet.»²¹⁷ Dette kunne britene oppnå ved å omforme det europeiske samarbeidet, gi det et løsere preg og innordne det i en atlantisk ramme.²¹⁸

Forhandlingene om et europeisk frihandelsområde tok til i begynnelsen av 1957. Etter statsrådsmøte i OEEC den 16. oktober 1957 ble forhandlingene ført i en egen ministerkomite, Maudling-komiteen.²¹⁹ I ett år forsøkte så de 17 OEEC-land under ledelse av den britiske minister Reginald Maudling å komme fram til enighet om en frihandelstraktat.

Arbeidet i Maudling-komiteen viste seg svært vanskelig. To forskjellige prinsipielle oppfatninger om frihandelsområdets formål og grunnlag, målbåret av Frankrike og Storbritannia, gjorde seg gjeldende. I slutten av oktober 1958 tilspisset motsetningene seg, og den 14. november 1958 brøt Frankrike forhandlingene. Den franske informasjonsminister Jacques Soustelle erklærte: «Det synes for Frankrike at det ikke vil være mulig å opprette et frihandelsområde slik som Storbritannia ønsker det ...»²²⁰

Utviklingen av det markedsøkonomiske og politiske samarbeid mellom de kontinental-europeiske stater, og de britiske forsøk på å knytte dette samarbeidet til OEEC, vakte betydelig interesse også i Norge.

Norge vil innpasse EEC i OEEC

Hvordan så Norge på de dyptgripende integrasjonsplaner mellom landene i Kull- og Ståluunionen? Hvilke holdninger inntok Norge i forhandlingene om et stort europeisk frihandelsområde?

Den viktigste drivkraften i europeisk integrasjon i 50-åra var for det første frykten for Tysklands økonomiske og politiske potensiale og for det andre behovet for å utnytte og knytte denne kapasiteten til det vestlige fellesskap.²²¹ 50-åra viste at ikke minst Norge både på det økonomiske og militære felt kunne hente fordeler ut av en tysk rehabilitering. På den annen side var Norge også opptatt av at det skjedde i kontrollerte former. Og som i diskusjonen om Europa-hæren var Norge opptatt av at en

snever, kontinental ramme ville svekke det vestlige økonomiske samarbeidet. Det gjaldt å åpne for «et maksimalt samarbeid ikke bare med de øvrige vest-europeiske land, men også med Storbritannia og USA.»²²² I sin vurdering av Brussel-samarbeidet fryktet norske aktører at den geografiske rammen, og samarbeidets politiske målsettinger og visjoner ville utelukke en rekke vesteuropeiske nasjoner og føre til en splittelse av Vest-Europa.²²³ En slik splittelse ville svekke det atlantiske samarbeidet og dermed Norges forankring i Vest.

I en utenriksmelding fra januar 1956 ble det også advart mot den vanskelige handelspolitiske situasjon små land ville stå overfor dersom Europa ble delt i en kontinental-europeisk økonomisk blokk og et sterlingområde.²²⁴ Med utgangspunkt i handelspolitiske og utenrikspolitiske vurderinger stilte Norge seg derfor kjølig, for ikke å si direkte avvisende, til Brussel-samarbeidet. På direkte forespørsel fra den amerikanske utenriksminister John Foster Dulles i desember 1955 ville utenriksminister Lange ikke engang garantere at Norge «ikke ville gå imot samarbeid mellom de Seks.»²²⁵ Norges alternativ var OEEC.

I 1947 hadde Norge med liten entusiasme sluttet seg til OEEC.²²⁶ Nå var den tidligere norske skepsis erstattet av en aktiv interesse for å styrke denne organisasjonen. Bakgrunnen for Norges nye holdning til OEEC var i hovedtrekk følgende:

- Norge hadde fryktet USAs intensjoner med OEEC, som det første steget i retning av europeisk økonomisk og politisk integrasjon. OEEC hadde i stedet blitt en organisasjon av overveiende teknisk og ikke politisk karakter, hvor en sikret et minimum av økonomisk samarbeid i Europa.²²⁷ Samarbeidets form og målsetting samsvarte derfor godt med Norges manglende ambisjoner og lunkne holdning til forpliktende europeisk samarbeid.
- OEEC hadde et visst atlantisk preg p.g.a. USAs og Canadas rolle i organisasjonen. Og etter at Norge i 1949 tok skrittet inn i NATO bidro det til en sterkere oppslutning om OEEC. Norge gikk inn i et vestlig militært, økonomisk og politisk «skjebnefellesskap», og OEEC var ved siden av NATO den viktigste organisasjonen i dette samarbeidet, ifølge Dag Bryn.²²⁸

Lange var opptatt av at samarbeidet mellom de Seks ikke ble eksklusivt, men på en eller annen måte ble «innpasset i det videre OEEC-samarbeidet.»²²⁹ Og på samme måte som Norge tidligere hadde argumentert for at EDC ble innpasset i A-pakten slo man nå til lyd for at Brussel-samarbeidet ble en del av OEEC.²³⁰ Norge hadde utenriks-

politiske motforestillinger til et rent kontinentalt europeisk samarbeid, og for å styrke det atlantiske samarbeidet var Norge opptatt av at OEEC ble det sentrale organ for økonomisk samarbeid i det vestlige fellesskap. Norge prioriterte et samarbeid «innen OEEC's ramme og OEEC's vanlige arbeidgrunnlag», som Dag Bryn formulerte det i januar 1956.²³¹

Norge og forslaget om et stort europeisk frihandelsområde

På bakgrunn av Norges sterke prioritering av OEEC var det ikke overraskende at Norge viste interesse for det britiske forslaget om et frihandelsområde. Fra første stund av var Norge rede til å delta i forhandlinger innen OEEC's ramme om et slik stort europeisk frihandelsområde.

Sommeren 1956 nedsatte OEEC en ekspertgruppe som skulle undersøke mulighetene for å etablere en frihandelsordning. Statssekretær ved statsministerens kontor, Dagfin Juel, ble Norges representant i komiteen.²³² I januar 1957 konkluderte OEECs ekspertgruppe med at det til tross for åpenbare problemer, ville være mulig å etablere et frihandelsområde i tilknytning til en kontinental tollunion.²³³ Ekspertgruppen så altså for seg en frihandelsmodell der de Seks dannet sin tollunion seg imellom, samtidig som denne unionen ble med i et stort europeisk frihandelsområde på linje med de andre OEEC-land.²³⁴

Dette var en løsning som bygget på den samme modell som utenriksminister Lange hadde antydnet i sin samtale med utenriksminister Dulles så tidlig som i desember 1955.²³⁵ Både utenriksminister Lange og handelsminister Skaug var nok derfor innstilt på å gi sin tilslutning til et nytt utspill fra britene i januar 1957. Storbritannia foreslo da at rådsmøtet i OEEC i februar 1957 skulle fatte «et prinsippvedtak om at et europeisk frihandelsområde bør opprettes».²³⁶ Men da utenriksminister Lange og handelsminister Skaug la fram spørsmålet for utenriks-, finans- og industrikomiteen, stilte et flertall av representantene seg svært reservert til det britiske forslaget. Regjeringen kunne derfor ikke gi sin tilslutning til en prinsipputtalelse om «at en ser det europeiske frihandelsområde som et mål en er villig til å arbeide mot»²³⁷

Vi kan her ane et skille mellom sentrale aktører i Regjeringen og Stortinget. Diskusjonen om forholdet til Brussel-samarbeidet hadde hittil primært vært ført av en liten krets rundt utenriksminister Lange og

handelsminister Skaug. I 1955 og 1956 ble spørsmålet om Norges forhold til kontinentet og planene om et europeisk fellesmarked knapt nevnt i Stortinget.²³⁸ De folkevalgte var derfor hverken politisk eller psykologisk forberedt til nærmest over natten å gi sin tilslutning til et forslag om et konkret europeisk samarbeid, og Norge falt ned på et negativt standpunkt til det britiske forslaget. Norge var villig til å delta i videre forhandlinger, men ville ikke gi sin tilslutning til forpliktende målsettinger.

Flere andre faktorer kan også forklare Norges holdning:

- For det første var det på det rene at verken Danmark eller Sverige ville slutte seg til et prinsippvedtak om et frihandelsområde.²³⁹ Den tradisjonelle mekanisme gjorde seg gjeldene: Bestrebelsene på europeisk økonomisk integrasjon førte til voksende interesse for nordisk økonomisk samarbeid. Både av hensyn til det framtidige samarbeidet på dette felt og av hensyn til de nordiske lands forhandlingsposisjon, ble en samlet nordisk opptreden i OEEC sett på som viktig.
- For det andre var det bare Rederforbundet, Eksportrådet og Bankforeningen som i februar 1957 var udelt positive til et europeisk frihandelsområde. Alle de andre interesse-organisasjonene nølte med å ta et endelig standpunkt til det britiske forslaget. Særlig måtte Landsorganisasjonens holdning tillegges vekt av en regjering utgått fra Arbeiderpartiet, og LO prioriterte et nordisk økonomisk samarbeid.²⁴⁰

På det tidspunkt de tre overnevnte sentrale stortingskomiteer fikk seg forelagt det britiske forslaget, hadde ennå ikke de Seks tatt formell stilling til et traktatfestet samarbeid seg imellom. Roma-traktaten av 25. mars 1957 ble i denne sammenheng et vendepunkt. Et kontinentalt samarbeid som siktet mot en tollunion var i ferd med å bli en realitet, og dersom Roma-traktaten ble satt ut i livet uten at de Seks samtidig ble knyttet til et frihandelsområde, ville Vest-Europa stå overfor en økonomisk splittelse.

Norge hadde klare nasjonal-økonomiske interesser å ta vare på i denne sammenheng. På grunn av Tysklands og kontinentets økende betydning i norsk økonomi ville en kontinental tollunion ramme Norges handel og industri. Indirekte ville også Norges vitale skipsfartsinteresser bli berørt: Vest-tysk medlemskap i et europeisk fellesmarked med høye tollmurer overfor omverdenen kunne føre til mindre verdenshandel og etter-

spørselen etter tonnasje ville bli redusert.²⁴¹

I tillegg kom så de utenrikspolitiske betenkeligheter dersom Vest-Europa sto overfor en varig økonomisk splittelse. En diskuterte i realiteten utenrikspolitikk i innviklede økonomiske termer, sa handelsminister Skaug senere til den utvidede utenrikskomite.²⁴² For Norge gjaldt det i denne situasjonen å styrke det atlantiske samarbeidet.

Etter at Roma-traktaten var undertegnet ble det derfor i enda større grad enn tidligere naturlig for Norge å følge den britiske ledelse i vest-europeiske markeds- og samarbeidsspørsmål. På Landsorganisasjonens kongress i mai 1957 ga så LO sin tilslutning til et frihandelsområde.²⁴³ I juni 1957 uttalte finanskomiteen i Stortinget at en eventuell tilslutning bød på positive muligheter for Norge.²⁴⁴

Høsten 1957 inntok derfor Norge en mer positiv innstilling til opprettelsen av et frihandelsområde enn tidligere.²⁴⁵ Regjeringen var innstilt på å vise kompromissvilje for å nå konkrete resultater i de kommende forhandlinger.²⁴⁶

Norge en aktiv deltaker i Maudling-komiteen

På OEEC's ministerrådsmøte midt i oktober 1957 ble det nedsatt en ministerkomite for å videreføre forhandlingene om et europeisk frihandelsområde på et høyere politisk nivå. De fleste land var representert ved sine handelsministre, for Norge møtte således Arne Skaug.²⁴⁷

Før dette ministerrådsmøtet var Norge bekymret for de mindre lands forhandlingsposisjon. Roma-traktaten var nå ratifisert av alle de Seks, og dersom et frihandelsområde ikke ble etablert fryktet Norge at en kontinental tollunion ville føre til diskriminering overfor de vest-europeiske land som sto utenfor. Dette faktum ga de Seks en sterk forhandlingsposisjon. De OEEC-land som sterkest ville føle diskriminering mot sin eksport kunne bli tvunget til å søke bilateral tilknytning til de Seks. Dette gjaldt først og fremst Danmark. Men UD var redd for at selv Storbritannia i en slik situasjon ville søke tosidige ordninger med seksmakts-gruppen. På norsk hold var en hele tiden på vakt mot at Storbritannia skulle søke rene bilaterale løsninger med EEC. «Små land vil neppe under en eventuell slik forhandlingssituasjon, hvor de i tur og orden må forhandle alene med seksmaktsgruppen, ha særlig sterk posisjon», het det i et UD-notat til den utvidede utenrikskomite.²⁴⁸ I denne situasjonen var Norge sterkt opptatt av at «OEEC-land utenom de seks –

først og fremst Storbritannia og de skandinaviske land, men også Sveits og Østerrike – søker å stå mest mulig samlet».²⁴⁹ I Maudling-komiteen holdt disse «ikke-seks» stort sett sammen. I de senere forhandlinger om et europeisk frihandelsområde og i diskusjonen om forholdet mellom EEC og EFTA understreket Norge stadig betydningen av dette samholdet. Også gjennom det nordiske samarbeidet og UNISCAN var Norge opptatt av en mer enhetlig opptreden under de europeiske forhandlinger. Sterkere enn både Danmark og Sverige ivret Norge for en felles skandinavisk holdning i Maudling-komiteen. I januar 1958 foreslo Norge å opprette et nordisk samarbeidsorgan i forbindelse med forhandlingene i Paris.²⁵⁰ Men hverken Danmark eller Sverige viste noen stor entusiasme for forslaget. Selv om begge ved en senere anledning ga «tanken om en felles skandinavisk linje sin fulle støtte»²⁵¹, ble noe permanent nordisk samarbeidsorgan siktet inn mot frihandelsområdeforhandlingene ikke etablert. Til det var uenigheten mellom de nordiske land for stor, blant annet om landbruksvarenes plass i et frihandelsområde.²⁵² Det nordiske samarbeidet i forbindelse med europeiske markedsproblemer fortsatte imidlertid på embetsmannsnivå og i de nordiske ministerrådsmøter.²⁵³

Ved siden av det nordiske samarbeidet deltok også Norge i regelmessige UNISCAN-konsultasjoner. Flere av de mindre stater i Europa følte behov for et lignende forum. I august 1957 diskuterte danske, svenske, østerrikske, sveitsiske og norske representanter til OEEC hvorvidt det var ønskelig med regelmessige møter før ministerrådsmøtene. Særlig sveitserne var interessert og de så med «ikke liten misunnelse på UNISCAN-konsultasjonene».²⁵⁴

For Norge ble både det nordiske samarbeidet og UNISCAN-konsultasjonene plattformer for norsk Europa-politikk. Samarbeidet bidro til å styrke de mindre lands forhandlingsposisjoner i Maudling-komiteen. I denne komiteen utkrystalliserte det seg nemlig raskt to tradisjoner eller «skoler» i synet på europeisk integrasjon:

- Den skandinavisk-britiske retning som ikke ville at Europa skulle opptre som en blokk, men inngå i et omfattende økonomisk samarbeid i hele den vestlige verden.
- Den franske skole som syslet med tanken om et Europa som en «tredje kraft», og som ville legge grunnlaget for en politisk føderasjon ved et intimt samarbeid på det økonomiske felt, kombinert med en sterk beskyttelse overfor tredje land.

Norge hørte selvsagt hjemme i den skandinavisk-britiske skole, og var sterkt opptatt av de politiske konsekvenser av en markedsøkonomisk splittelse i Europa. «Det ville være fatalt ... å forsøke å opprette et autarkisk område beskyttet av høye tollmurer», sa utenriksminister Lange i en tale i Europarådet om forholdet mellom fellesmarkedet og frihandelsområdet. En slik splittelse ville være en trussel mot det vestlige samarbeidet. Nå gjaldt det å løse et problem av avgjørende betydning for oss alle: «Å forhindre en økonomisk og politisk splittelse av Europa og sikre et samarbeid ... til fordel for ... hele den frie verden.»²⁵⁵

I Maudling-komiteen kom de ulike målsettinger og prinsipielle oppfatninger om frihandelsområdet tydelig fram i diskusjonen om den såkalte «ytre og indre harmonisering.» Norge var aktivt med i diskusjonen, og allerede i de første møtene tonte Norge flagg. Norge gikk bare med på å harmonisere tollsatsene i forhold til land utenom frihandelsområdet – «ytre harmonisering» på visse betingelser – og avviste blankt Frankrikes forslag om indre harmonisering. I tillegg til en ytre harmonisering satte nemlig Frankrike fram krav om at også indre sosiale og økonomiske forhold, som skattepolitikken, betalt ferie, likelønn for menn og kvinner, lovbestemt arbeidstid o.s.v., måtte samordnes.²⁵⁶ Norge ville ikke oppgi sin suverenitet til fordel for en felles europeisk politikk på disse felter og gikk konsekvent mot en indre harmonisering i frihandelsområdet. Allerede i det tredje møte i Maudling-komiteen understreket handelsminister Skaug at Norge av «prinsipielle grunner var motstander av å ta slike bestemmelser med i konvensjonen om et handelsområde.»²⁵⁷

Norge ville beskytte sin nasjonale suverenitet så langt som mulig, og mente at noe av det karakteristiske ved en frihandelsmodell, i motsetning til et fellesmarked, nettopp var fraværet av indre harmonisering. En ytre harmonisering kunne bidra til økt handel dersom land med høy toll justerte sine tollsatser slik at de kom på linje med «lavtoll-landene» i frihandelsområdet. Etter hvert ga Norge sin tilslutning til en slik form for ytre harmonisering.

Frankrike og Italia hevdet derimot at landene utenom de Seks måtte akseptere de tollsatser EEC kom fram til, og eventuelt justere sine tollsatser oppover til EEC-nivå.²⁵⁸ Dette aksepterte ikke de skandinaviske land, Storbritannia, Sveits og Østerrike. De ville unngå at frihandelsområdet ble sterkt beskyttet med de negative konsekvenser dette ville ha bl.a. for verdenshandelen. Arne Skaug var heller ikke i tvil om at Nederland og Vest-Tyskland langt på vei var av samme oppfatning, men

på grunn av samholdet mellom de Seks kom ikke dette klart til uttrykk i forhandlingene.²⁵⁹

I et lukket møte i Maudling-komiteen kritiserte Arne Skaug de Seks for at de opptrådte som en blokk, og ikke lot sine divergerende oppfatninger komme til uttrykk.²⁶⁰ Han ga særlig uttrykk for skuffelse over at Vest-Tyskland av politiske grunner hadde «bøyet seg for de franske særsynspunkter.»²⁶¹ Norge hadde nettopp knyttet store forhåpninger til Vest-Tysklands rolle i forhandlingene. Allerede høsten 1957 ble det på norsk hold gitt uttrykk for at Vest-Tyskland langt på vei hadde sammenfallende synspunkter med de nordiske land, og at de kunne komme til å spille en meglerrolle.²⁶²

På et nordisk møte i Paris i mars 1958 ble det framholdt at Vest-Tyskland kunne regnes som en forbundsfelle i forhandlingene.²⁶³ I et svar på en henvendelse fra utenriksminister Lange til den tyske regjering bekreftet Vest-Tyskland sitt liberale syn på et frihandelsområde.²⁶⁴ Og i et møte i UD i slutten av mai 1958 forsikret viseskansler Ludwig Erhard at Tyskland var positivt innstilt til et frihandelsområde. Erhard ga samtidig uttrykk for at forhandlingene i bunn og grunn var mer av politisk enn av økonomisk karakter.²⁶⁵

Det viste seg sommeren 1958 at forbundskansler Adenauer nettopp la vekt på de politiske mer enn de økonomiske sider ved det europeiske samarbeidet. Norge kom til den konklusjon at Adenauer ville gjøre alt for å unngå at gjennomføringen av Roma-traktaten kom i fare.²⁶⁶ Etter et møte mellom de Gaulle og Adenauer den 14. september 1958 etablerte de Seks en felles front til frihandelsplanene.²⁶⁷ Vest-Tyskland skiftet dermed rolle fra å være en mulig alliert til å spille på lag med Frankrike. Den nederlandske delegasjonsformann i Maudling-forhandlingene, statssekretær van der Beugel, ga i en samtale med ekspedisjonssjef Sommerfelt uttrykk for at forskjellen mellom Vest-Tysklands holdning før og etter møtet mellom de Gaulle og Adenauer, var «like stor som forskjellen mellom hvitt og svart».²⁶⁸

Den franske innstilling var etter Norges mening «overveldende negativ».²⁶⁹ Allerede i februar 1958 plasserte Arne Skaug hovedansvaret hos Frankrike da han overfor utenrikskomiteen redegjorde for den krise forhandlingene var inne i.²⁷⁰ Norge mente ikke at de franske standpunkter i forhandlingene sprang ut fra uvilje til et bredt europeisk samarbeid i og for seg, men i forskjellige målsettinger for det europeiske samarbeidet. «De seks strebet etter noe ganske annet og meget mere enn det vi er ute etter. De er ute etter ... en politisk samling, mens vi er ute etter ...

økt handel, og ikke noe mer», sa handelsminister Skaug i utenrikskomiteen.²⁷¹

Med så forskjellige mål for forhandlingene måtte det bli vanskelig å komme fram til enighet. Ja, avstanden var så stor at «forslagene om et bredt europeisk frihandelsforbund i virkeligheten var dødfødt», hevdet Haakon Lie senere.²⁷²

Frankrike ville at Europa skulle spille en egen rolle, under fransk ledelse.²⁷³ Norge med sin atlantiske orientering sluttet opp om britenes linje; Det europeisk samarbeidet måtte innordnes i en større atlantisk ramme. Det var disse to grunnleggende forskjellige utenrikspolitiske orienteringer som førte til at forhandlingene brøt sammen.

Forhandlingsbruddet i Maudling-komiteen kom etter den franske informasjonsminister Soustelles erklæring den 14. november 1958. Frankrike låste døra for et stort europeisk frihandelsområde etter at forslaget om et tremaktsdirektorat ikke vant gehør hos USA og Storbritannia.²⁷⁴ Det kom ikke på noen måte uventet på Norge.²⁷⁵ Motsetningene var for store og grunnleggende til at en løsning syntes mulig. Arne Skaug trakk opp store og lange historiske linjer i sin redegjørelse for utenrikskomiteen like før bruddet var et faktum: «Man har her å gjøre med en avgjørende dyptgående konflikt, som slett ikke er ny ... dette er en akt eller en episode i europeisk politisk historie som strekker seg over lang, lang tid.»²⁷⁶

Grunnleggende holdninger og tradisjoner gjorde det nok engang naturlig for Norge å følge Storbritannia. Diskusjonene om Brussel-samarbeidet og et stort europeisk frihandelsområde viste at selv om de funksjonelle bånd til kontinentet ble sterkere, lå Norges Europa-politikk stort sett fast. Til tross for visse tanker og signaler som pekte framover mot en ny utenrikspolitisk orientering, bekreftet Norge sin tilhørighet i den atlantiske sirkel og herunder i den britisk-skandinaviske, nordvest-europeiske gruppering.

Kapittel 7

Norge, EFTA og EEC

Frankrike var i 50-åra kontinentets ledende makt og satt med «the key to progress towards integration» i Europa, som den amerikanske utenriksminister Acheson uttrykte det allerede i oktober 1949.²⁷⁷ Etter at Frankrike høsten 1958 låste døra for et stort europeisk frihandelsområde måtte forhandlingene i OEEC «begynne forfra igjen», som de Gaulle uttrykte det overfor ambassadør Rasmus Skylstad.²⁷⁸

Høsten 1958 oppsto derfor en ny internasjonal situasjon, og norsk Europa-politikk ble stilt overfor nye utfordringer. Mens EEC-samarbeidet fram til høsten 1958 tilsynelatende hadde dreid seg om markedsøkonomiske spørsmål, var de Gaulle mer interessert i den politiske siden av det europeiske samarbeidet.²⁷⁹ En rekke franske utspill mot slutten av 1950-tallet og begynnelsen av 1960-åra siktet derfor mot et omfattende politisk samarbeid hvor ikke bare den økonomiske politikken, men også utenriks- og forsvarspolitikken skulle koordineres innen en europeisk ramme.²⁸⁰ Det mest omfattende forslag i denne sammenheng var den såkalte Fouchet-planen som tok sikte på å etablere en europeisk politisk union.²⁸¹

Jeg vil i dette kapitlet ta for meg de norske vurderinger av det europeiske samarbeidet i tidsintervallet 1959-1963: I første halvdel av 1959 startet forhandlingene om det europeiske frihandelsforbund, EFTA. Med etableringen av EFTA den 4. januar 1960 var Vest-Europa delt i to markedsøkonomiske blokker, de indre Seks og de ytre Sju.²⁸² Jeg vil først ta for meg den norske aktiviteten i forbindelse med dannelsen av EFTA, for deretter å se på de norske holdninger på forholdet mellom EEC og EFTA. Etter et møte mellom statsminister MacMillan og president Kennedy i Washington i april 1961 fikk Norge det inntrykk at Storbritannia ville ta sin holdning til Fellesmarkedet opp til revisjon.²⁸³ Dette skapte et behov for å avklare Norges stilling i tilfelle britene orienterte seg i retning av seksmaktssamarbeidet. Etter at Storbritannia og Danmark søkte om medlemsskap i EEC høsten 1961, ble dette behovet nærmest akutt. Siste del av kapitlet vil derfor dreie seg om de økonomiske og politiske vurderinger og motiver som lå til grunn for de første norske EEC-beslutningene.

De «ytre sju» danner EFTA

I mai 1958 understreket utenriksminister Lange overfor Stortinget de alvorlige utenrikspolitiske konsekvenser av et brudd i de europeiske markedsforhandlinger. Utenriksministerens resonnement var at en økonomisk splittelse i Vest-Europa truet fundamentet i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk, nemlig det vestlige politiske og militære samarbeidet i NATO.²⁸⁴ I november 1958 var bruddet et faktum.

Sammen med de andre ikke-Seks sto Norge på kort sikt overfor spørsmålet om å unngå en handelspolitisk diskriminering i Europa fra årsskiftet 1958/59, da de første tollreduksjoner ifølge Roma-traktaten skulle finne sted mellom de Seks. På noe lengre sikt var det et spørsmål om å legge grunnlaget for nye forhandlinger om markedsøkonomiske løsninger for hele OEEC-området. Utenriksminister Lange understreket i en samtale med den tyske ambassadør Oppler i november 1958 nettopp disse to hovedproblemer og pekte på «de alvorlige konsekvenser en handelskrig kunne få ikke bare for samholdet i Vest-Europa, men også for samholdet i NATO».²⁸⁵ For de seks utenfor EEC gjaldt det derfor å konsolidere synspunkter og initiativer slik at de Seks ble tvunget til «snarest å finne en vei ut av vanskelighetene.»²⁸⁶

Bruddet i november 1958 ble altså ikke betraktet som endelig, og noen lite helhjertede forsøk ble gjort på å gjenopplive arbeidet i Maudling-komiteen. Men en annen mulighet pekte seg ut i første halvdel av 1959. Ved å danne sin egen blokk kunne de ikke-Seks vesentlig styrke sin egen forhandlingsposisjon vis-a-vis de Seks, og samtidig løse markedsproblemene seg i mellom i påvente av en bred vest-europeisk løsning.²⁸⁷

Sammenbruddet av forhandlingene om et stort europeisk frihandelsområde førte derfor til opprettelsen av et begrenset europeisk frihandelsområde mellom sju av OEEC's 17 medlemsstater, EFTA. Norge hadde tidlig uttrykt interesse for et slik samarbeid dersom forhandlingene brøt sammen.²⁸⁸ For Norge var det «av avgjørende betydning» at de ikke-Seks nå holdt sammen og etablerte en multilateral front i eventuelle nye forhandlingsrunder med EEC.²⁸⁹ Dersom sammenbruddet i forhandlingene innledet en varig splittelse i Vest-Europa mellom EEC og resten av OEEC-området, kunne Norge på sikt komme i en svært vanskelig handelspolitisk og sikkerhetspolitisk situasjon. De strukturelle endringer i forhold til kontinentet mot slutten av femtiårene bidro til at Norge var opptatt av å få i gang igjen konstruktive

forhandlinger mellom de Seks og de som sto utenfor. Hovedformålet med EFTA-samarbeidet var å vinne forhandlingsstyrke. En samling av kreftene til de ikke-Seks ble på norsk hold betraktet som et forhandlingstaktisk arrangement og ikke som noen politisk blokkdannelse på linje med EEC.²⁹⁰ Det ble likevel tidlig i diskusjonen om EFTA framholdt at dersom forhandlingene med EEC ikke førte fram, måtte et begrenset frihandelsområde kunne stå på egne ben. Norge var villig til å gå inn i et slik praktisk handelspolitisk samarbeid dersom andre utveier syntes stengt.²⁹¹

Det første formelle konsultasjonsmøte mellom de tre skandinaviske land, Portugal, Storbritannia, Sveits og Østerrike ble holdt i Genève i begynnelsen av desember 1958.²⁹² Den 21. februar 1959 møttes de ytre Sju på nytt, denne gang til et hemmelig møte i Oslo på embetsmannsplan. På dette Smestad-møtet, som det ble kalt, ivret britene for å konkretisere forslaget om et begrenset frihandelsområde. Danmark hadde visse betenkeligheter, mens Norge, Sverige og Sveits støttet britene.²⁹³

Det var likevel ikke full enighet i den norske leir. Under drøftingene i utenrikskomiteen i begynnelsen av februar 1959 unngikk både Bernt Ingvaldsen (H) og Erling Pettersen (H) å gi sin tilslutning til videre forhandlinger om et begrenset frihandelsområde; de argumenterte for at Norge nå måtte overveie en tilslutning til Roma-traktaten.²⁹⁴

På bakgrunn av utspillet i utenrikskomiteen fra de to Høyre-representantene ba handelsminister Arne Skaug utenriksdepartementet utarbeide et notat over hva en tilslutning til Roma-avtalen ville bety. Notatet ga en konsentrert fremstilling av hvilke forpliktelser som fulgte med et eventuelt medlemskap. Verken medlemmene av Regjeringen eller den utvidede utenrikskomite, som alle fikk tilsendt notatet, kunne bli særlig klokere av denne første betraktning fra UD. Departementet tok nemlig generelt for seg Roma-traktatens bestemmelser uten spesielt å drøfte negative og positive konsekvenser av et eventuelt medlemskap for Norge.²⁹⁵ Likevel viser dissensen i utenrikskomiteen og det påfølgende notatet fra UD at Norges forhold til kontinentet var i ferd med å innta en større plass enn før i den utenrikspolitiske horisont. De aktører som i likhet med Pettersen og Ingvaldsen krevde en mer aktiv norsk holdning overfor det kontinentale samarbeidet, betraktet EFTA kun som et skritt på veien mot en løsning mellom de indre Seks og de ytre Sju.²⁹⁶

Våren 1959 syntes det å være små muligheter for en snarlig løsning, ikke minst etter at EEC-kommisjonen i mars utarbeidet en omfattende rapport om forholdet mellom EEC og resten av Europa. Forhandlinger

for å innlemme EEC i en større europeisk markedsløsning ble i realiteten avvist av kommisjonen.²⁹⁷ I den utvidede utenrikskomite slo handelsminister Skaug fast at «rapporten er et avslag på å drøfte hovedproblemet – en akseptabel form for fri handel i Europa ...».²⁹⁸ Norge mente at tiden nå var inne til å forsere drøftelsene mellom de ytre Sju. Vest-Europa var i ferd med å bli splittet i to markedsøkonomiske blokker. En konsolidering mellom de Sju kunne i første omgang utdype splittelsen. For Norge var likevel hovedmålet med et slik samarbeid det motsatte. Norge ville bygge en bro over den kløften som var i ferd med å åpne seg i Vest-Europa.²⁹⁹

I mai 1959 sto en samlet utenrikskomite bak Regjeringen da denne ga uttrykk for at Norge ville innta en positiv holdning til de forhandlinger som nå skulle ta til mellom de ytre Sju.³⁰⁰ Den steile holdning fra EEC, slik den hadde kommet til uttrykk i kommisjons rapport fra mars 1959 hadde ført til at de som ville at Norge raskere skulle orientere seg i retning av EEC nå mente at den veien gikk gjennom EFTA. Videre var det en felles oppfatning, som særlig ble understreket av de borgerlige partier, at Norge vanskelig kunne stå utenfor et frihandelsområde hvor Storbritannia var medlem.³⁰¹

Sommeren og høsten 1959 ble det så ført intense forhandlinger mellom de ytre Sju om et frihandelsområde. Den 10. november ble et utkast til en konvensjonstekst drøftet i et hemmelig Stortingsmøte, og dagen etter sluttet regjeringen seg stort sett til utkastet.³⁰² Konvensjonen om opprettelse av EFTA ble undertegnet den 4. januar 1960, og senere samme år ga Stortinget, mot kommunistenes ene stemme, sitt samtykke til ratifikasjon.³⁰³

I ratifikasjonsdebatten understreket igjen Høyre behovet for å orientere seg i retning av EEC. Både av økonomiske og politiske grunner ville utviklingen, ifølge Erling Pettersen, drive Norge i retning av kontinentet. Han stilte seg videre svært tvilende til EFTA's egenverdi både økonomisk og politisk. EFTA var ikke mer en et skritt på veien mot en omfattende europeisk markedsordning, og forhandlingene kunne ha foregått i en lettere atmosfære dersom «man hadde vist større forståelse overfor begrepet 'tollunion'», sa Pettersen. Her fikk han følge av Finn Moe som mente at en nå i ettertid kanskje måtte innrømme at Norge hadde stilt seg for negativt til de europeiske integrasjonsbestrebelsene. Han stilte spørsmål om ikke Norge burde deltatt i forhandlingene om EEC fra første første stund av.³⁰⁴ Utenriksminister Lange svarte Moe med å påpeke at filosofering over hvordan situasjonen ville ha vært dersom

Norge hadde valgt en annen linje, var lite nyttig. Alle partier, unntatt kommunistene, hadde stått sammen om Norges linje i forhold til det europeiske samarbeidet, understreket Lange. For å sikre Norges politiske, økonomiske og forsvarsmessige interesser gjaldt det nå, gjennom EFTA, å skape en ny forhandlingssituasjon, og dermed unngå en varig splittelse i Vest-Europa. Handelsminister Skaug var selvsagt på linje med Halvard Lange når det gjaldt det primære siktemål med EFTA, men han understreket også, i motsetning til Erling Pettersen, at EFTA-samarbeidet hadde en verdi i seg selv.

Senterpartiets Per Borten omtalte på sin side både selve EFTA-samarbeidet og eventuelle forhandlinger mellom de indre Seks og de ytre Sju med påfallende liten entusiasme. Norge måtte etter Senterpartiets syn gå med i EFTA-samarbeidet siden alle andre gjorde det, og fordi ingen ville ta ansvaret for at Norge sto utenfor enhver europeisk sammenlutning. Senterpartiet var likevel ikke overbevist om at fordelene med et medlemskap i EFTA var større enn ulempene.³⁰⁵

Tyngdepunktet i EFTA var UNISCAN-gruppen, og Norges tilslutning til EFTA kan betraktes som en formalisering av Norges tilhørighet til den nordvest-europeiske gruppering. Norge hadde direkte handels-politiske og økonomiske interesser å ivareta i dette samarbeidet. Men Norge var også sterkt opptatt av EEC-samarbeidets økonomiske betydning. I tillegg kom kontinentets voksende betydning for Norge både militært og politisk. Ved etableringen av EFTA og påfølgende forhandlinger mellom EFTA og EEC håpet Norge at den markedsøkonomiske splittelse i Europa skulle opphøre, og at påkjenningene på de funksjonelle bånd mellom Norge og kontinentet på denne måten skulle bli mindre.

Ved så sterkt å understreke at EFTA for Norge var et skritt på veien mot felles vest-europeiske markedsløsninger, erkjente man kontinentets betydning for Norge, noe som kom tydelig fram i ratifikasjonsdebatten i Stortinget. Debatten viste også at sentrale aktører nå for alvor var i ferd med å ta Norges forhold til det kontinentale samarbeidet opp til vurdering. I diskusjonen om Norges tilslutning til EFTA kan vi derfor ane de hovedlinjer som debatten om Norges medlemskap i EEC skulle komme til å følge.

EFTA - en plattform for norsk Europa-politikk

Sett med norske øyne var EFTA primært et instrument for å styrke forhandlingsposisjonen overfor EEC. Spesielt så de små land seg tjent

med å forhandle som en blokk sammen med Storbritannia. Norge forsøkte så lenge som mulig å holde på EFTA som det sentrale forum for forhandlinger med EEC, og det vakte sterk bekymring da britene utover våren 1961 for alvor orienterte seg i retning av kontinentet. Norge måtte i en slik situasjon gjøre britene oppmerksom på at deres bevegelser ble fulgt «på kloss hold», som det het i et internt UD-notat. Videre regnet Norge det som selvfølgelig at «det ikke må bli tale om konkrete forhandlinger som berører våre interesser uten i et forum der vi selv er med.»³⁰⁶

Norges interesser i forhold til kontinentet var både av økonomisk, politisk og militær karakter. I den grad forhandlingene med EEC kom til å dreie seg om de rent markedsøkonomiske spørsmål, kunne Norge håpe på en felles EFTA-opptreden. Men dersom de politiske sider ved det europeiske samarbeidet ble trukket inn, måtte EFTA slå sprekker. Jo sterkere de politiske sidene ved en europeisk markedsdannelse ble fokusert, desto mer problematisk ville situasjonen bli særlig for de nøytrale statene i EFTA.

Allerede et halvt år før EFTA ble etablert meldte Norges NATO-delegasjon hjem om adskillig bekymring i NATO: Den økonomiske splittelse i Vest-Europa kunne nå bli fulgt av en utenrikspolitisk splid, med de konsekvenser dette ville få for det politiske samarbeidet i NATO. Foranledningen var de Gaulle's besøk i Roma sommeren 1959 hvor «et nærmere politisk samarbeid mellom de seks», sto på dagsorden.³⁰⁷

Det var derfor ikke bare samholdet innen EFTA som ville bli berørt dersom de Seks intensiverte det politiske samarbeidet seg imellom. Selve grunnpilaren i norsk sikkerhetspolitikk, atlantehavssamarbeidet, ville bli utsatt for påkjenninger. De utenrikspolitiske konsekvenser av tilsynelatende rent markedsøkonomiske beslutninger spilte på denne bakgrunn en sentral rolle i de norske EEC-beslutningene i begynnelsen av 60-årene.

Forsøk på en tilnærming mellom EFTA og EEC

Dagen etter at Norge undertegnet konvensjonen om opprettelsen av EFTA drøftet regjeringen forholdet mellom EFTA og EEC. Dette spørsmålet var for alvor også kommet opp på den internasjonale dagsorden etter at det vestlige toppmøtet i Paris den 21. desember 1959 foreslo at en gruppe på 13 nasjoner (Dillon-gruppen) skulle drøfte forholdet mellom de Seks og de Sju.

Den norske regjering var svært tilfreds med at amerikanerne nå, i motsetning til tidligere, viste større interesse for den politiske fare som lå i et splittet Vest-Europa.³⁰⁸ At den amerikanske viseutenriksminister, Clarence Douglas Dillon, ville delta i en slik gruppe, borget for at USA nå behandlet de europeiske markeds-problemene på et høyt politisk nivå. Gruppen på 13 nasjoner ble på den såkalte «Dillon-konferansen» i Paris 12. og 13. januar 1960 erstattet av en «20-maktsgruppe». Gruppen besto av 18 OEEC-land samt USA og Canada. Sammen med formannen i EEC-kommisjonen skulle gruppen arbeide med å finne en ordning mellom EFTA og EEC.³⁰⁹

Norge var i denne situasjonen opptatt av å smi mens jernet var varmt. Regjeringen var på utkikk etter en anledning til å gi USA en nærmere orientering om de problemer og interesser som lå bak etableringen av EFTA.³¹⁰ Hittil hadde USA etter Norges oppfatning, i for høy grad prioritert EEC. Nå gjaldt det å skape større forståelse i Washington også for EFTA-landenes og Norges synspunkter i den europeiske markeds-diskusjon.³¹¹ En slik anledning bød seg da EEC-kommisjonens formann, Walter Hallstein, foreslo at EEC raskere enn planlagt skulle avvikle tollene på industrivarer seg imellom og også ta de første skritt mot en felles-tariff for EEC-landene.

En «akselerasjon av overgangsbestemmelsene i Roma-avtalen» kunne hemme mulighetene for norsk eksport til kontinentet.³¹² Hallstein-planen angikk derfor Norges økonomiske interesser direkte. I en note til Canada og USA i mars 1960 understreket Norge at norsk økonomi ville bli alvorlig rammet dersom Hallstein-planen ble satt ut i livet. Norge argumenterte også mot Hallstein-planen ut fra andre premisser enn de rent nasjonaløkonomiske. Dersom akselereringen ble satt i verk, så ville splittelsen i Europa både økonomisk og politisk bli ytterligere utdypet, hevdet den norske regjering. Det var nettopp denne situasjonen både EEC og EFTA gjennom 20-maktsgruppens arbeid skulle søke å unngå. EEC var i ferd med å sette ut i livet en politikk som etter norsk oppfatning var i strid med intensjonene bak 20-maktsgruppen. Regjeringen gjentok ellers i noten at Norges mål var en multilateral sammenslutning (association) som omfattet alle vest-europeiske land, innen rammen av et atlantisk samarbeid. Notene endte med at Norge ba om USAs støtte, «understanding and sympathy», i de kommende forhandlinger om forholdet mellom EEC og EFTA.³¹³

Norge trodde våren 1960 at det ville være mulig, med bl.a. amerikansk støtte, å komme fram til en ordning mellom de Seks og de Sju. Dette til

tross for at både Hallstein-planen og en åpenbar fransk motvilje mot EFTA indikerte at det var mange skjær i sjøen.³¹⁴

Det var bl.a. med sikte på å legge et konstitusjonelt grunnlag for norsk tilslutning til et formelt europeisk samarbeid, dersom forhandlingene mellom EEC og EFTA førte fram, at Utenrikskomiteen i slutten av mai 1960 ga sin tilslutning til en ny paragraf 93 i Grunnloven. Forslaget innebar at Stortinget med 2/3 flertall kunne overdra myndighet til internasjonale organisasjoner. De ikke-sosialistiske partier i Stortinget mente at i spørsmål om å avgi suverenitet var det påkrevd med en enda klarere majoritet, og Stortingsbehandlingen ble utsatt.³¹⁵ Den 28. september samme år ble Grunnlovsendringen på nytt drøftet i utenrikskomiteen. Nå inntok komiteen det motsatte standpunkt og avviste Grunnlovsforslaget.

Hva hadde skjedd? Hvorfor var det som ble ansett som nærmest tvingende nødvendig i mai, ikke lenger så påtrengende i september?

Svaret finner vi i Europa. Tilnærmingen mellom EEC og EFTA, som mange sentrale aktører i Norge hadde trodd på og knyttet visse forhåpninger til, hadde ikke funnet sted.³¹⁶ I en redegjørelse fra utenriksdepartementet til utenrikskomiteen i september 1960 ble sammenhengen mellom utviklingen i Europa og diskusjonen om en ny paragraf 93 i Grunnloven understreket. En tilfredsstillende behandling av grunnlovsforslaget betinget «kjennskap til den aktuelle situasjon i Europa og mulige tendenser i utviklingen fremover.»³¹⁷

Den aktuelle situasjonen i Europa var preget av at EEC hadde vedtatt Hallstein-planen. Videre ble det i Norge lagt merke til at da Hallstein som formann i EEC-kommisjonen la fram kommisjonens tredje årsrapport for EEC's parlamentariske forsamling, ikke kom med «et eneste ord... inn på forholdet til Fellesskapets handelspartnere og de handelpolitiske problemer i Europa.»³¹⁸

I UD's september-redegjørelse ble det erkjent at de økonomiske forhandlinger, det være seg i GATT, OECD eller direkte mellom de Seks og de Sju, ikke ville løse de europeiske samarbeidsproblemer. Dette fordi splittelsen i Vest-Europa var vel så mye av politisk som av økonomisk karakter; særlig på fransk, men også på britisk side manglet det reell politisk vilje til å finne en løsning.³¹⁹

I løpet av året hadde derfor norsk politikk beveget seg fra det en i ettertid kan kalle ønsketenkning omkring mulighetene for kompromissløsninger mellom EFTA og EEC og fram til adskillig større realisme. Ved årsskiftet var de Gaulles ideer om en Seksmakts blokk under fransk

ledelse i ferd med å prege det politiske bildet i Europa.³²⁰ En slik fransk politikk, som siktet mot et dypere kontinentalt økonomisk, utenriks-politisk og forsvarspolitisk samarbeid, var ikke forenlig med en europeisk markedsordning som omfattet både EFTA-landene og EEC. UD konkluderte da også i sin september-redegjørelse med at «... Frankrike under de Gaulle ikke ønsker en løsning på problemet mellom De Seks og De Sju, ihvertfall ikke foreløpig.»³²¹

Det politiske samarbeid mellom de seks

Den 10. og 11. februar 1961 avholdt de Seks sitt første regjeringssjefsmøte i Paris.³²² Bakgrunnen for dette møtet var de Gaulle's ideer om en fastere politisk organisering av samarbeidet, likevel slik at samarbeidet foregikk mellom regjeringene; siktemålet var å kombinere samarbeid med nasjonal handlefrihet. de Gaulle hadde på en pressekonferanse i begynnelsen av september 1960 presentert sine ideer om en politisk union.³²³ de Gaulle ville at regjeringene i første omgang skulle innlede et utenrikspolitisk, forsvarspolitisk, økonomisk og kulturelt samarbeid. Tanken om et slik politisk samarbeid ble fulgt opp på EEC's ministerrådsmøte i Strasbourg den 20. november. De seks lands utenriksministre skulle heretter møtes hver tredje måned for å diskutere «den utenrikspolitiske situasjon.»³²⁴

På møtet i Paris maktet ikke de Seks å komme fram til enighet om organiseringen av et slikt politisk samarbeid. Særlig var Nederland skeptisk og gikk mot ideen om et samarbeid mellom regjeringene som gikk på bekostning av et overnasjonalt samarbeid. Videre hevdet utenriksminister Joseph Luns at dersom en svekket det overnasjonale prinsipp, var det ikke lenger noen grunn til å holde Storbritannia utenfor et politisk samarbeid. Av hensyn til NATO ble også forslaget om en forsvarsministerkomite foreløpig lagt på is. Som en følge av motstand fra Nederland fikk heller ikke Frankrike gjennomslag for å opprette et fast politisk sekretariat. Utfallet av Paris-møtet ble derfor noe annet enn hva de Gaulle hadde tenkt seg. Men tanken om et politisk samarbeid var fortsatt levende. Konsultasjonene hver tredje måned mellom utenriksministrene skulle fortsette. Og en studiegruppe under ledelse av Christian Fouchet skulle arbeide videre med spørsmålet om et politisk samarbeid.³²⁵

norsk medlemskap i EEC «åpne ... for betydelig ekspansjon innen grener av næringslivet.»³³⁷

Vest-Tyskland sto i en særstilling. 50% av Norges eksport til de Seks gikk til Forbundsrepublikken. Vest-Tysklands «dominerende betydning for norsk utenrikshandel» var et viktig moment da Norge vurderte medlemskap eller assosiasjon.³³⁸ Norge måtte søke å unngå handelsbarrierer mellom de to land.

De norske vurderinger tok derfor farve av kontinentets og særlig Vest-Tysklands voksende betydning for norsk økonomi. Et hovedmotiv bak fullt medlemskap ville nettopp være hensynet til norske eksportinteresser, het det i et notat fra UD's politiske avdeling i mai 1961.³³⁹ Med Storbritannia og Danmark som medlemmer av EEC ville det av «økonomiske grunner være umulig for Norge å begrense seg til å fortsette som medlem av et amputert EFTA»; Norge kunne bli tvunget inn i EEC.³⁴⁰ I en slik situasjon ville nemlig 70% av Norges eksport gå til EEC-land.³⁴¹

Å stå utenfor kunne etter Regjeringens oppfatning skape betydelige vanskeligheter for en rekke større norske industriprosjekter. Dersom Norge ikke fikk fulle medlemsrettigheter i EEC, kunne grunnlaget for en rekke nyetableringer bli usikkert. I regjeringskonferansen den 7. november 1961 ble spesielt A/S Hafslunds karbidverk i Verdalsøra nevnt, videre utbyggingen av Sira-Kvina-vassdraget som bl.a. var basert på kraftleieavtaler til Elkems nye aluminiumsfabrikk på Lista. A/S Norsk Jernverk så også for seg problemer knyttet til gjennomføringen av sitt utbyggingsprogram.³⁴² Industriminister Kjell Holler ga uttrykk for at «hele aluminiumsplanen ... er i fare dersom vi ikke får ei ordning, helst medlemskap i EEC.»³⁴³

Betenkeligheter var knyttet til hva som ville skje med norsk landbruk og fiske. Men uansett om Norge valgte medlemskap eller assosiasjonsordninger mente Regjeringen at næringspolitikken måtte legges om. Hovedproblemet var derfor ikke knyttet til primærnæringene, slik regjeringen så det, men til etableringsretten.³⁴⁴ Statsminister Gerhardsen presiserte i et møte i regjeringen i slutten av oktober 1961 at ved eventuell tilknytning til EEC måtte Norge treffe tiltak som hindret «at naturrikdommer i uønsket grad blir kjøpt opp av utlendinger».³⁴⁵

Vi kan her konkludere med at forskyvningene i norsk utenriksøkonomi i retning av kontinentet kombinert med at Storbritannia var på vei inn i Fellesmarkedet, førte til at norske utenriksøkonomiske interesser klart pekte i retning av norsk medlemskap i EEC.

«Et viktig spørsmål for Norge: ... Hvordan vil forholdet mellom de nordiske land bli?»³⁴⁶

Mens de utenriksøkonomiske momenter entydig trakk i retning av norsk medlemskap var forholdene adskillig mer komplisert når hensynet til det nordiske samarbeidet ble trukket inn i vurderingen. I forhold til de europeiske samarbeidsprosjekter hadde det nordiske samarbeidet vært en viktig plattform og et supplement for Norge. Vi kan her ane en hovedlinje i norsk utenrikspolitikk etter krigen: Bestrebelsene på å bruke det nordiske samarbeidet som et redskap i Europa-politikken. Dette hadde kommet klart til uttrykk i OEEC, under Maudling-forhandlingene og i EFTA. Denne politikken hadde etter norsk oppfatning vært gunstig fordi den hadde «styrket forbindelsene mellom de nordiske land», og fordi Norge her hadde fått utløp for sine ambisjoner som brobygger mellom Øst og Vest. Gjennom EFTA var det «etablert en bro til det videre vestlige samarbeidet fra de nøytrale nordiske land, Sverige og Finland.»³⁴⁷ Norge var her særlig opptatt av hensynet til Finland. Finland hadde med «betydelige vanskeligheter» gjennom en assosiasjonsavtale blitt knyttet til EFTA.³⁴⁸ Norge anså ikke Finlands avtale med EFTA som gunstig for seg i økonomisk forstand, men var innstilt på «å tillegge de politiske hensyn betydelig vekt.»³⁴⁹ Fra norsk side var det maktpåliggende å nytte denne muligheten til å knytte Finland til det vestlige økonomiske samarbeidet. Norge ga uttrykk for at dette var «et politisk ansvar som påligger hele den vestlige verden.»³⁵⁰

Dersom Norge sammen med Danmark nå gikk inn i EEC og Sverige søkte en assosieringsløsning som ikke bandt svensk utenrikspolitikk ville EFTA-samarbeidet svekkes; den utenrikspolitiske splittelse som oppsto i Norden i 1949 ville bli ytterligere aksentuert. De politiske virkninger kunne i en slik situasjon bli svært følbare for Finland, slik Norge vurderte det. Landet ville bli ytterligere «isolert fra det øvrige Norden» og miste noe av grunnlaget «for sin forbindelse vestover.» I tillegg ville også Sveriges forhold til det vestlige samarbeidet bli skadelidende.³⁵¹ Dersom hensynet til det nordiske samarbeidet skulle prioriteres, måtte den beste løsning være at Danmark, Sverige og Norge alle søkte en assosiasjonsløsning i forhold til EEC.

Men allerede i april hadde Norge fått signaler om at «Danmark følger Storbritannia.»³⁵² Og ettersom det ble klarere og klarere utover sommeren 1961 at Storbritannia ville søke om medlemskap i EEC og at «Danmark under enhver omstendighet» ville følge Storbritannia, falt grunnlaget for

den mest optimale nordiske løsning bort.³⁵³

Tilbake sto i teorien den mulighet at Norge sammen med Sverige søkte assosiasjon med EEC. Men dette ville i neste omgang føre til den uheldige omstendighet at Norden ble ytterligere splittet etter andre linjer enn hittil. En slik ny konstellasjon i den nordiske situasjon kunne skape uklarhet om Nordens stilling og rokke ved det «nåværende politiske balanseforhold» i Norden.³⁵⁴ Som vi skal komme tilbake til, fryktet også Norge at en slik løsning ville bidra til å isolere Norge i det atlantiske samarbeidet.

Vi kan her konkludere med at hensynet til det nordiske samarbeidet ikke veide så tungt at Norge valgte assosiasjon framfor medlemskap.

Konsekvensene for det nordiske samarbeidet dersom Norge ble medlem av EEC var hele tiden et viktig tema i diskusjonen. Særlig Arbeiderpartiet var opptatt av forholdet til de andre nordiske land. Hos statsminister Gerhardsen var dette en viktig grunn til at han lenge var i tvil og først hellet i retning av at Norge skulle søke status som assosiert medlem av EEC.³⁵⁵ I siste halvdel av oktober ga likevel statsministeren opp tanken om assosiering, og sluttet seg til utenriksminister Lange og handelsminister Skaug, som begge gikk inn for medlemskap.³⁵⁶

Da Stortinget i slutten av april 1962 ga sitt samtykke til at Norge innledet forhandlinger med sikte på medlemskap i EEC, var flere inne på følgene for det nordiske samarbeidet. Motstanderne var alle på linje med Trond Hegna da han ga uttrykk for at medlemskap i EEC truet det nordiske samarbeidet.³⁵⁷ Tilhengerne i Arbeiderpartiet forsøkte å møte denne argumentasjonen med at det nordiske samarbeidet ville fortsette uansett.³⁵⁸ Statsminister Gerhardsen understreket i debatten at Norge i EEC ville arbeide for å vinne forståelse for Sveriges og Finlands spesielle stilling.³⁵⁹ I nordisk sammenheng hadde ikke Norge gitt opp tanken om brobygging. Som medlem av EEC kunne Norge sammen med Danmark «bygge en bro for Finland.»³⁶⁰

For Høyre var valget enklere. Partiet prioriterte medlemskap i EEC. Allerede i mai 1961 ga Ingvaldsen (H) klart uttrykk for at det kun var «romantisk med nordiske fellesprosjekter».³⁶¹ Høyre vurderte spørsmålet om norsk medlemskap i EEC og det nordiske samarbeidet i et klart Øst-Vest perspektiv. «Vil vi ikke være med i vest, så trekkes vi mot øst», sa Høyres Alv Kjøs i diskusjonen i april. Og mens blant annet Senterpartiet var opptatt av at de vesteuropeiske integrasjonsbestrebelse kunne splitte Norden, var Høyre engstelig for at Norge skulle gli ut av det atlantiske samarbeidet dersom hensynet til Norden skulle stenge for

medlemsskap i EEC.³⁶²

Hensynet til det nordiske samarbeidet gjorde valget mellom assosiasjon eller medlemsskap svært vanskelig. Isolert mente mange av aktørene at det nordiske samarbeidet var best tjent med at de nordiske land ble assosiert med EEC. Men Danmark hadde i realiteten tidlig bestemt seg for medlemsskap, og når det kom til stykke var ikke Norge beredt til alene å alliere seg med Sverige og søke en assosiasjonsavtale med EEC.

Et vesentlig hensyn: Norges stilling i NATO

Umiddelbart etter drøftelsene mellom Kennedy og MacMillan i april 1961 understreket UD at det neppe «ville ... være holdbart ... om Norge skulle bli det eneste europeiske NATO-land som ikke blir medlem av det nye EEC.»³⁶³ De sikkerhetspolitiske sidene ved EEC-saken ble dermed fokusert fra første stund. «En løsning som direkte eller indirekte kan tenkes å svekke den sikkerhet Atlanterhavspakten gir Norge, kan vanskelig godtas», het det i et notat godkjent av utenriksminister Lange i juli 1961.³⁶⁴

Et sentralt spørsmål i de utenrikspolitiske vurderinger ble derfor hvordan Norge skulle sikre sin stilling i det vestlige samarbeidet: Ville fortsatt medlemsskap i NATO kombinert med aktiv deltakelse i OECD være tilstrekkelig? Eller måtte Norge i tillegg delta i det økonomiske og politiske samarbeidet i Vest-Europa for å unngå å bli isolert i det atlantiske samarbeidet?

Problemene Norge sto overfor var til forveksling lik de spørsmål som meldte seg i diskusjonen om Norges eventuelle tilslutning til Den vesteuropeiske union midt i 50-åra.³⁶⁵ De samme problemstillingene skulle følge norsk Europa-debatt inn i 70-åra og bli reist med tyngde etter Norges nei i 1972: Ville de politiske konsultasjoner i NATO utvikle seg til en bilateral USA-EEC dialog? Risikerte Norge – dersom det europeiske samarbeidet også kom til å omfatte forsvarsspørsmål – å bli isolert fra «the core of the Western security system.»³⁶⁶

Norge hadde i hele etterkrigstiden vært skeptisk til europeiske samarbeidsbestrebelse, og særlig problematisk ble denne holdning hver gang det europeiske samarbeidet også siktet mot utenriks- og forsvarspolitisk samarbeid. Kun dersom det politiske samarbeidet kunne innordnes i en atlantisk ramme overveide Norge å bli med, men selv da var tvilen tilstede.

I valget mellom assosiasjon eller medlemsskap i EEC kom utenriksminister Lange forholdvis tidlig fram til at Norge av utenrikspolitiske grunner nå måtte velge medlemsskap. Flere momenter talte for at en slik løsning ville styrke Norges sikkerhets- og utenrikspolitiske stilling i NATO. For det første ville Norge på denne måten unngå å bli identifisert med de nøytrale land i Europa. Norge hadde gjennom sin base- og atompolitikk allerede en særstilling blant de europeiske NATO-land. Dersom Norge som eneste NATO-land i Europa valgte en assosiasjonsløsning i forhold til EEC, kunne Norges særstilling innen NATO bli enda mer utpreget.³⁶⁷ For det andre var det i Norges interesse å unngå isolasjon i forhold til Europa. Norge var militærstrategisk sett knyttet til situasjonen på kontinentet. Videre var det viktig å delta i «intim rådslagingsvirksomhet på et vidt felt mellom samtlige europeiske NATO-land», noe som i neste omgang ville påvirke de europeiske lands holdning til spørsmål som kom opp i NATO.³⁶⁸ USA's og Storbritannias holdning ble selvsagt tillagt betydelig vekt i den utenriks- og forsvarspolitiske vurdering. USA ønsket britisk deltakelse i EEC for å oppnå en politisk stabilisering i Vest-Europa, de ønsket også å binde Vest-Tyskland til det vestlige samarbeid og unngå politisk splittelse i NATO.³⁶⁹ Dette var spirene til Kennedy's «Grand Design».³⁷⁰ For Norges del måtte «USA's positive holdning til det europeiske samarbeid tillegges vekt».³⁷¹

Enda viktigere for norsk Europa-politikk var tilknytningen til britene. Her dukket tanken fra midt i femti-årene opp på ny: Dersom det politiske samarbeidet mellom britene og de Seks ikke skjedde innenfor EEC, men i Den Vesteuropiske Union måtte Norge på nytt «overveie spørsmålet om vår deltakelse i denne organisasjonen.»³⁷² De utenrikspolitiske vurderinger spilte derfor en sentral rolle i Europa-spørsmålet i denne fasen, og utenriksminister Lange kom flere ganger tilbake til de utenrikspolitiske hensyn som meldte seg i forbindelse med Norges forhold til EEC.³⁷³ Et klart uttrykk for dette var hans reaksjon da statsminister Gerhardsen i september 1961 antydte at Norge i første omgang burde sikte mot en assosieringsavtale. Gerhardsens standpunkt kunne føre Norge «i ei skeiv stilling til NATO», mente Lange.³⁷⁴

De utenrikspolitiske konsekvenser av Norges valg ble også diskutert blant de folkevalgte i debatten som gikk forut for Stortingets avgjørelse om å søke medlemsskap i EEC i april 1962. Representantene var likevel mest opptatt av interne norske forhold.³⁷⁵ De sikkerhetspolitiske aspekter ble klarest trukket opp av Høyre, Venstres to fløyer og Sosialistisk

Folkeparti.³⁷⁶ Flere innlegg fra Arbeiderpartiet berørte også spørsmålet. Utenriksminister Lange understreket at Norges velstand og sikkerhet var avhengig av utviklingen på det europeiske kontinent. Flere av EEC-tilhengerne i Arbeiderpartiet understreket at Norges handelpolitiske og sikkerhetspolitiske interesser talte for norsk medlemskap. I tråd med utenriksministerens holdning hevdet de også at EEC-medlemskap var en videreføring av atlantehavslinjen i norsk utenrikspolitikk.³⁷⁷ Høyres representanter var på linje med utenriksministeren når de understreket at EEC kunne sees på som et middel til å styrke NATO. Alv Kjøs la for eksempel særlig vekt på de virkninger EEC-medlemskap ville ha på Norges «utenrikspolitiske og sikkerhetspolitiske stilling»³⁷⁸

Motstanderne, og da særlig opposisjonen i SF og Arbeiderpartiet, var også opptatt av de utenrikspolitiske konsekvenser av Norges valg. Men mens tilhengerne av norsk EEC-medlemskap var opptatt av på denne måten å styrke det atlantiske samarbeidet, var SF negativt innstilt til oppbyggingen av en slik vestlig blokk. Et standpunkt som logisk fulgte av partiets nøytralistiske sikkerhetspolitikk.³⁷⁹ Men kritikerne var i mindretall i de politiske eliter.

Norge søker om medlemskap i EEC

Utover våren og sommeren 1961 kom det stadig klarere signaler om at Storbritannia ville søke om medlemskap i EEC.³⁸⁰ Og Danmarks utenriksminister Jens Otto Krag hadde allerede i april i et hemmelig brev til Lord Hume meddelt at Danmark ville følge Storbritannia.³⁸¹

På møtet i EFTA's ministerråd den 28. juli 1961 meddelte Storbritannia at de aktet å innlede forhandlinger med sikte på medlemskap i EEC. Utenriksminister Krag hilste det britiske standpunkt velkommen og understreket at Danmark ville følge det britiske eksempel. Handelsminister Skaug ga på møtet uttrykk for at Norge ikke likte den situasjon som var i ferd med å oppstå.³⁸² Norsk politikk hadde hele tiden tatt sikte på å legge forholdene til rette for en felles opptreden i forhandlingene mellom EFTA-landene og EEC.³⁸³ Norge så det «som meget ønskelig om EFTA-landene kunne innlede forhandlinger med EEC samtidig og etter et felles opplegg».³⁸⁴

Det britiske og danske utspillet varslet om at EFTA var i ferd med å slå sprekker, og oppslutningen om en felles EFTA-linje ble straks betydelig mindre blant norske aktører. I et møte i utenrikskomiteen umiddelbart etter ministerrådsmøtet i EFTA gikk Høyre sterkt inn for at Norge nå

fulgte Storbritannia og Danmark.³⁸⁵ Allerede i mai hadde Bernt Ingvaldsen varslet at Høyre av økonomiske grunner ønsket en tilslutning til EEC snarest; dersom Storbritannia og Danmark gikk med var det like godt å «hoppe som krype». Jo lengre tid som går, dessto vanskeligere blir det, hevdet Ingvaldsen.³⁸⁶ Senterpartiet og Venstre ville fortsatt støtte opp om EFTA som felles forhandlingsforum.³⁸⁷ I Arbeiderpartiet var det delte meninger om valg av tilknytningsform til EEC. Statsminister Gerhardsen var som vanlig svært opptatt av å unngå at arbeiderbevegelsen ble splittet. Høsten 1961 hadde noen få i Arbeiderpartiets stortingsgruppe bestemt seg for medlemsskap, noen få støttet assosiasjonsalternativet, mens de fleste ikke hadde tatt endelig standpunkt.³⁸⁸ Utenriksminister Lange, som gikk inn for medlemsskap, ville i denne situasjonen ta tiden til hjelp.³⁸⁹

I Regjeringen var det i utgangen av oktober 1961 et flertall som mente at Norge på lengre sikt måtte bli medlem, men av partitaktiske grunner burde en for øyeblikket bare søke om assosiering. Det avgjørende for flertallet var at Arbeiderpartiet ikke risikerte å stå alene sammen med Høyre om å søke medlemsskap med en gang.³⁹⁰ I løpet av oktober 1961 sluttet nok statsminister Gerhardsen seg til utenriksminister Langes og handelsminister Skaugs oppfatning om at det både av utenrikspolitiske og utenriksøkonomiske grunner var nødvendig for Norge å bli medlem i EEC. Men av taktiske grunner var han forsiktig med å tone flagg.³⁹¹

Høsten 1961 var det derfor om å gjøre å legge opp til en behandling av spørsmålet som førte til at Arbeiderpartiet, etter grundig behandling, mest mulig samlet gikk inn for medlemsskap. I denne situasjonen var det også om å gjøre å ikke stimulere motstanden mot medlemskap. Dette kom for eksempel klart til uttrykk i slutten av oktober 1961. I et notat som refererte fra en samtale mellom den britiske europaminister Heath og utenriksminister Krag framgikk det at Krag hadde gitt uttrykk for at Danmark ville bli meget skuffet dersom Norge ikke ønsket å forhandle om fullt medlemsskap. Utenriksminister Lange foreslo å sende dette notatet til utenrikskomiteen, men tilføyde at en strøk det siste avsnittet fordi «det smaker av press og kan få busta til å reise seg».³⁹²

Etter vedtak i Oslo Arbeiderpartis representantskap³⁹³ og etter diskusjoner i Regjeringen³⁹⁴ ble det vedtatt å utsette den endelige avgjørelse om Norges forhold til EEC slik at saken kunne drøftes i Arbeiderpartiets «grunnorganisasjon».³⁹⁵ I begynnelsen av desember 1961 sluttet utenrikskomiteen seg til en slik utsettelse. John Lyng (H) ville imidlertid holde det opprinnelige tidsskjema.³⁹⁶

Flere sentrale aktører så med bekymring på at Norge, som hele tiden hadde vært opptatt av at EFTA-landene sto sammen i forhandlingene med de Seks, nå ble det eneste EFTA-land som ikke maktet å ta standpunkt innen utgangen av 1961.³⁹⁷ Valget ble vanskeliggjort av den partipolitiske situasjon. Arbeiderpartiet hadde mistet sitt rene flertall i Stortinget og et nytt parti, SF, kunne stå fram som et alternativ for EEC-motstandere.³⁹⁸ Opinionsen på venstresida både i og utenfor Arbeiderpartiet la derfor begrensninger på Regjeringens Europa-politikk. I tillegg var det bare Høyre som på borgerlig side enstemmig gikk inn for medlemskap, og Arbeiderpartiet fryktet konsekvensene av en allianse med Høyre i EEC-spørsmålet.

Behandlingen i Arbeiderpartiets grunnorganisasjoner viste at et overveldende flertall støttet medlemskapslinjen.³⁹⁹ Resultatet var ikke overraskende siden blant annet Arbeiderpartiets sentralstyre allerede den 30. november enstemmig hadde gått inn for å forhandle om medlemskap.⁴⁰⁰ Den 15. februar 1962 sluttet Arbeiderpartiets landsstyre enstemmig opp om forhandlinger med sikte på medlemskap, og den 2. mars forelå Stortingsmelding nr. 67 om Norges stilling til EEC; Regjeringen gikk inn for medlemskap. Ved den endelige votering i Stortinget den 28. april 1962 støttet til slutt 113 representanter regjeringens forslag. Et forslag om å ta sikte på en assosieringsordning fikk 38 stemmer.⁴⁰¹

Den 2. mai 1962 fulgte Norge etter de andre NATO-land i EFTA, Storbritannia og Danmark, og overleverte sin søknad om medlemskap i EEC.⁴⁰²

de Gaulles nei

På norsk hold regnet en med at dersom Storbritannia og Frankrike kom fram til enighet om britisk medlemskap, ville veien også ligge åpen for Norge. Men forhandlingene i siste halvdel av 1962 viste seg svært vanskelige. Storbritannia og Frankrike var fundamentalt uenige når det gjaldt Vest-Europas framtidige politiske stilling.

Norges syn på de grunnleggende problemer i forhandlingene var følgende:

1. Et samlet Vest-Europa skulle ikke ha noen selvstendig stilling mellom USA og Sovjetunionen. Det europeiske samarbeidet skulle tvert imot sikte mot et atlantiske fellesskap hvor «Vest-Europa og Nord-

Amerika» var likeverdige partnere.⁴⁰³ Nå kom før måtte et europeisk samarbeid innordnes i en atlantisk ramme.

2. De franske tillop til en selvstendig utenrikspolitikk i forhold til Moskva ble avvist fra norsk side. de Gaulles tanke om Europa som en «tredje kraft» fikk ingen norsk støtte. Vest-Europa ville ikke på mange år, «om noen gang, ha det økonomiske, vitenskapelige og tekniske potensiale til å erstatte amerikansk militærmakt.»⁴⁰⁴
3. En av de direkte foranledninger til at forhandlingene på nyåret 1963 brøt sammen var Nassauavtalen mellom USA og Storbritannia.⁴⁰⁵ Norge støttet en politikk som kunne bidra til å «hindre spredning av atomvåpen». De franske krav om nasjonale atomvåpen i Europa ble derfor avvist. Norge ville i tråd med Nassau-avtalen integrere europeiske atomvåpen i den amerikanske kjernefysiske styrke.⁴⁰⁶

de Gaulles nei til britisk medlemskap i EEC den 14. januar 1963 kom på denne bakgrunn ikke overraskende på Norge, og i og med det franske veto var det oppstått en ny situasjon. Norges og de andre EFTA-lands søknader om medlemskap til EEC ble lagt på is. Vest-Europa ble ikke, som Norge hadde håpet på, en integrert del av samarbeidet i NATO og OECD. Norsk Europa-politikk falt nå tilbake i gamle spor. For Norge var det naturlig, som det ble uttrykt av Regjeringen i februar 1963, «å befeste solidariteten innenfor EFTA.»⁴⁰⁷

Kapittel 8

«Alle gode ting er tre» - andre og tredje forsøk på å få Norge med i EEC

Jeg vil i dette siste kapitlet se på de norske holdninger til Europa etter de Gaulles nei i januar 1963. Det er først og fremst forholdet til EEC som vil stå i sentrum for interessen. Fremstillingen har hittil primært dreid seg om de utenrikspolitiske vurderinger og motiver som lå til grunn for offisiell norsk politikk. Avslutningsvis vil jeg fortsatt konsentrere meg om den politiske elites holdninger, nå i lys av de problemstillinger jeg har tatt opp til 1963.

Etter sammenbruddet av forhandlingene i 1963 syntes interessen fra norsk side for EEC og europeisk integrasjon å falle tilbake til tradisjonelt norsk nivå: Europa-spørsmål opptok i liten grad norske aktører.⁴⁰⁸ Situasjonen fra 1961 til 1963 gjentok seg i 1966/67 da Norge igjen fulgte Storbritannia og søkte om medlemskap i EEC.⁴⁰⁹ Europeisk samarbeid kom igjen for en kort stund på dagsorden, men forsvant brått etter at de Gaulle høsten 1967 nok en gang gikk mot britisk medlemskap. Mot slutten av sekstiårene endret de internasjonale forutsetninger seg slik at medlemskap igjen ble aktuell politikk. de Gaulle gikk av i april 1969.⁴¹⁰ På EEC-toppmøtet i Haag i desember 1969 ble døra igjen åpnet for nye medlemmer, samtidig som grunnlaget ble lagt for nye samarbeidsframstøt både på det økonomiske og politiske felt.⁴¹¹ Den nye giv manifesterte seg i flere planer og rapporter fra EEC's side. I løpet av 1970 fikk vi Davignon-rapporten om en politisk union, Werner-planen om en økonomisk og valutamessig union og Colonna-planen for industri. For tredje gang på under ett decennium siktet nå den norske politiske elite mot medlemskap. I juni 1970 innledet Norge sammen med Storbritannia, Danmark og Irland, forhandlinger med EEC.⁴¹²

Jeg vil i dette kapitlet ta for meg de over nevnte diskusjonsrundene i forhold til EEC, og særlig se de norske holdninger i forhold til koplingen til Europa økonomisk, militært og politisk. Avslutningsvis vil jeg knytte noen kommentarer til dagens Europa-debatt.

1967: Søknad om medlemsskap til innenrikspolitisk bruk?

Da den borgerlige koalisjonsregjering i juli 1967 ba Stortinget slutte seg til at Norge skulle innlede forhandlinger om medlemsskap for «på best mulig måte å klargjøre grunnlaget for Norges forhold til EEC», stemte bare 13 av Stortingets 150 medlemmer mot. Forrige gang spørsmålet hadde vært oppe til avstemning i 1962, hadde hele 38 representanter stemt mot. Meningsmålingene tydet også på at opposisjonen mot tilslutning til EEC syntes å være på vikende front.⁴¹³ Var Norge i ferd med å ta konsekvensene av de stadig tettere funksjonelle bånd til kontinentet og bli med i det europeiske samarbeidet? I første omgang kan det synes slik, men bak den tilsynelatende kompakte majoritet i regjering og Storting lå vissheten om at Frankrike nok en gang ville sette seg imot britisk og dermed norsk medlemsskap.⁴¹⁴ Klarere enn noen gang tidligere ble de Gaulles visjon om et fransk ledet Europa mellom supermaktene demonstrert. Frankrike trakk seg ut av NATO's militære organisasjon i mars 1966 og de Gaulle innledet tre måneder senere, med sitt besøk i Moskva, en bilateral detente mellom Frankrike og Sovjetunionen.⁴¹⁵ Den politiske avstand til Storbritannia kunne vanskelig bli større, og britisk inntreden i EEC ville gjøre organisasjonen ubrukelig som et instrument for franske ambisjoner.

Norsk EEC-medlemsskap var mot denne bakgrunn lite realistisk i 1967. Den brede enigheten om EEC-spørsmålet var en følge av at ingen ville sette den borgerlige regjeringskoalisjon i fare, noe som var svært sannsynlig dersom motstanderne av EEC satte spørsmålet på spissen. Heller ikke motstanderne i Arbeiderpartiet ville sette partienigheten over styr i den hypotetiske situasjon som forelå.⁴¹⁶ Indrepolitiske hensyn var derfor sterkt medvirkende til at et så å si samlet Storting sluttet opp om henvendelsen til EEC denne gang. Men selv om Frankrike blokkerte veien til Brussel midt på 60-tallet, og standpunkter for og mot medlemsskap i EEC dermed i praksis ble svært lite forpliktende, så tydet en rekke forhold på at Norge var i ferd med å bli trukket nærmere kontinentet.

Norge trekkes mot kontinentet?

I debatten i 1967 sa statsminister Per Borten blant annet at «spørsmålet er ... i hvilken grad ekspansjonsmulighetene for vårt næringsliv vil bli

påvirket av å stå utenfor». Han konkluderte med at Norge ville være bedre i stand til å ivareta sine interesser innenfor enn utenfor det europeiske fellesskap. Videre la han vekt på «at som utviklingen har gått siden forrige gang saken var aktuell, vil hensynet til de nordiske land veie tyngre i vektskålen enn sist. For meg fortoner det seg som meget viktig at vi bevarer de rasjonelle virkninger vi har fått ved samarbeidet med EFTA, og spesielt når det gjelder de nordiske land innbyrdes.»⁴¹⁷

Statsministeren trakk med dette fram problemstillinger som var kjent fra og sto sentralt i den første EEC-diskusjonen i 1962: Betydningen av de europeiske samarbeidsbestrebelsene for norsk økonomi, hensynet til det nordiske samarbeidet, samt EFTA både som plattform for norsk Europa-politikk og som et alternativ til EEC-medlemsskap var kjente toner i norsk Europa-debatt. Men i enda sterkere grad enn i 1961-62 påvirket strukturelle og politiske endringsprosesser Norges forhold til kontinentet utover i 60-åra:

For det første ble de nære økonomiske bånd til Storbritannia noe svekket, og de nordiske land og EEC gikk hver for seg forbi Storbritannia som Norges viktigste eksport-markeder. I Norden sto Sverige i en særstilling, mens Vest-Tyskland lå i en klasse for seg blant EEC-landene. EEC tok imot 26,9% av Norges eksport i 1970 og av dette sto Vest-Tyskland alene for 17,9%.⁴¹⁸ I 1967 trakk derfor de utenriksøkonomiske interesser i sterkere grad enn i begynnelsen av 60-åra i retning av norsk medlemsskap i EEC.

Også på det utenrikspolitiske felt bidro Vest-Tyskland til at Norge i en annen grad enn i 1961-62 vendte blikket mot kontinentet. Med Willy Brandt som utenriksminister fra desember 1966 siktet Vest-Tyskland mot en politisk normalisering av forholdet til Øst-Europa. Kombinert med et mildere klima mellom stormaktene stimulerte denne utviklingen tanker om en ny europeisk struktur. Stormaktenes «detente-politikk» og Willy Brandts «Øst-politik» påvirket også norsk Europa-politikk.⁴¹⁹

For det tredje ble også de militære vurderinger påvirket av det nye internasjonale klima. «Detente-politikken» førte til at norske aktører ble mindre opptatt av den amerikanske garantien. Dette kombinert med et stadig mer kritisk syn på USA i forbindelse med Vietnam-krigen, stimulerte forestillinger om at Europa kunne spille en egen rolle mellom stormaktene.

På denne bakgrunn kan en hevde at selv om norsk medlemsskap i EEC fortonte seg hypotetisk i 1967, så hadde utviklingen økonomisk, politisk og militært trukket Norge nærmere kontinentet siden 1961.

Det var derfor objektive grunner til at norske aktører i sterkere grad enn før satte Europa på dagsorden og sluttet opp om norsk medlemskap i EEC. Denne utviklingen ble også stimulert av at den Europa-orienterte John Lyng (H) var utenriksminister, og av et radikaliseret DNA i opposisjon. Det var derfor ikke overraskende at utenriksminister Lyng satte det europeiske samarbeidet inn i en annen sammenheng enn i 1961-62. Den gang hadde Høyre gitt uttrykk for at norsk medlemskap i EEC var en fortsettelse av atlantehavslinjen i norsk utenrikspolitikk, og partiet betraktet EEC som et middel til å styrke NATO. Utenriksminister Lange hadde vært helt på linje med Høyre i denne vurdering. Denne sikkerhetspolitiske siden ved Norges valg ble nå tonet betydelig ned. Utenriksminister Lyng la istedet vekt på at et sterkt EEC kunne føre en aktiv avspenningspolitikk. Ved å bli medlem kunne også Norge påvirke denne prosessen, og så langt det rakk være med å bygge bro mellom Øst- og Vest-Europa. Arbeiderpartiet sluttet helhjertet opp om en slik målsetting. DNA's landsmøte i 1967 vedtok enstemmig at målet «er en samling av hele Europa der den kalde krigen er avløst av aktivt samkvem i et nært og likeverdig samarbeid med den øvrige verden».⁴²⁰ Vi har flere ganger tidligere i denne framstilling vært inne på tilløp til norsk aktivisme i forhold til den politiske utvikling i Europa. Kretser i Arbeiderpartiet, og ikke minst statsminister Gerhardsen selv, hadde ambisjoner om en avspenningspolitikk som siktet mot dialog mellom Øst og Vest - en visjon om at et «Felles Europeisk hus», for å bruke et moderne uttrykk, skulle erstatte den maktpolitiske todeling. Utenriksminister Lange hadde ikke hatt de samme forhåpninger til en slik utvikling og var ikke udelt begeistret. Jon Lyngs understreking av Europas rolle var derimot på linje med Einar Gerhardsens og Arbeiderpartiets syn. Det var først «...da John Lyng ble utenriksminister at Gerhardsen syntes han så i praksis den utenrikspolitiske håndtering ... som han ønsket seg at hans utenriksminister Lange hadde følt seg mer tiltrukket av», slik Jens Chr. Hauge har uttrykt det.⁴²¹

Sterkere enn i tidligere og senere EEC-diskusjoner finner vi i 1967 uttrykk for den politiske rolle Europa, med utgangspunkt i et sterkt EEC, kunne spille mellom stormaktene.⁴²² Norge syntes å være tilhenger av en tung europeisk pilar i et atlantisk partnerskap, og viste dessuten interesse i å være aktivt med i en slik pilar. Diskusjonen om EEC i 1967 varslet derfor et betydelig skifte i norsk utenrikspolitikk i retning av Europa.

NORDØK – bro eller barriere til EEC

Etter de Gaulles andre nei i 1967 kunne norske aktører hverken håpe på eller frykte at Norge ville slutte seg til EEC. Søknaden om medlemsskapsforhandlinger lå ubehandlet i Brussel, og så lenge de Gaulle satt med makten i Frankrike syntes en utvidelse av EEC å være utelukket. I denne situasjon ville Danmarks statsminister Hilmar Baunsgaard blåse nytt liv i det nordiske samarbeidet, og på Nordisk Råds møte i Oslo i februar 1968 tok Baunsgaard opp tanken om et fastere regionalt økonomisk samarbeid mellom de nordiske land – NORDØK.⁴²³ Bakgrunnen for forslaget var å avklare «Nordens plassering i den europæiske markeds debat», og den danske statsminister la ikke skjul på at en bredere europeisk løsning var målet.⁴²⁴ For Danmark hadde medlemsskap i EEC førsteprioritet.

Forslaget om Nordøk var et uttrykk for den mekanisme som gjorde seg gjeldende både i Danmark og Norge når det var bevegelse i en eller flere av de «tre sirkler»⁴²⁵ som Norden tilhørte: De noe løsere atlantiske bånd på slutten av 60-tallet bidro til å styrke og stabilisere det europeiske samarbeidet, og førte til en aktivisering av det nordiske samarbeidet for å styrke forhandlingsposisjonen vis-a-vis EEC.⁴²⁶ På det påfølgende nordiske toppmøtet i København het det da også i slutterklæringen: «Samarbeidet skal udformes således, at det letter de fire lands deltagelse i eller samarbejde med et utvidet europæisk marked.»⁴²⁷ John Lyng skrev i sine memoarer at uttalelsen fra København-møtet viste at Nordøk ikke var ment som noe alternativ til EEC, det var kun snakk om «å supplere en europeisk løsning.»⁴²⁸

Den norske regjering var umiddelbart skeptisk innstilt til Nordøk-planene. Dette var ikke overraskende tatt i betraktning de borgerlige partiers tidligere holdninger til de nordiske samarbeidsforsøk. At de overnasjonale trekk ved de første danske forslag var foruroligende framtreddende, at norsk industri ville få problemer i konkurranse med svensk industri innenfor en nordisk tollunion, og at norsk landbruk ville komme i en utsatt posisjon i et fellesmarked med dansk landbruk⁴²⁹, var «gamle» innvendinger og bekymringer.

Men etter hvert som forhandlingene mellom de nordiske land skred fram utviklet Nordøk seg til en svært løs sammenslutning.⁴³⁰ Utviklingen i EEC åpnet samtidig for at Norges og andre lands søknader om medlemsskap kunne tas fram igjen fra skuffene i Brussel. Diskusjonen om det nordiske økonomiske samarbeidet ble derfor mer og mer et

spørsmål om hvorvidt Nordøk var en bro til eller barriere mot EEC.

Høyre ble eksponenten for det syn at Nordøk kunne bli en hindring på veien mot EEC-medlemsskap, og hadde ikke noe tro på at Nordøk kunne bli en egnet forhandlingsplattform vis-a-vis EEC. Tvert imot var en redd for at Nordøk var et blindspor som kunne gjøre forhandlingene om medlemsskap vanskeligere, og for Høyre var EEC-medlemsskap det primære mål. Høyres skepsis fikk næring av det faktum at motstandere av EEC framstilte Nordøk som et alternativ til EEC. Diskusjonen om Nordøk ble derfor en ouverture til diskusjonen om EEC-medlemsskap. Tilhengerne av det nordiske samarbeidet betonte at Nordøk ikke hadde de negative sider som et kontinentalt samarbeid. I motsetning til EEC var Nordøk et samarbeid mellom land med de samme kulturelle og sosiale tradisjoner. Norden besto av forholdsvis jevnbyrdige stater med sterke felles demokratiske tradisjoner, og med en sosial struktur preget av desentralisering og likhet. Dette sto i skarp kontrast til det kontinentale samarbeidet. EEC var stort og byråkratisk, og med andre sosiale og kulturelle tradisjoner som preget samarbeidet. «..EEC was regarded as being everything that Nordek was praised for not being», som Hilary Allen har uttrykt det.⁴³¹

Arbeiderpartiet hilste Nordøk-planen med adskillig mer entusiasme enn de borgerlige partier. Tanken om et nordisk samarbeid sto både av politiske og ideologiske grunner sterkt blant sosialdemokratene, og Arbeiderpartiet mente Nordøk styrket de nordiske lands forhandlingsposisjon i forhold til EEC. Halvard Lange ga likevel eksplisitt uttrykk for at han betvilte nytten av Nordøk i denne sammenheng, og han stilte også spørsmålsteget om hvorvidt det var mulig å delta i en nordisk og en europeisk tollunion samtidig.⁴³²

Nordøk ble derfor bedømt svært forskjellig i de ulike politiske leire, men felles for alle var at vurderingen av Nordøk var preget av synet på utviklingen av det europeiske samarbeidet. For Arbeiderpartiet var Nordøk en felles nordisk plattform i forhold til EEC, for Høyre var Nordøk en barriere mot Europa. For tilhengere av norsk medlemsskap i EEC som også sluttet opp om det nordiske samarbeidet, var Nordøk et supplement til det europeiske samarbeidet. For motstanderne av norsk medlemsskap ble Nordøk mer og mer et alternativ til EEC.⁴³³ Under folkeavstemningen høsten 1972 argumenterte motstanderne med at «25. september – var en sjanse for de nordiske land». Et «Nei til EEC» kunne åpne for en gjenopplivning av Nordøk.⁴³⁴

En slik gjenopplivning ville nok vært nærmest å betrakte som et under.

Etter vanskelige forhandlinger om Nordøk hadde de fem landsstatsministre kommet fram til enighet om en Nordøk-traktat den 7. februar 1970. Men traktaten inneholdt en udetonert bombe: Finland hadde fått med et krav om rett til oppsigelse av traktaten dersom en eller flere av medlemsstatene åpnet forhandlinger om medlemskap i EEC.⁴³⁵ Den 24. mars 1970 ga Finland beskjed om at de ikke ville undertegne traktaten. Bakgrunnen var åpenbart den at Danmark var på vei inn i EEC og at heller ikke Norge var fremmed for en slik tanke.⁴³⁶ Etter å ha dominert den politiske debatt i to år ble nå Nordøk definitivt skrinlagt. «Nordøk hadde ingen interesse lenger, ikke engang som teoretisk tankemodell», skrev John Lyng i sine memoarer. Et annet spørsmål måtte nå prioriteres: «Problemet om Norges forhold til EF var derimot blitt rykende aktuelt, og ruvet stort i den den politiske horisont.»⁴³⁷

Norge sier nei til EEC

Parallelt med diskusjonen om Nordøk hadde de politiske endringer i Frankrike i 1969 og utviklingen i EEC skapt nye forutsetninger for hele det europeiske samarbeidet. For Norges vedkommende førte dette til at EEC's ministerråd den 11. juni 1970 på nytt inviterte til «forhandlinger med sikte på medlemskap i De Europeiske Fellesskap».⁴³⁸ Til tross for at diskusjonen om Nordøk hadde avslørt en åpenbar splittelse i EEC-spørsmålet mellom partiene i koalisjons-regjeringen, klarte regjeringen å enes om en melding om EEC til Stortinget.⁴³⁹ 25. juni 1970 bekreftet Stortinget med 132 mot 17 stemmer Norges søknad fra 1967.⁴⁴⁰ Men det var en bekreftelse som ikke ble ledsaget av noen begeistring for det europeiske samarbeid som Norge eventuelt var på vei inn i. Dette ble til overmål understreket av innlegget til den nye norske utenriksminister Sverre Stray ved åpningen av de offisielle forhandlinger den 30. juni 1970. Mens den danske, irske og britiske utenriksminister ga uttrykk for store forhåpninger til det samarbeid en nå sto foran, var det motforestillingene som preget det norske innlegget. «Røsten var Sverre's, men ånden var Per's», kommenterte Dagbladet dagen etter og traff med det spikeren på hodet.⁴⁴¹

Det var i statsminister Per Bortens eget parti, Senterpartiet, at skepsisen til et utvidet europeisk samarbeid var sterkest. I 1962 hadde partiet samlet gått mot medlemskap i EEC.⁴⁴² I den siste avstemning i juni 1970 gikk over en tredjedel av partiets egen stortingsgruppe mot å ta opp igjen forhandlinger om medlemskap.⁴⁴³ I september 1970 tok Senterpartiets

formann John Austrheim avstand fra utenriksminister Sverre Stray's erklæring om å forhandle på grunnlag av artikkel 237 i Roma-traktaten. Ved åpningen av forhandlingene mellom Norge og EEC var dette en formell nødvendighet siden det dreide seg om et eventuelt norsk medlemskap i EEC.⁴⁴⁴ Utspillet fra John Austrheim var ett blant en rekke eksempler som bekreftet at EEC-spørsmålet var politisk sprengstoff i den borgerlige koalisjonsregjering. Men ennå hadde Regjeringen et lite pusterom. Reelle forhandlinger ville først komme i gang dersom Storbritannia kom til enighet med EEC på de viktigste problemområder.⁴⁴⁵ I en samtale med Jens Haugland, som dreide seg om den lekkasje som senere førte til statsminister Per Bortens fall,⁴⁴⁶ ga Borten uttrykk for at «det enklaste for oss var om Storbritannia ikke kom med i EEC.»⁴⁴⁷

I juni 1971 hadde Storbritannia og EEC arbeidet seg fram til prinsipiell enighet, og substansielle forhandlinger kunne begynne også mellom Norge og EEC.⁴⁴⁸ Splittelsen i koalisjonsregjeringen over EEC-spørsmålet hadde i mars 1971 banet vei for en Arbeiderparti-regjering med Trygve Bratteli som statsminister. I mars 1972 la Regjeringen fram en stortingsmelding «Om Norges tilslutning til De Europeiske Fellesskap» hvor regjeringen konkluderte med at «... medlemskap i De Europeiske Fellesskap totalt sett vil gi Norge klare fordeler framfor en handelsavtale.»⁴⁴⁹ Stortinget behandlet meldingen i juni samme år og nå hadde antall motstandere vokst til 44.⁴⁵⁰ Det betydde at motstanderne av medlemskap kunne mønstre den nødvendige fjerdedel av Stortingets medlemmer som skulle til for å hindre norsk medlemskap i EEC. Men som som vi vet avviste «grasrota» gjennom folkeavstemningen i september 1972 medlemskap i EEC og noen endelig votering over spørsmålet i Stortinget ble derfor ikke nødvendig.

Vi vil i det følgende kort ta for oss forholdet mellom Norge og EEC i begynnelsen av 70-åra på det økonomiske og politiske felt. Det er her vi kan finne hovedforklaringen på den positive holdning til norsk medlemskap i EEC fra så å si hele den politiske elite.

Økonomiske, utenriks- og sikkerhetspolitiske vurderinger før folkeavstemningen

Økonomiske spørsmål hadde alltid stått sentralt i diskusjonen om Norges forhold til kontinentet. 1972 var intet unntak i så måte. Norges avhengighet av utenrikshandelen ble av alle partier, unntatt Senterpartiet

og Sosialistisk Folkeparti, tillagt stor vekt. Hensynet til utenriks-handelen syntes å være den viktigste faktor i utformingen av utenrikspolitikken,⁴⁵¹ og som i 1967 var EEC-markedet viktig for norsk utenriksøkonomi.⁴⁵² Vest-Tyskland sto fortsatt i en særstilling blant de Seks,⁴⁵³ og Regjeringen understreket betydningen av det vest-europeiske marked som basis for fortsatt vekst i norsk eksport.⁴⁵⁴ Ved medlemskap ville Norge også unngå spesialordninger for sentrale eksportprodukter som papir og papp, aluminium, magnesium og ferrolegeringer.⁴⁵⁵

Motstanderne av EEC nedtonte de handelspolitiske konsekvenser av Norges valg, og argumenterte med at en handelsavtale ville ivareta de norske økonomiske interesser i tilstrekkelig grad.⁴⁵⁶ Hovedtyngden av den politiske elite vurderte det ikke slik. To utenriksøkonomiske hensyn gjorde medlemskap nødvendig:

1. Norge ville få tilgang til et kontinentalt marked som var uhyre viktig for sentrale norske eksportprodukter.
2. Et utvidet EEC ville totalt sett ha en så avgjørende innflytelse på norsk utenriksøkonomi at noe annet enn fullt medlemskap var svært risikabelt.

Valget sto ifølge tilhengerne mellom integrasjon og innflytelse eller integrasjon og ikke-innflytelse. I denne situasjon var valget lett: Norge kunne ikke stå utenfor EEC.

Som i 1960-åra ble naturlig nok igjen utenriks- og sikkerhetspolitiske argumenter trukket inn i diskusjonen. Men det tok tid, og det var lenge en markert motvilje mot å bringe inn en slik sikkerhetspolitiske dimensjon.⁴⁵⁷ Etterhvert som debatten tilspisset seg kom likevel slike spørsmål mer og mer i forgrunnen.

I Stortingsmelding nr. 50 (1971-72) «Om Norges tilslutning til De Europeiske Fellesskap» konkluderte regjeringen Bratteli med at både økonomiske, sosiale og politiske hensyn talte for medlemskap. I meldingen ble de sikkerhets- og utenrikspolitiske sider ved Norges valg drøftet.⁴⁵⁸ Medlemskap representerte «en naturlig fortsettelse av den utenrikspolitiske linje som Norge har ført i etterkrigstiden», understreket Regjeringen. Den så for seg en «ansvarsfordeling» mellom et konsolidert Vest-Europa og USA, het det i meldingen. Et nytt og mer balansert grunnlag for samarbeidet over Atlanterhavet kunne på denne måten utbygges. Dette var tanker som til forveksling lignet de stadige amerikanske forsøk på å fremme to-pilar løsninger i det atlantiske samarbeidet. Et atlantisk partnerskap mellom USA og et sterkt Vest-

Europa, som selv ble i stand til å bære en større del av de felles forsvarsutgifter. «De vest-europeiske bestrebelse på å oppnå en større grad av enighet seg imellom, innebærer ikke noen svekkelse av Atlanterhavsalliansen, men en styrkelse av det atlantiske samarbeidet», het det i Stortingsmeldingen.

Adskillig sterkere enn i 1967 ble nå igjen den sikkerhetspolitiske forbindelse mellom EEC og NATO fokusert, samtidig som visjonene fra 1967 om et Europa som spilte en egen rolle mellom stormaktene ble forlatt. Det var flere forhold som førte til at den utenriks- og sikkerhetspolitiske vurdering av norsk medlemskap i EEC endret seg i begynnelsen av 70-åra:

1. Willy Brandt var blitt tysk kansler og gjennom konsolideringen av sin «Øst-politik» hadde han vist at denne kunne kombineres med en fortsatt vest-tysk atlantisk tilhørighet. Dette forsterket troen på at et europeisk samarbeid kunne styrke NATO. Midt i 60-åra hadde derimot Frankrike ledet an i de europeiske utspill østover, og gitt næring til forestillinger om en europeisk «tredje kraft». I Stortingsdebatten i begynnelsen av 1972 omtalte Kaare Willoch den vesteuropeiske samling som «en fredsfaktor av rang», og understreket at forutsetningene for at Europa kunne spille en slik rolle, nettopp var å finne i vesttysk politikk: «Den fortrolige samarbeidsform i vest, og den sterke tilknytning til Fellesskapet tillater dristige vesttyske avspenningsforsøk østover, uten at det oppstår mistanker om at Tyskland vil bygge opp en separat maktposisjon mellom Øst og Vest.»⁴⁵⁹
2. I 1967-68 var kritikken mot USA særlig sterk på grunn av Vietnamkrigen, samtidig som «Detente» førte til at den amerikanske forsvarsmessige betydning for Norge ble tillagt noe mindre vekt. I begynnelsen av 70-åra førte derimot den sovjetiske opprustning i nord (Kola) til en forsterket fornemmelse av USA-garantiens verdi, noe som i neste omgang ga EEC-diskusjonen et mer atlantisk preg.
3. Den utenriks- og sikkerhetspolitiske vurdering ble også preget av at det i begynnelsen av 70-åra var andre og mer atlantisk orienterte politikere som utformet norsk utenrikspolitikk. Europeeren John Lyng ble erstattet av Sverre Stray (H), som i neste omgang ble etterfulgt av Andreas Z. Cappelen (A), utenriksminister i Regjeringen Bratteli. Hvilken vekt Regjeringen Bratteli la på sikkerhetspolitiske argumenter i slutfasen av EEC-diskusjonen, ble demonstrert ved statsminister Brattelis tale i Tælavåg i begynnelsen av september 1972. Temaet for

Brattelis tale var krig og fred i Europa, og stedet var selvsagt ikke tilfeldig valgt. Under krigen ble Tælavåg utslettet og alle voksne menn ble sendt til tysk konsentrasjonsleir. Under EEC-diskusjonens mest intense fase, bare noen dager før folkeavstemningen, holdt statsminister Bratteli her en tale om Norges sikkerhetspolitiske plassering i Vest og den trygghet dette ga for å unngå en gjentakelse av krigens redsler.⁴⁶⁰

Diskusjonen i 1972 viste at den politiske elite var opptatt av både de økonomiske, utenriks- og sikkerhetspolitiske bånd til kontinentet. Disse bånd var av avgjørende betydning når så å si hele det politiske «establishment» gikk inn for norsk medlemsskap i EEC. Den norske «grasrota» var av en annen mening, og den 25. september 1972 sa velgerfolket nei til EEC.

Konklusjon

Jeg har i denne studien primært søkt å kaste lys over de utenrikspolitiske motiver som lå til grunn for norsk Europa-politikk. Konklusjonene kan oppsummeres slik:

Norge – en lunken europeer

Fram til midten av dette århundre var Norge en svært «lunken» europeer; til tider kan norske holdninger klassifiseres som anti-europeiske. Denne norske distanse til kontinentet kan i stor grad føres tilbake til norske vurderinger av Tyskland og tysk politikk.

Norges sterke orientering mot Vest preget også norske holdninger til Europa. Sentrale aktører understreket at Norge var et «atlanterhavsfolk», Det var Storbritannia og etterhvert USA som var våre naturlige samarbeidspartnere. Det var i den atlantiske sirkel at Norge kunne finne svar på sine økonomiske og sikkerhetspolitiske problemer.

Men ved inngangen til 1950-tallet framtrer to sentrale utviklingslinjer som skulle få følger for norske holdninger til Europa: For det første en forsiktig normalisering i forhold til Vest-Tyskland; for det andre dyptgripende planer om et sterkt integrert samarbeid i Europa med tyngdepunkt på kontinentet.

Norge og tysk rekonstruksjon

Høsten 1950 snudde Norge i synet på tysk gjenopprustning. Den kalde krigen gikk over til en væpnet konflikt i Korea. Kunne en også risikere en slik utvikling langs den andre klare demarkasjonslinjen mellom Øst og Vest? For å forberede seg på en slik eventualitet og for å muliggjøre en framskutt forsvarsstrategi på kontinentet måtte Vest-Tyskland gjenoppbygges militært. Schuman-planen og Pleven-planen var begge forsøk på å skape en organisatorisk ramme hvor vest-europeiske og særlig franske sikkerhetsinteresser kunne forenes med kravet om tysk rekonstruksjon.

For Norge var det aldri tale om å bli med verken i Kull- og Stålunionen eller i Europahæren. Men nettopp det overordnede politiske innholdet i begge disse initiativer, behovet for å utnytte det tyske økonomiske og militære potensiale samtidig som en kontrollerte den tyske gjenoppbygging, fikk norsk tilslutning. Norge håpet at en slik utvikling i neste

omgang ville styrke det vestlige fellesskap, nemlig Atlanterhavs-samfunnet.

Norge så derfor den politiske og økonomiske betydning av Schuman-planen. Det kontinentale samarbeidet på det økonomiske felt hadde dernest potensiale til å bli viktig også for Norge. Norge valgte likevel av pragmatiske og prinsipielle grunner å stille seg noe avventende. Pleven-planen og spørsmålet om tysk gjenopprustning angikk også Norges stilling i den allierte strategi, og etter at forholdet mellom NATO og EDC var ordnet på en tilfredsstillende måte, betraktet Norge Europahæren som den beste løsning på «det tyske problem.» Det skapte derfor alvorlig bekymring på norsk side at den franske nasjonalforsamling i august 1954 forkastet Pleven-planen. Innenfor hvilken ramme skulle nå den nødvendige tyske opprustning foregå? Kunne tysk gjenopprustning skje innenfor Vestunionen? Et slik europeisk tyngdepunkt i det atlantiske samarbeidet, der Storbritannia sto som garantist for at samarbeidet ble uten overnasjonale institusjoner, overveide Norge alvorlig å bli med i. Medlemskap i den nye Vesteuropeiske Union var et øyeblikk aktuell politikk midt på femtitallet.

Fra Brussel-pakt til Brussel-samarbeid

Den Vesteuropeiske Union ble ikke noe europeisk tyngdepunkt, men kun et middel for å trekke Vest-Tyskland med i NATO. Norges oppmerksomhet skiftet derfor fra Brussel-pakten til Brussel-samarbeidet. Dette samarbeidet førte fram til Roma-traktaten mellom de Seks den 25. mars 1957. De norske vurderinger av Brussel-samarbeidet var preget av skepsis. Norge likte ikke den geografiske rammen, formen og samarbeidets politiske målsetninger og visjoner. Europa kunne stå overfor en splittelse, som i neste omgang kunne svekke det atlantiske samarbeidet og Norges atlantiske linje. Norge sluttet derfor helhjertet opp om det britiske forslaget om et stort europeisk frihandelsområde. Ved å knytte de Seks til en større europeisk gruppering kunne det europeiske samarbeidet få et løsere preg og innordnes i en atlantisk ramme. Dersom det europeiske samarbeidet ble formet i en slik retning håpet Norge på at de stadig viktigere økonomiske og politiske bindinger til kontinentet kunne forenes med Norges tradisjonelle tilhørighet i den atlantiske, og herunder den nordvest-europeiske sirkel.

Den skandinavisk-britiske og den franske «skole»: EFTA OG EEC

Forhandlingene i Maudling-komiteen om et stort europeisk frihandelsområde viste seg svært vanskelige. To tradisjoner sto mot hverandre: Den franske «skole» som var inspirert av tanken om Europa som en «tredje kraft», og den skandinavisk-britiske gruppering som nettopp ville unngå en slik europeisk blokkdannelse.

Både geografisk og politisk tilhørte Norge den siste gruppering og fulgte den britiske ledelse i diskusjonene om de vest-europeiske samarbeidsspørsmål. Etter sammenbruddet i Maudling-komiteen var derfor Norge en av britenes mest trofaste støttespillere når de nå ville etablere et begrenset frihandelsområde, EFTA.

Bruddet i forhandlingene ble ikke betraktet som endelig og ved å etablere EFTA ville man styrke sin egen forhandlingssituasjon i forhold til de Seks. Norge satte først og fremst EFTA-samarbeidet inn i et slik forhandlingstaktisk perspektiv. Men dersom forhandlingene mellom EEC og EFTA skulle mislykkes, understreket Norge sterkt at EFTA også måtte kunne stå på egne ben.

Våren 1960 var troen på at EFTA-landene og EEC-landene ville finne en løsning så stor at Norge forberedte seg rent konstitusjonelt på å tilpasse seg et europeisk samarbeid. Diskusjonen om paragraf 93 i Grunnloven i mai 1960 må ses mot denne bakgrunn. Høsten 1960 erkjente imidlertid Norge at de europeiske samarbeidsproblemer ikke ville bli løst i direkte forhandlinger mellom EEC og EFTA. Det manglet politisk vilje hos de sentrale aktører, Storbritannia og Frankrike, til å finne en løsning. Særlig la Norge ansvaret på Frankrike. Så lenge de Gaulles ideer om en seksmakts blokk under fransk ledelse preget det kontinentale samarbeidet, syntes veien stengt for en bred europeisk løsning.

Må Norge følge britene inn i EEC?

I denne situasjonen ville Norge befeste og styrke samholdet i EFTA. Den britiske reorientering i retning av det kontinentale samarbeidet våren 1961 vakte derfor uro på norsk side. Norge hadde likevel knapt noe valg, ifølge sentrale aktører. Storbritannias kursendring i forhold til de Seks skapte en tvangssituasjon. Norge måtte sikre seg en eller annen formell tilknytning til EEC. To alternativer var aktuelle: Norge kunne enten søke om fullt medlemskap i EEC eller en eller annen form for assosiering med fellesskapet.

I valget mellom medlemskap eller assosiering kom vurderingene til å ta farve av endringene i norsk Europa-politikk i 50-årene. Selv om hensynet til det nordiske samarbeidet gjorde valget vanskelig, trakk de utenriksøkonomiske interesser og de sikkerhetspolitiske vurderinger i retning av medlemskap.

Den 2. mai 1962 fulgte så Norge omsider etter Storbritannia og søkte om medlemskap i EEC. Det var en søknad der de negative følger av å stå utenfor EEC veide mer enn et genuint ønske om å bli med.

de Gaulles nei kom verken overraskende eller særlig ubeleilig på Norge. Gidske Anderson sa det slik i en kronikk i *Arbeiderbladet* våren 1964: «Ja, det var vel en minnerik vinter, den vinteren 1962-63 da diskusjonens bølger om Fellesmarkedet gikk himmelhøyt. Men hva skjedde så? Like plutselig som stormen var kommet, like plutselig la den seg. Den store stillhet kom over oss. Og mange kunne merke en tydelig lettelse; det ubehagelige dilemma med Fellesmarkedet var ikke lenger praktisk politikk. Det var nesten som vi følte de Gaulle hadde gjort oss en tjeneste da han smelte døren for britene.»

Norge hadde gått inn i 50-åra med en atlantisk profil. Økonomisk og sikkerhetspolitisk tilhørte Norge den anglo-amerikanske verden; i Europa-spørsmålet var koplingen til Storbritannia det sentrale. Dette grunnlaget i norsk utenrikspolitikk lå fast i hele den periode jeg her har tatt for meg. Men de strukturelle endringer på det økonomiske, militære og politiske felt mellom Norge og Europa påvirket de utenrikspolitiske vurderinger og beslutninger. Det europeiske samarbeidet ble derfor viet stadig mer oppmerksomhet utover i 50-åra.

I lys av hva jeg har skrevet ovenfor kan en si at norsk Europa-politikk på en måte gjennomgikk tre faser:

1. Den første fasen hører hjemme i mellomkrigstida og i 40-årene, og var preget av tilløp til en rent anti-europeisk profil.
2. Deretter kan vi ane en periode hvor Norge mente at Europa-samarbeid var bra, men at det ikke angikk Norge i den grad at direkte norsk deltakelse var nødvendig.
3. Mot slutten av femtiårene og begynnelsen av 60-tallet vokste det fram en erkjennelse av at Norge trengte en aktiv Europa-politikk, og at Norge på visse premisser kunne og måtte delta i et organisert samarbeid.

Disse grunnholdningene hos de politiske eliter skulle forsterke seg i de neste tiår. Det var bare det at den norske «grasrota» vendte seg mot slike utenrikspolitiske eksperimenter.

Utviklingen etter folkeavstemningen i 1972

I begynnelsen av 70-åra understreket hele den politiske elite de alvorlige handels-, sikkerhets-, og utenrikspolitiske implikasjoner av det valg Norge sto overfor. Respekten for folkeavstemningen gjorde likevel spørsmålet om norsk medlemskap i EEC tabu i norsk politikk. EEC var for lang tid tatt vekk fra den politiske dagsorden. Norge fikk ordnet sitt forhold til EEC gjennom den handelsavtale som regjeringen Korvald forhandlet seg fram til våren 1973. Økonomisk sett var tidspunktet for Norges nei til EEC heldig «valgt». Etter et kort internasjonalt økonomisk tilbakeslag i 1971, gikk de vestlige industriland inn i en økonomisk vekstperiode, som hadde karakteren av en «boom». Det ble derfor ikke vanskelig å få tilgang til det uhyre viktige EEC-markedet. Og da det internasjonale økonomiske tilbakeslaget kom midt på 70-tallet, kunne Norge føre en egen motkonjunkturpolitikk der oljen i Nordsjøen ga en handlefrihet som Europa ellers ikke hadde. Norge økte importen og reduserte sterkt sin industrieksport, samtidig som landet eksporterte olje og gass til kontinentet og Storbritannia. Fra siste halvdel av 70-åra søkte EEC-landene å spare seg ut av krisa med en anti-inflasjonspolitik med høy arbeidsløshet som resultat, mens Norge kunne tillate seg å føre en økonomisk politikk hvor full sysselsetting var et av hovedmålene. Norges nei førte derfor ikke på kort sikt til de problemer som tilhengerne av EEC hadde fryktet.

EEC's manglende evne og vilje til å følge opp Werner-planen, og de åpenbare problemer de Ni hadde med å harmonisere sine økonomier, bidro også til å redusere problemene knyttet til Norges nei til medlemskap. På sentrale områder, som i det vestlige internasjonale energisamarbeid, IEA, deltok Norge, mens Frankrike sto helt utenfor. Og Norge var knyttet sterkere til det europeiske valutasamarbeid, slangen, enn sentrale EEC-land som Storbritannia, Frankrike og Italia.

Utenriks- og sikkerhetspolitisk var det ifølge sentrale aktører større grunn til uro over den situasjon som var oppstått:

De nordiske land, og ikke minst Norge, hadde tradisjonelt vært opptatt av at Norden sto mest mulig samlet overfor europeiske samarbeidsforsøk. Nå hadde Danmark som eneste nordiske land valgt å bli medlem i EEC

og Norden var ytterligere splittet etter andre linjer enn hittil. Hvilke konsekvenser ville dette få for det nordiske samarbeidet?

Enda alvorligere var spørsmålet om Norges posisjon i NATO. Norge sto i samme forhold til EEC (som mange nøytrale europeiske land, og kunne risikere å falle utenfor, når sentrale utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål skulle diskuteres innenfor rammen av EEC's politiske samarbeid, EPS. Særlig på bakgrunn av Norges utsatte strategiske posisjon ble det sett på som viktig å motvirke slike konsekvenser av Norges valg. Dette førte til at Norge fikk et behov for å understreke sin atlantiske tilhørighet. Den sovjetiske oppbygging på Kola trakk i samme retning. Og NATO og USA fikk dermed en enda mer sentral stilling i norsk utenrikspolitikk etter folkeavstemningen.⁴⁶¹

Johan Jørgen Holst skrev i en artikkel året etter folkeavstemningen at det særlig var tre forhold som kunne påvirke og endre norske holdninger til EEC-spørsmålet:

1. Utviklingen av det transatlantiske forhold mellom USA og Europa.
2. Utvikling i retning av forsoning mellom Øst og Vest i Europa.
3. Utviklingen innen EEC-samarbeidet som kunne stille Norge overfor nye utfordringer og problemer.⁴⁶²

I 80-åra har det vært en betydelig utvikling på alle de tre felter som Holst nevnte i sin artikkel. For det første har vi vært vitne til en økende avstand mellom Vest-Europa og USA både i økonomiske og utenrikspolitiske spørsmål. For det andre har utviklingen i Sovjetunionen under Gorbatsjov gitt forhåpninger om radikale endringer i forholdet mellom Øst og Vest i Europa. Sist, men ikke minst, har det skjedd betydelige endringer med EEC selv. Antall stater i EEC er siden folkeavstemningen blitt fordoblet, og EEC er i dag et økonomisk og politisk tyngdepunkt i Europa og i verden. Og mens de første år etter 1972 var preget av store interne vanskeligheter, synes EEC-samarbeidet nå å gå inn i en mer konstruktiv periode, med gjennomføring av et indre marked tidlig i 90-åra og ved traktatfestingen av EEC's utenrikspolitiske samarbeid, EPS, i Den europeiske enhetsakt fra 1985.

En ytre årsak til den økende norske EEC-debatt er derfor at EEC nå synes å stå fram som en virkelig økonomisk og politisk kraft. På grunn av EEC's suksess, sterkere integrasjon og geografiske utvidelse til å omfatte 12 europeiske land, har den amerikanske professor Joseph S. Nye

antydning at dersom neste århundre ikke blir et nytt amerikansk århundre, så blir det igjen et europeisk.

Det finnes også spesifikke norske, indre forhold som har stimulert til en fornyet Europa-diskusjon: Folkeavstemningen har kommet mer på avstand, og en ny generasjon velgere og til dels politikere har kommet til på arenaen. Den hjemlige politiske kultur har også endret karakter. Mens de politiske motstrømningene knyttet til temaer som radikalisme, anti-sentralisme, desentralisering, nasjonal selvråderett og suverenitet var ekstremt sterke rundt 1970, så synes situasjonen å være vesentlig annerledes ved inngangen til 90-åra. Økonomisk spiller i dag det utvidede EEC en stadig viktigere rolle, politisk synes Norge å være mer i takt med Europa enn med USA. På det militære felt gjøres også forsøk på et europeiske supplement. Utviklingen både i og utenfor EEC stiller derfor Norge overfor nye handelspolitiske og utenrikspolitiske utfordringer og muligheter, og det er disse norske politiske aktører må søke å forholde seg til i årene framover.

I første omgang har den politiske elite svart på disse utfordringene med gammel, om ikke så velprøvd, medisin. På det økonomiske felt har en lagt opp til en kortsiktig strategi der en søker å tilpasse seg utviklingen i EEC og samtidig bruke EFTA som brekkstang: «Vi betrakter EFTA som vår viktigste plattform for multilaterale forhandlinger med EEC og er enige om å intensivere samarbeidet i EFTAs regi på alle områder knyttet til Det europeiske økonomiske rom.»⁴⁶³ Selve begrepet «Det europeiske økonomiske rom» har klare paralleller til det store europeiske frihandelsområde, som ble forsøkt etablert i slutten av 50-åra. Men mens Norge den gang kunne satse på EFTA som et alternativ dersom en omfattende europeisk løsning ble vanskelig, så er det tvilsomt om dagens reduserte EFTA kan spille en slik rolle.

I en mer langsiktig strategi kan Norge sikte mot en alminnelig tilpasning til Europa økonomisk, politisk og militært: Politisk kan et intimt samarbeid med europeiske sosialdemokrater trekke Arbeiderpartiet inn i et mer forpliktende europeisk samarbeid. I denne forbindelse er det interessant å legge merke til at slagordet til de sosialdemokratiske partier i EEC før valget på Europaparlament sommeren 1989 var «Europa-forent, solidarisk og i fremgang».⁴⁶⁴ Et slik «sosialt Europa» hvor markedskreftene ikke får så fritt spillerom, og hvor også retten til arbeid, økonomisk og sosial trygghet får en sentral plass, minner oss om Arbeiderpartiets argumentasjon for medlemskap i begynnelsen av 70-åra. Det er derfor ikke så overraskende at vi aner en konstellasjon i

diskusjonen om disse spørsmål hvor formann i EEC-kommisjonen, sosialdemokraten Jacques Delors, og statsminister Gro Harlem Brundtland står på den ene side, og britenes statsminister Margareth Thatcher på den andre. Så gjenstår det å se om Norge denne gang vil slutte opp om en indre harmonisering i et slikt europeisk økonomisk og sosialt rom. For 30 år siden var Norge svært skeptisk i så måte.⁴⁶⁵

På det utenrikspolitiske område synes Norge oftere å følge den «europeiske pilar» i det «to-pilar-systemet» som klarere og klarere vokser fram på vestlig side. Dette har gitt seg utslag i at Norge i økende grad inntar de samme standpunkter som EEC i viktige utenrikspolitiske spørsmål, men uten at Norge i nevneverdig grad kan gjøre norske synspunkter og interesser gjeldende. «De utenrikspolitiske standpunkter EF-landene sammen kommer fram til, er av stor betydning for Norge. Ofte faller de sammen med våre egne, men ikke alltid. Våre muligheter til å påvirke ... standpunktene vil ... bli begrenset av vår tilknytningsform».⁴⁶⁶

Også på det militære felt søker Norge å satse noe mer på Europa,⁴⁶⁷ men det er vanskelig å tenke seg at noen kan fylle USAs rolle i nordområdene i overskuelig framtid. De militære problemer knyttet til en europeisering av sikkerhetspolitikken vil, på samme måte som Norges tilpasning til Europa generelt, være avhengig av at avspenningen mellom Øst og Vest vedvarer. «Detente» vil gjøre Norge mindre avhengig av den militær garanti fra USA, samtidig som EEC kan ivareta våre økonomiske og politiske interesser vis-a-vis stormaktene.

I løpet av de nærmeste år vil vi få svar på om vi står overfor en historisk forbredring mellom elite og opinion som kan bane vei for medlemskap i EEC i 90-åra. Vil vi få en utvikling der de utenriks- og handelspolitiske forhold – de ytre hensyn – vektlegges stadig mer, mens svekkede politiske motstrømninger kombinert med en radikal oppfatning av Europa som et tredje alternativ, gjør opinionen mer medgjørilig?

Noter

1. Thorbjørn Jagland, «I tidens fylde?», *Dagbladet* 28/10 1986.
2. Angående EEC's oppbyggingsfase se Tove Lise Schou, *Norge og EF* (Forlaget politiske studier) København 1980, s. 78. Angående de Gaulles «Nei» se Martin Sæter, *Det politiske Europa*, (Universitetsforlaget 1971) s. 287.
3. Tove Lise Schou, *Norge og EF*, s. 23.
4. R.R. Palmer & J. Colton, *Nya tidens världshistoria*, Bind 2, (Svenska Bokforlaget, Stockholm 1969), s. 66.
5. Walter Lipgens, *A History of European Integration 1945-47*, (Clarendon Press, Oxford 1982), s.6.
6. Geir Lundestad, *I Øst, Vest, Nord, Sør*. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1985, (Universitetsforlaget 1985), s.15, 63, 70, og 89.
7. Martin Sæter, *Det politiske Europa*, (Universitetsforlaget 1971), s. 287.
8. J. L. Gaddis, The United States and the Question of a Sphere of Influence in Europe, 1945-1949, i Olav Riste (red.), *Western Security, The Formative Years*, (Universitetsforlaget), s. 60.
9. J. L. Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War 1941-1947*, (Columbia University Press, New York 1972), s. 163.
10. *Ibid.* s. 241.
11. Helge Ø. Pharo og Bjørn A. Nordahl, Kilder til moderne historie 3, Internasjonal politikk 1941-1955, (Universitetsforlaget 1972), «The Harvard Speech», s. 77.
12. Gaddis, *op.cit.*, s.68.
Sæter, *op.cit.*, s. 169
Alan S. Milward, *The reconstruction of Western Europe 1945-1951*, (London 1984) s. 60.
13. Lundestad, *op.cit.*, s.161.
14. Sæter, *op.cit.*, s.188 og s. 260.
15. Milward, *op.cit.*, s.62.
16. William R. Keylor, *The Twentieth Century World*, (Oxford University Press 1984) s. 346.
Sæter, *op.cit.*, s.139.
17. Sæter, *op.cit.*, s.276.
Taylor, *op.cit.*, s. 348.
18. Taylor, *op.cit.*, s.347.
19. *Ibid.* s. 348.
20. Sæter, *op.cit.*, s. 339.
21. Taylor, *op.cit.*, s. 352.
22. Sæter, *op.cit.*, s. 278-279, s. 284.
23. Lundestad, *op.cit.*, s. 170.
24. Taylor, *op.cit.*, s. 347.
Lundestad, *op.cit.*, s. 173.
25. Taylor, *op.cit.*, s. 346 og 351.
26. Lundstad, *op. cit.*, s. 170.
27. Sæter, *op.cit.*, s. 275.
Taylor, *op.cit.*, s. 349.
28. Sæter, *op. cit.*, s. 299 og s. 342.
29. Lipgens, *op.cit.*, s. 385.
30. Helge Ø. Pharo og Bjørn A. Nordahl, *op.cit.*, s. 80.
31. Tom M. Hetland, Atomrasling og avspenning, *FHFS- notat nr. 5* 1984, s.67.

32. Lundestad, *op.cit.*, s. 162.
33. Arbeiderbevegelsens Arkiv, Oslo (AAO), Finn Møes arkiv, «Norsk syn på Europas samling», Foredrag ved Chr. Michelsens institutt, 15/3 1950.
34. Sæter, *op.cit.*, s. 213.
35. Roald Berg, Det land vi venter hjelp av, *FHFS-notat* nr. 6 1984, s. 4.
36. Nils A. Røhne, «Norge - en lunken europeer», *Årbok for Forsvarshistorisk forskningscenter (FHFS)* 1987, s. 146-147.
37. *Ibid.* s. 146.
38. Olav Riste, «Frå integritetstraktat til atompolitikk», *Årbok for FHFS 1983-84*, s. 16. Nils Ørvik, *Norsk sikkerhetspolitikk 1920-1939*, (Universitetsforlaget 1962) s. 19.
39. Nils A. Røhne, *Norske holdninger til europeisk integrasjon*, Hovedoppgave i Historie, (Universitetet i Oslo våren 1986) s. 26-27.
40. *Norsk Tidend* 19.11. 1941.
41. AAO, Frihagens arkiv, Boks 5, «Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk».
42. Røhne, *Norske holdninger til europeisk integrasjon*, s. 26-27.
43. Utenriksdepartementets arkiv (UD), 4/26, JNo. 08505 1930, Frede Castbergs kommentar til Briands memorandum.
44. M. Skodvin, *Norden eller NATO?*, (Universitetsforlaget 1971) s. 23.
45. Milward, *op.cit.*, s. 81-83.
46. Røhne, *Norske holdninger til europeiske integrasjon*, s. 102-103.
47. Helge Ø. Pharo, «Bridgebuilding and Reconstruction. Norway faces the Marshall plan», *Scandinavian Journal of History*, Vol.1, No.1, 1976, s. 137-48.
48. *Ibid.* s. 151.
49. Alan Bullock, *Ernest Bevin. Foreign Secretary*, (London 1983), s. 458.
50. Milward, *op.cit.*, s. 84.
51. Pharo, *op.cit.*, s. 136.
52. Haakon Lie, *Skjebneår 1945-1950*, (Tiden 1985), s. 222.
53. Bevins tale finnes bl.a. i UD Dossier 25.4/13, bd. XII.
54. Arbeiderbladet 28/1 1948.
55. Skodvin, *op.cit.*, s. 103-104; Knut E. Eriksen, *DNA og NATO*, (Oslo-1972), s. 91
56. Røhne, *Norske holdninger til europeisk integrasjon*, s. 161 - 163.
57. UD. 32.5/3. JNo. 1300 1949.
58. Halvard Lange, *Norsk utenrikspolitikk siden 1945*, (Oslo 1952), s. 135-136.
59. Elisabeth Baker, *The British between the superpowers 1945 - 50*, (London 1983) s. 8.
60. Hans Hoffmann (red.) *Åbning for offethligheden af De Europæiske Fællesskabers Historiske Arkiver*, (Luxembourg 1983), s. 12. (Sitat fra Konrad Adenauers memoarer s. 327-328.)
61. UD, 52.2/23, Fransk-tysk kombinat. Kull- og stålproduksjonen, Schumanplanen, Bind 1, Notat av 13.6 1950.
62. Milward, *op.cit.*, s. 71.
63. Milward, *op.cit.*, s. 129-132.
64. Milward, *op.cit.*, s. 142, 145, 150 og 154.
65. *Ibid.*
66. UD, 52.2/23, Bind 1, Notat av 13.6 1950.
67. UD, 52.2/23, Bind II, Utredning av 11.10 1954, s. 5; UD, 52.2/23, Bind 1, Notat av 19.6 1950; Stortingstidende(St.t.) 7b 1950, s. 1722.
68. St.t. 7b 1950, s. 1721.

67. UD, 52.2/23, Bind 1, Notat av Finn Madsen datert 13.6 1950, Dette resonnementet støttes også av Geir Lundestad i hans hovedoppgave «*Norske holdninger overfor Vest-Tyskland 1947-1951*», (Oslo 1970) s. 111-14.
68. Dagfinn Lågeide, *Europeisk integrasjon 1949-1962 sett fra Stortinget*, Hovedoppgave i historie, (Bergen 1973) s. 8-9.
69. UD, 52.2/23, Bind 2, 16.3 1951, Melding fra Arne Skaug.
70. UD, 52.2/23, Bind 1, Notat om Scuman-planen datert 19.6 1950.
71. UD, 52.2/23, Bind 4, Meldinger fra ambassadør Rolf Andvord 21.3 og 19.4 1951.
72. UD, 52.2/23, Bind 3, Melding fra Paris datert 4.8 1952.
73. Helge Ø. Pharo, *The third force, Atlanticism and Norwegian Attitudes Towards European Integration*, (Universitetet i Oslo 1986), s. 22-23.
74. UD, 52.2/23 Bind 2, Notat om Schumanplanen datert juni 1952.
75. UD, 52.2/23, Bind 4, «Foredrag til statsråd» 19.2 1952
76. UD, 52.2/23, Bind 8, Notat om Kull- og Stålfellesskapet av Stig Bille 6.4 1954, s. 3.
77. UD, 52.2/23, Bind 8, «Spørsmålet om nærmere tilknytning til Kull- og Stålfellesskapet», 2.3 1954.
78. UD, 52.2/23, Bind 8, «Norges forhold til ECSC», 15.3 1954; UD, 52.2/23, Bind 11, «Norges forhold til Kull- og Stålfellesskapet», 11.10 1954.
79. UD, 52.2/23, Bind 8, Melding fra Arne Skaug datert 19.3 1954.
80. UD, 52.2/23, Bind 8, «Spørsmålet om nærmere tilknytning til Kull- og Stålfellesskapet», 2.3. 1954; UD, 52.2/23, Bind 8, «Kull- og Stålfellesskapet og Europas økonomiske og politiske integrasjon», 6.4 1954.
81. UD, 52.2/23, Bind 8, Referat av samtale mellom utenriksministrene Lange og Eden - datert 19.3 1954.
82. UD, 52.2/23, Bind 10, «Storbritannias forhold til ECSC», 3.5 1954.
83. UD, 52.2/23, Bind 11, «Norges forhold til Kull- og Stållunionen - Utredning fra interdepartementalt utvalg.», 11.10 1954.
84. UD, 52.2/23, Bind 10, Skriv fra Norges Industriforbund til UD, 21.5 1954.
85. UD, 52.2/23, Bind 10, Kull- og Stålfellesskapet. «Åpning av det felles marked for spesialstål», 15.5. 1954.
86. UD, 52.2/23, Bind 10, Melding fra Arne Skaug datert 7.7 1954.
87. UD, 52.2/23, Bind 10, Notat om åpningen av det felles marked av Stig Bille, 19.5 1954.
88. AAO, Finn Moe's arkiv, Notat av Finn Moe om Europa- hæren 16.8 1954.
89. Norbert Wiggerhaus, «The Decision for a West German Defence Contribution», i Olav Riste (red), *Western Security, The formative Years*, (Universitetsforlaget 1985), s. 205-206.
90. AAO, Finn Moe's arkiv, Notat av Finn Moe om Europahæren 16.8 1954.
91. Wiggerhaus, *op.cit.*, s. 200.
92. Wiggerhaus, *op.cit.*, s. 206.
93. AAO, Finn Moe's arkiv, Notat av Finn Moe om Europahæren 16.8 1954, s. 7.
94. Lange, *op.cit.*, s. 236.
95. AAO, Finn Moe's arkiv, Notat av Finn Moe om Europahæren 16.8 1954, s. 9; Finn Moe i *Arbeiderbladet*, «Europahær med tysk deltakelse», 26.7 1952. «Franske betenkigheter», 18.2 1952.
96. Lundestad, *Norske holdninger overfor Vest-Tyskland*, s. 148-149.
97. *Ibid.*, s. 150.
98. *Ibid.*, s. 1.

99. UD, «Dokumentsamling om Vest-Tyskland 1945-1955», Kap.V, Notat fra ut.min. Lange etter samtale med viseforsvarsminister Lovett.
100. Ibid., «Momenter for Norges observatør ved Paris-konferansen om opprettelse av en europeisk arme», 9.2 1951.
101. Ibid.
102. Riksarkivet(RA), Regjeringskonferanse 30.1 1951, Sak 4 «Konferanse i Paris».
103. *Arbeiderbladet* 26/7 1951, «Europahær med tysk deltakelse».
104. RA, Notater til Regjeringsprotokollen, Notat av 7.6 1951 til Statsministeren fra UD om «Utviklingen av det europeisk-nordatlantiske samarbeid.»
105. *Ibid.*, Notat av statssekretær Dag Bryn «NATO etter Ottawa. Spørsmåletålet om en ny reorganisering», 20.10 1951.
106. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland». Kap.V, Melding fra UD til NATO-delegasjonen ved det Nordatlantiske Råd, 31.10 1951.
107. Lange, *op.cit.*, s. 230.
108. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland». Kap.V, Notat om EDC satt opp i UD, 24.1 1952.
109. Lange, *op.cit.*, s. 239 og s. 248.
110. UD, «Dokumentsamling ...Vest-Tyskland», Kap.V, Notat fra Arne Ording, 30.1 1952, Notat til bruk for utenriksministeren i utenrikskomiteen av 5.2 1952.
111. Lange, *op.cit.*, s. 244.
112. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland», Kap.V, Notat fra Arne Ording, 30.1 1952; Finn Moe i *Arbeiderbladet* 12.2 1952, «Tyskland i Europa»; AAO, Finn Moes arkiv, Notat om Europahæren av 16.8 1954, s. 5; Lange, *op.cit.*, s. 236.
113. Finn Moe i *Arbeiderbladet* 18.2 1952, «Franske betenkligheter.»
114. Rolf Tamnes, «*Europa i norsk Atlanterhavspolitik 1905-1972*», Foredrag i Atlanterhavskomiteen i Oslo 17/10 1985, s. 14; Lågeide, *op.cit.*, s. 12.
115. Finn Moe i *Arbeiderbladet* 11.3 1952, «Det nordiske rådet».
116. Finn Moe i *Arbeiderbladet* 20.5 1952, «Generalavtalen»; Lange, *op.cit.*, s. 247.
117. RA, Regjeringskonferansen 17.6 1954, Sak 5; St.t. 7b 1954, s. 2062.
118. AAO, Finn Moe's arkiv, Notat om Europahæren datert 2.3 1953; Finn Moe i *Arbeiderbladet* 24.12 1952, «Norge og europeisk politikk».
119. *Ibid.*; Finn Moe i *Arbeiderbladet* 3.3 1954, «Tyske sosialdemokrater og europeisk samarbeid».
120. Lågeide, *op.cit.*, s 13-14; St.t. 7a 1953, s. 48.
121. Keylor, *op.cit.*, s. 298.
122. Sæter, *op.cit.*, s. 196.
123. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland», Kap.V, Utenriksministerens drøftelser i Utenrikskomiteen 6.9 1954.
124. *Ibid.*; RA, Regjeringskonferansen 2.9 1954, Sak 4 «Europahæren»; Regjeringskonferansen 9.9 1954, Sak 7 «Europahæren».
125. Keylor, *op.cit.*, s. 278.
126. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland», Kap. V, Referat fra Langes samtaler med Mendes-France og Eden 16.9, datert 25.9 1954.
127. *Ibid.* Fortrolig melding fra utenriksminister Lange til statsminister Torp, 16.9 1954.
128. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland» Kap.V, Notat til statsministeren fra statssekretær Dag Bryn, 20.9 1954.

129. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland» Kap.V, PM fra Den sentrale Sjeftnemda datert primo oktober 1954.
130. Sæter, *op.cit.*, s 197.
Keylor, *op.cit.*, s. 298-299.
131. UD, «Dokumentsamling...Vest-Tyskland», Kap.V, Notat til statsministeren fra statssekretær Dag Bryn, 20.9 1954.
132. RA, Notater til regjeringsprotokollene, Notat fra Dag Bryn til statsminister Gerhardsen, «NATO etter Ottawa», 20.10 1951.
133. Lange, *op.cit.*, s. 230.
134. RA, Notater til regjeringsprotokollene, Notat fra UD til statsministeren om «Utviklingen av det europeisk-nordatlantiske samarbeid», 7.6 1951.
135. Johan K. Meyer, *NATO, Opposisjonen og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949-1953*, Hovedfagsoppgave i Historie (Universitetet i Bergen, våren 1987) s. 153; Helge Ø. Pharo, *The third force, Atlanticism and Norwegian Attitudes Towards European Integration*, (Universitetet i Oslo 1986), s. 27.
136. Lange, *op.cit.*, s 233; Dagfinn Lågeide, *Europeisk integrasjon 1949-1962 sett fra Stortinget*, Hovedoppgave i Historie, (Bergen våren 1973) s. 20.
137. RA, Regjeringskonferansen 8.5 1956, Sak 1 «Ministerrådsmøtet i NATO...».
138. Gunnar Randers, *Lysår*, (Gyldendal 1975), s. 295 og 298.
139. Bernt Schiller, «At Gun Point...» i *Scandinavian Journal of History*, Vol 9, nr.3, 1984.
140. Se bl.a. Johan J. Holst (red), *Five roads to Nordic Security*, (Universitetsforlaget 1973) s. 1.
141. Helge Ø. Pharo : «Bridgebuilding and Reconstruction» i *Scandinavian Journal of History* nr.1, 1976, s. 145; Trond Bergh og Helge Pharo (red), *Vekst og Velstand*, (Universitetsforlaget 1981), s. 252.
142. *Kontakt* desember 1949, Foredrag i København av Halvard Lange, «Norden og Europa», s. 20.
143. *Ibid.*, s. 21; Nils Morten Udgaard, *Great Power Politics and Norwegian Foreign Policy*, (Universitetsforlaget 1973) s. 22; Schiller, *op.cit.*, s. 229.
Schiller, *op.cit.*, s 229.
144. Schiller, *op.cit.*, s 229 ; Bergh og Pharo, *op.cit.*, s.252.
145. Helge Seip, «Norge og Norden i Europa», i Martin Sæter (red), *Internasjonal politikk* nr. 1-2, (Universitetsforlaget 1987), Helge Seip anvender Stalins «kjente» ord med adresse til Finland om Norges forhold til Europa; Hilary Allen, *Norway and Europe in the 1970's*, (Universitetsforlaget 1979), s. 6-7.
146. Knut E. Eriksen og Geir Lundestad, «*Norsk utenrikspolitikk - Kilder til moderne historie I*», (Universitetsforlaget 1972) s. 233.
147. *Kontakt* desember 1949, Foredrag i København av Halvard Lange, «Norden og Europa», s. 39.
148. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s. 177.
149. Einar Gerhardsen, *I medgang og motgang*, (Tiden 1972) s 302; Bergh og Pharo, *op.cit.*, s. 255.
150. Gerhardsen, *op.cit.*, s. 302; Haakon Lie, *Slik jeg ser det...*, (Tiden 1975), s. 221.
151. Se kapittel 6 og kapittel 7.
152. Lågeide, *op.cit.* s. 26.
153. *Ibid.*, s. 29.

154. RA, Regjeringskonferansen 23.4 1959, Sak 6 «Frihandels-område mellom 'De ytre syv'».
155. RA, Regjeringskonferansen 29.5 1959, Sak 5 «Nordiske og europeiske markedsplaner»; Regjeringskonferansen 3.6 1959, Sak 13 «Forhandlinger i Stockholm om et frihandelsområde for 'de ytre 7'».
156. *Kontakt* desember 1949, Foredrag i København av Halvard Lange, «Norden og Europa», s. 19.
157. Milward, *op.cit.*, 306-318.
158. Pharo, *The third force...*, s. 25.
159. Milward, *op.cit.*, s. 319.
160. Pharo, *The third force...*, s. 25.
161. Se Kapittel 4.
162. UD, «Dokumentsamling om Vest-Tyskland 1945-1955» Notat oppsatt i UD 24.1 1952.
163. Meyer, *op.cit.*, s. 94.
164. RA, Regjeringskonferansen 27.8 1957, Sak 8 «Besøk av sjefen for NATO's sentralkommando».
165. Edvard Bull, *Norges Historie, Bind 14*, Norge i den rike verden 1945-1975, (Cappelen 1979), s. 390; Gerhardsen, *op.cit.*, s. 293.
166. RA, Regjeringskonferansen 28.3 1958, Sak 9 «Besøk av den vesttyske forsvarsminister»; Regjeringskonferansen 30.4 1958, «Besøk av statssekretær dr. Rust».
167. RA, Regjeringskonferansen 11.2 1960, Sak 4 «Besøksutveksling mellom den norske og den vesttyske forsvarsminister».
168. RA, Regjeringskonferansen 7.3 1961 og 26.10 1961, Sak 3 «Den tyske forsvarsministers besøk»; Regjeringskonferansen 20.11 1961, Sak 1 «President Kekonnens offentlige uttalelse om forsvarsminister Strauss' besøk i Norge»; Jens Haugland, *Dagbok frå Kongens råd*, (Det Norske Samlaget 1986), s. 149.
169. Haugland, *op.cit.*, s. 149.
170. RA, Regjeringskonferansen 16.10 1958, Sak 14 «Tyske forbindelsesoffiserer ved Nordkommandoen»; Regjeringskonferansen 22.1 1959, Sak 1D «Tyske forbindelsesoffiserer ved Nordkommandoen».
171. Stortingsproposisjon nr. 26 1959-1960: St.t. 27.4 1959, Innlegg av repr. Bruu.
172. RA, Regjeringskonferansen 15.11 og 22.11 1962, Sak 3 «Økning av antallet tyske offiserer ved Nordkommandoen.»
173. St.t. 1962-1963, s.559.
174. RA, Regjeringskonferansen 21.4 1960, Sak 5 «Innbydelse til å delta med et marinesfartøy i Kiel-uken.»
175. Se Kapittel 3.
176. UD, 44.2.38, Jnr.12082, Motereferat fra Statsråd Sjaastads konferanse med økonomiminister Erhard onsdag 17. september, 25.9 1958.
177. RA, Regjeringskonferansen 13.2 1959, Sak 2 «Leveransen fra Kongsberg våpenfabrikk til Tyskland.»
178. Olav Wicken, Militære anskaffelser eller industripolitikk?, *FHFS-notat* 1987, s.1.
179. *Ibid.*s.11.

180. RA, Regjeringskonferansen 21.4 1960, Sak 6 «Forhandlinger med Vest-Tyskland om bestillinger av forsvarsmateriell; Regjeringskonferansen 11/10 1960, Sak 7 «Overenskomst mellom Norge og Forbundsrepublikken Tyskland om gjensidige leveransen av militærmateriell.»
181. RA, Regjeringskonferansen 11.9 1958, Sak 4 «Vest-tysk innbydelse til industriministeren»; UD, 44.33.1., Notat fra møtet med vissekansler Ludwig Erhard, 22.5 1958.
182. UD, 44.2.38, Jnr.12082, Møtereferat fra statsråd Sjaastads konferanse med økonomiminister Erhard onsdag 17. september, 25.9 1958.
183. RA, Regjeringskonferansen 12.1 1960, Sak 8 «Krafteksport til Danmark - Vest-Tyskland.»
184. *Ibid.*
185. Arthur Stonehill, *Foreign ownership in Norwegian Enterprise*, (Statistisk sentralbyrå Oslo 1965), s.47. Ca.11% tysk kapital ble nådd i 1929, utover i 30-årene falt andelen til ca.2%.
186. *Ibid.*, Prosenten er regnet ut på grunnlag av tabell side 61, Om Siemens se side 172-173.
187. Gerhardsen, *op.cit.*, s.168; RA, Regjeringskonferansen 12.1 1960, Sak 8 «Krafteksport til Danmark - Vest-Tyskland».
188. UD, 44.2.38, Bind 20, Jnr.07528, PM «Regarding the effects of The Rome Treaty on the trade of aluminium...».
189. *Ibid.*
190. UD, 44.33.1, Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt på Norges Handelsstands Forbunds generalmøte i Skien fredag 30. mai 1958, s.11.
191. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s.233.
192. *Ibid.*
193. Bull, *op.cit.*, s.391-392.
194. Gerhardsen, *op.cit.*, s.69; Tom M. Hetland, «Atomrasling og avspenning», *FHFS-notat nr.5* 1984, s.11.
195. Se Kapittel 2.
196. Bull, *op.cit.*, s.391; Lie, *op.cit.*, s.110.
197. Intervju i NRK (radio) med Einar Gerhardsen den 4.1 1983.
198. Alva Myrdal, *Spelet om nedrustningen*, (Raben og Sjögren 1976), s.248; Hetland, *op.cit.*, s.31.
199. Rolf Tamnes, «Den norske holdning til atomfrie soner i Sentral-Europa 1957-1965», *FHFS årbok 1981*, s.94.
200. *Ibid.*, s.95.
201. *Ibid.*, s.87 og s.102-103.
202. RA, Regjeringskonferansen 21.10 1958, Sak 10 «Den polske utenriksminister Rapackis besøk.»
203. Rolf Tamnes, «Den norske holdning til atomfrie soner...», *FHFS Årbok 1981*, s.101.
204. Gerhardsen, *op.cit.*, s.265.
205. *Ibid.* s.264.
206. Haugland, *op.cit.*, s.36.
207. RA, Regjeringskonferansen 29.11 1960, Sak 4 «Utenriksminister Langes besøk i Vest-Tyskland.»

208. *Ibid.*
209. Rolf Tamnes. «Den norske holdning til atomfrie soner...», *FHFS Årbok 1981*, s. 90.
210. UD, 44.2.38, Bind 1, Jnr. 07019, «Økonomisk integrasjon i Europa», 27.6 1955.
211. UD, 44.2.38, Bind 2, Notat fra 5. Handelspolitiske kontor ved Skarstein, 11.11 1955.
212. Keylor, *op.cit.*, s. 300-301.
213. UD, 44.2.38, Bind 18, Notat om Roma-traktatens bestemmelser, 8.4 1959, s. 4.
214. UD, 44.33.1, Europeisk frihandel. Det europeiske frihandelsområde EFTA, Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt 30/5 1958, s. 4; Miriam Camps, *Britain and the European Community 1955-1963*, (London 1964), s. 99; Nils Ørvik (red), *Fears and Expectations. Norwegian attitudes toward European Integration*, (Universitetsforlaget 1972), s. 138-139.
215. UD, 44.33.1., Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt, 30/5 1958, s. 4.
216. Ørvik, *op.cit.*, s. 138.
217. UD, 44.33.1, Bind 14, Notat fra lukket møte av delegasjonsformenn i Maudling-komiteen 29.10 1958, 4.11 1958, s. 13 (Sitatet er tatt fra den franske delegasjonsformann i Maudling-komiteen Olivier Wormser); UD, 44.33.1, Bind 13, Utenriksmelding nr.20, 16.9 1958, s. 2.
218. Sæter, *op.cit.*, s. 273. Sæter er her inne på det samme i forbindelse med den britiske utenriksminister Selwyn Lloyds såkalte Grand Design.
219. UD, 44.33.1, Bind 7, Manuskript for handelsministerens redegjørelse for Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 10/2 1958; Camps, *op.cit.*, s. 136; OEECs arbeidskomite nr. 17 hadde siden september 1956 drøftet om det teknisk var mulig å etablere et frihandelsområde på OEEC-basis. Norge var representert i denne komiteen med Dagfin Juel (Ørvik, *op.cit.*, s. 171; Regjeringskonferanse 21.8 1956, Sak 2.). Komiteen konkluderte med at det var mulig, rent teknisk, å etablere et frihandelsområde mellom seksmaktsgruppen og de øvrige OEEC-land. (UD, 44.33.1, Bind 7, Handelsministerens redegjørelse, datert 10.2 1958).
220. UD, 44.33.1, Bind 14, «Handelsminister Skaugs redegjørelse i Den utvidede utenrikskomite 5. november 1958», s. 1; UD, 44.33.1, Bind 17, «Handelsminister Skaugs redegjørelse i Den utvidede utenrikskomite 19. november 1958, s. 6. (Her er hele Soustelles erklæring referert.); Sæter, *op.cit.*, s. 339.
221. Se Kapittel 3.
222. UD, 44.2.38, Bind 3, «Norge og det internasjonale atomsamarbeid», Notat av Dag Bryn 11.2 1956.
223. UD, 44.2.38, Bind 3, Jnr. 01412, Notat om «Amerikansk syn på integrasjonsbestrebelsene i Europa», av Dag Bryn, 4.1 1956.
224. UD, 44.2.38, Bind 3, Utenriksmelding nr. 9, 14.1 1956.
225. UD, 44.2.38, Bind 3, Jnr. 01412.
226. Se Kapittel 2.
227. Milward, *op.cit.*, «The Depoliticization of the OEEC», s. 168.
228. Riksarkivet, Notater til regjeringsprotokollene, Notat til statsminister Gerhardsen fra Dag Bryn, 23.10 1951.
229. UD, 44.2.38, Bind 3, Jnr. 01412, Notat om «Amerikansk syn på integrasjonsbestrebelsene i Europa», av Dag Bryn, 4.1 1956.
230. Se Kapittel 4.
231. UD, 44.2.38, Bind 3, Utenriksmelding nr. 17, 26.1 1956.

232. Ørvik, *op.cit.*, s. 171.
233. UD, 44.33.1, Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt, 30.5 1958, s. 5.
234. Camps, *op.cit.*, s. 110.
235. UD, 44.2.38, Bind 3, Jnr. 01412, Lange har på notatet notert ned et kort resyme av en samtale med Dulles i desember 1955.
236. Camps, *op.cit.*, s. 111; Ørvik, *op.cit.*, s. 139; RA, Regjeringskonferansen 5.2 1957, Sak 2 «Det europeiske frihandelsområde».
237. RA, Regjeringskonferansen 7.2 1957, Sak 9 «Det europeiske frihandelsområde»; Camps, *op.cit.*, s. 117; Ørvik, *op.cit.*, s. 140, Olav Berge skriver her at årsaken til den nølende norske holdning på OEEC-møtet i februar kom av at Stortinget ikke hadde diskutert spørsmålet. Det synes å forholde seg helt motsatt. Nettopp fordi flertallet av medlemmene i de tre stortingskomiteene var sterkt reserverte, så inntok Norge en reservert holdning.
238. Lågeide, *op.cit.*, s. 20-21.
239. RA, Regjeringskonferansen 5.2 1957, Sak 2 «Det europeiske frihandelsområde».
240. Ørvik, *op.cit.*, s. 141.
241. UD, 44.33.1, Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt 30/5 1958, s. 5.
242. UD, 44.33.1, Bind 14, Arne Skaugs redegjørelse for Den utvidede utenrikskomite 5. november 1958, s. 3.
243. Ørvik, *op.cit.*, s. 142.
244. Lågeide, *op.cit.*, s. 23.
245. UD, 44.33.1, Bind 3, «Det europeiske frihandelsområde» Notat i forbindelse med UNISCAN-møte av Tancred Ibsen, 15.10 1957.
246. RA, Regjeringskonferansen 11.10 1957, Sak 2 «Norges stilling til Det europeiske frihandelsområde.»
247. Møtet i OEECs Ministerråd ble holdt 16/10-18/10 1957. (UD 44.33.1 Bind 2, Jnr. 12633); UD, 44.33.1, Bind 11, Foredrag av ekspedisjonssjef Sommerfelt 30.5 1958, s. 6.
248. UD, 44.33.1, «Det europeiske frihandelsområde. Situasjonen foran OEECs statsrådsmøte 16.oktober 1957», 7.10 1957, Notatet ble sendt medlemmene av Den utvidede utenrikskomite)
249. *Ibid.*
250. RA, Regjeringskonferansen 8.1 1958, Sak 3 «Forholdet mellom et nordisk fellesmarked og et vesteuropeisk frihandelsområde.»; RA, Regjeringskonferansen 13.2 1958, Sak 5 «Det vesteuropeiske frihandelsområde».
251. UD, 44.33.1, Bind 9, Jnr. 03383, «Det europeiske frihandelsområdet. Nordisk møte i Paris 9. mai 1958.» Notat av Tancred Ibsen 13.3 1958
252. *Ibid.*; UD, 44.33.1 «Det europeiske...», 7.10 1957.
253. UD, 44.33.1, «Det vesteuropeiske frihandelsområde. Nordisk opplegg til Carliplanen.» Notat av Sommerfelt, 14.4 1958.
254. UD, 44.2.38, Bind 11, Jnr. 10034, «Samarbeid mellom landene utenfor fellesmarkedet».
255. UD, 44.33.1, Bind 11, «Referat fra debatten om Frihandelsområdet og Fellesmarkedet under Europarådets 10. sesjon 28 april-3. mai 1958», 4.6 1958, utenriksminister Langes innlegg s. 2-3.
256. UD, 44.33.1, Bind 7, Jnr. 1834, «Manuskript for handelsministerens redegjørelse for Den utvidede utenrikskomite 10. februar 1958», s. 19; UD, 44.33.1, Bind 4,

- «Ministerkomiteens møte 28. og 29. november 1957», referat av Skaugs innlegg side 3 og side 5, 30.11 1957; UD, 44.33.1, Bind 6, PM «Ministerkomiteens møte 15/1 - 16/1 1958 med forberedende UNISCAN-møte i London og nordisk møte i København.»; UD, 44.33.1, Bind 10, Det europeiske UD 44.33.1 Bind 10, «Det europeiske frihandelsområde-Forhandlingenes status pr. 15/4 1958», 15.4 1958, s. 8.
257. UD, 44.33.1, Bind 4, «Møte i Ministerkomiteen om det europeiske frihandelsområde» 30.11 1957, s. 5.
258. UD, 44.33.1, Bind 7, Stenografisk referat fra møtet Den utvidede utenrikskomite 10/2 1958, datert 13.2, s. 4.
259. Ibid., s. 7.
260. UD, 44.33.1, Bind 14, Referat fra «Lukket møte av delegasjonsformennene i Maudlingkomiteen onsdag 29. oktober 1958», notat av Arne Skaug, 4.11 1958 s.7 og s.10.
261. UD, 44.33.1, Bind 14, «Arne Skaugs redegjørelse for Den utvidede utenrikskomite 5. november 1958», s. 3.
262. UD, 44.33.1, Bind 4, Referat fra konferanse i UD vedrørende frihandelsområdet, 17/11 1957.
263. UD, 44.33.1, Bind 9, Referat fra «Det europeiske frihandelsområde. Nordisk møte i Paris 9. mars 1958», 13.3 1958.
264. UD, 44.33.1, Bind 10, «Det vesteuropeiske frihandelsområde», Handelspolitisk avdeling, 14.4 1958.
265. UD, 44.33.1, Bind 11, «Referat fra møte med viseskansler Ludwig Erhard i UD 22. mai 1958», 27.5 1958.
266. UD, 44.33.1, Bind 13, Utenriksmelding nr. 20 1958, 16.9 1958.
267. UD, 44.33.1, Bind 17, «Det europeiske frihandelsområdet. Forhandlingenes status pr. 1. november 1958», 7.11 1958, s. 2.
268. UD, 44.33.1, Bind 13, Samtale med statssekretær van der Beugel og generaldirektør van Vredenburg (Nederland), Notat av Sommerfelt, 15.10 1958.
269. UD, 44.33.1, Bind 7, «Utenriksmelding nr. 8: Den franske innstilling til frihandelsområde.»
270. UD, 44.33.1, «Stenografisk referat fra Den utvidede utenrikskomite 10.2 1958», 13.2 1958, s.1 og s. 3.
271. Ibid., s. 2.
272. Haakon Lie, ...slik jeg ser det, (Tiden 1975), s. 219.
273. Se Kapittel I.
274. Ibid.
275. UD, 44.33.1, Notat fra Norges delegasjon i Paris ved Jens Boyesen, 6.10 1958; UD, 44.33.1, Bind 15, Melding fra UD til ambassadene i Bonn, Brussel og Haag angående utsettelse av forhandlingene, 18.11 1958; UD 44.33.1 Bind 15, Melding til UD fra delegasjonen i Paris, 18.11 1958.
276. UD, 44.33.1., Bind 14, Arne Skaugs redegjørelse for Den utvidede utenrikskomite 5. november 1958, s. 16.
277. Milward, op.cit., s. 391. Acheson i en samtale med de viktigste ambassadører i Vest-Europa.
278. UD, 44.33.1, Bind 15, Melding fra ambassaden i Paris til UD, «Samtale med de Gaulle», 21.11 1958.
279. UD, 25.2.101, Spørsmålet om politisk samling av Europa, Bind 4, Jnr.02832, Notat fra ambassadør Skylstad til UD, 14.2 1961.

280. Sæter, *op.cit.*, s. 247-255.
281. *Ibid.*, s. 249.
282. Sæter, *op.cit.*, s. 277; Konvensjonen var datert 4. januar 1960, den trådte i kraft i mai 1960.
283. UD, 44.36.5, «CEE. Forholdet til EFTA-land og andre organisasjoner», Utenriksmelding nr.17/1961, Handelsminister Skaugs redegjørelse i Stortinget 18.5 1961 om de europeiske markedsproblemer. s. 6; UD, 25.2.101, Bind V, Notat fra UD's 4. politiske kontor «Britisk tilnærming til Fellesmarkedet. Norges stilling», 18.4 1961.
284. Lågeide, *op.cit.*, s. 27.
285. UD, 44.33.1, Bind 15, «Samtale mellom utenriksministeren og den tyske ambassadør», 21.11 1958.
286. UD, 44.33.1, Bind 17, Jnr. 14362, Melding fra den norske OEEC-delegasjon til utenriksdepartementet, 1.12 1958.
287. Sæter, *op.cit.*, s. 277; Ørvik, *op.cit.*, s. 151.
288. UD, 44.33.1, Bind 10, Jnr. 05747, «Forhandlinger om det europeiske frihandelsområde», Notat til statsminister Gerhardsen, 30.4 1958.
289. UD, 44.33.1, Bind 18, Jno. 00495, Handelsminister Skaugs redegjørelse i den utvidede utenrikskomite, 9.12 1958, s. 13-14.
290. UD, 44.33.1, Bind 14, «Frihandelsforhandlingene - sveitsisk forslag», Notat fra UD's 3. politiske kontor, 21.10 1958; UD, 44.33.1, Bind 19, Jnr. 01315, Melding fra Norges delegasjon i OEEC, 28.1 1959, s. 6.
291. *Ibid.*, Melding datert 28/1 1959, s. 5; UD, 44.33.1, Bind 21, Jnr. 04440, Notat av finansråd Erichsen 10.3 1959, s. 5; UD, 44.33.1, Bind 22, Handelsministerens redegjørelse i den utvidede utenrikskomite, 10.4 1959, s. 13.
292. UD, 44.33.1, Bind 21, «Frihandelsforhandlingene. Forhandlingsstatus pr. 1.mars 1959», s. 7.
293. RA, Regjeringskonferansen 24.2 1959, Sak 1 «Forhandlingene om et europeiske frihandelsområde»; (Smestad-motet se også UD 44.2.38, Jnr. 03425.)
294. RA, Regjeringskonferansen 3.2 1959, Sak 5 «Nordisk og europeisk samarbeid»; UD, 44.2.38, Bind 17, Jnr. 04570, «Notat til utenriksministeren», 11.3 1959.
295. UD, 44.2.38, Bind 18, «Roma-traktatens bestemmelser», 3.4 1959.
296. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s. 200-201.
297. UD, 44.2.38, Bind 17, «Frihandelsområde og fellesmarkedet. Den europeiske kommisjons memorandum», 5.3 1959; UD, 44.2.38, Bind 17, Notat fra Tancred Ibsen av 12.3 1959.
298. UD, 44.33.1, Bind 22, «Handelsminister Skaugs redegjørelse i Den utvidede utenrikskomite 10.4 1959», s. 7.
299. *Ibid.*, s. 13; RA, Regjeringskonferansen, 16.4 1959, Sak 5 «Forhandlingene mellom «De ytre 7» om et frihandelsområde.»
300. RA, Regjeringskonferansen 29.5 1959, Sak 5 «Nordiske og europeiske markedsplaner.»
301. Lågeide, *op.cit.*, s. 35.
302. RA, Regjeringskonferansen 17.11 1959, Sak 2 «Forhandlingene om Det europeiske frihandelsforbund.»
303. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s. 207.
304. Lågeide, *op.cit.*, s. 39.
305. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s. 197-203.
306. UD, 44.36.5, Bind 16, Notat for utenriksministeren av Jahn Halvorsen, 15.3 1961.

307. UD, 25.2.101, Bind 3, «Politisk samarbeid mellom de seks», Notat av Jens Boyesen datert 13.8 1959.
308. UD, 44.2.38, Bind 12, Notat fra Handelspolitisk avdeling med en vurdering av amerikanernes interesse i forbindelse med de politiske konsekvenser av en økonomisk splittelse i Vest-Europa, 29.3 1958; RA, Regjeringskonferansen 5.1 1960, Sak 3 «Forholdet mellom EFTA og EEC.»
309. RA, Regjeringskonferansen, 14.1 1960, Sak 5 «Forhandlingene i Paris om forholdet mellom EFTA og EEC.»
310. RA, Regjeringskonferansen 19.1 1960, Sak 13 «Forhandlingene i Paris om forholdet mellom EFTA og EEC.»
311. *Ibid.*; UD, 44.2.38, Bind 12, 29.3 1958.
312. UD, 44.2.38, Bind 29, Notat fra et møte med en rekke representanter for industrien den 26.4 1960, angående «Aksellerasjonen av overgangsbestemmelsene i Roma-avtalen».
313. UD, 44.2.38, Bind 27, PM til ambassadene i Ottawa og Washington, 19.3 1960.
314. RA, Regjeringskonferansen 17.2 1960, (Om Frankrikes holdning til plassering av EFTA's sekretariat)
315. Ørvik, *op.cit.*, s. 57-58; Lågeide, *op.cit.*, s. 39-40. Per Borten (SP) ønsket å stå fritt når dette spørsmålet skulle opp i Stortinget.
316. Ørvik, *op.cit.*, s. 57-58; Lågeide, *op.cit.*, s. 40-41.
317. UD, 25.2.101, Bind 4, «Redegjørelse i forbindelse med Utenrikskomiteens behandling den 28. september 1960 av stortingsmann Finn Moes forslag til ny § 93 i Grunnloven», 28.9 1960.
318. *Ibid.*; UD, 44.2.38, Bind 31, «Den Parlamentariske Forsamling. Professor Hallsteins presentasjon av Kommisjonens tredje årsrapport», 30.6 1960;
319. UD, 25.2.101, Bind 4, «Redegjørelse...», 28.9 1960, s. 6.
320. *Ibid.* s. 7-8; Se også Kapittel 1.
321. UD, 25.2.101, Bind 4, «Redegjørelse...», 28.9 1960, s. 9.
322. UD, 25.2.101, Jnr. 4303, Melding fra Norges Delegasjon til NATO v/Jens Boyesen, «Politisk samarbeid mellom De Seks.», 17.2 1961.
323. Sæter, *op.cit.*, s. 248.
324. UD, 44.2.38, Bind 24, Jnr. 16087, «Møte 20. - 21. november i EEC's Ministerråd i Strasbourg», 2.12 1959.
325. UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap», 20.4 1961, s. 3-4. Dette notatet var grundig gjennomarbeidet av Lange, og lå til grunn for hans redegjørelse om disse spørsmål i utenrikskomiteen 21/4 (Eller 27/4 - datoen for dette møtet kommer ikke helt klart fram av dokumentet.); Sæter, *op.cit.*, s. 249.
326. UD, 25.2.101, Bind 4, Jnr. 4303, «Politisk samarbeid mellom de seks.» Notat fra NATO-delegasjonen av 17.2 1961.
327. UD, 44.36.5, Jnr. 3433, Melding til UD fra den norske ambassade i Brussel, «CEE. Vest-Unionens møte 27. februar», 1.3 1961.
328. *Ibid.*
329. Om den økonomiske utvikling i EEC-området, se melding fra ambassaden i Brussel til UD angående professor Hallsteins presentasjon av kommisjonens tredje årsrapport-Note 319; UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap», 20.4 1961, s. 8.

330. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 10549, «Britisk tilnærming til Fellesmarkedet. Norges stilling.», 18.4 1961; UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap», 20.4 1961, s. 9; Camps, *op.cit.*, s. 336.
331. UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap», 20.4 1961, s. 10.
332. RA, Regjeringskonferansen, 4.5 1961, Sak 3 «Forholdet mellom Det europeiske frihandelsområde (EFTA) og Det europeiske Fellesmarked (EEC).».
333. *Ibid*; UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap» 20.4.1961, s. 10.
334. UD, 44.36.5, Bind 1b, Jnr. 03969, Notat fra Langeland, 4. handelspolitiske kontor, 7.3 1961.
335. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 013967, «Politiske problemstillinger omkring eventuell norsk tilslutning til EEC», 26.5 1961.
336. UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap», 20.4 1961, s. 12.
337. UD, 25.2.101, Bind 9, «Momenter for samtaler om Norge og EF i forbindelse med utenriksminister Langes besøk i Forbundsrepublikken 8. - 12. mai 1962», 3.5 1962; UD, 25.2.101, Bind 11, Notat fra handelspolitisk avdeling til alle regjeringsmedlemmer, 21.8 1961, s. 4.
338. UD, 44.36.5, Bind 8, «Resyme over norsk-tyske handels forhandlinger i Oslo 19 - 22 september 1961», 22.9 1961.
339. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 013967, «Politiske problemstillinger...», 26.5 1961.
340. UD, 25.2.101, Bind 5, «Norges forhold til det europeiske samarbeid i den nåværende situasjonspolitiske betraktninger», 19.5 1961.
341. UD, 25.2.101, Bind 9, «Momenter for samtaler om Norge og EF...», 3.5 1962.
342. RA, Regjeringskonferansen 7.11 1962, Sak 2 «Det europeiske økonomiske fellesskap. Utbygging av kraftkrevende industri.»
343. Haugland, *op.cit.*, s. 146.
344. UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske Fellesskap» 20.4 1961, s. 12.; UD, 44.36.5, Bind 3, «Handelsminister Skaugs redegjørelse i Stortinget om de europeiske markedsproblemer», 18.5 1961. Sendt som utenriksmelding 20.5 1961.
345. RA, Regjeringskonferansen, 31.10 1961, Sak 1 «Det europeiske økonomiske fellesskap.».
346. UD, 44.36.5, Bind 3, Notat datert 6.5 1961, s. 14. Notatet har påskriften «..godkjent av utenriksministeren og handelsministeren, skal sendes Regjeringens medlemmer.».
347. UD, 25.2.101, Bind 5, «Norges forhold til det europeiske samarbeid...», 19.5 1961, s. 6; UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til de europeiske markedsproblemer - politiske betraktninger», Notat av 14.7 1961, s. 7-8. Notatet er bearbeidet av utenriksministeren, og etter revisjonsmøte hos Lange den 13.7 så ble følgende tilføyd: «Særlig har en lagt vekt på hensynet til de andre nordiske land» i spørsmålet om en felles EFTA-opptreden.
348. UD, 44.36.5, Bind 2, «Forholdet til Det Europeiske Økonomiske...», 20.4 1961, s. 13; EFTAs rådsmøte ble enig om et utkast til assosiasjonsavtale for Finland i mai 1960. Men forhandlingene mellom Sovjetunionen og Finland i denne forbindelse førte til komplikasjoner. Se RA, Regjeringskonferansen, 6.12 1961, Sak 4 «Finlands

- tilslutning til EFTA.» En kom fram til enighet om en endelig avtale for Finlands vedkommende på EFTA's ministerrådsmøte i Geneve 14-16 februar 1961. Se Regjeringskonferansen 9.12 1961, Sak 5 «Finland og EFTA».
349. RA, Regjeringskonferansen, 6.12 1961, Sak 4 «Finlands tilslutning til EFTA».
350. UD, 44.36.5, Bind 10, Jnr. 18131, Melding fra ambassaden i Brussel datert 22/12 1960.
351. UD, 25.2.101, Jnr. 017682, «Norske holdninger til de europeiske...», 14.7 1961, s. 8.
352. UD, 44.36.5, Bind 3, Melding fra utenriksminister Lange til handelsminister Skaug, 28.4 1961.
353. UD, 25.2.101, Jnr. 017682, «Norske holdninger til de europeiske...», 14.7 1961; UD, 44.36.5, Bind 3, Notat datert 6.5 1961.
354. UD, 25.2.101, Bind 6, Momenter for utenriksministeren, 1.2 1962.
355. Haugland, *op.cit.*, s. 140.
356. Haugland, *op.cit.*, s. 144.
357. Schou, *op.cit.*, s. 144 Hegna(A), s. 183 Kr.F., s. 169. SP og SF.
358. *Ibid.* s. 144.
359. *Ibid.*
360. UD, 25.2.101, Bind 9, «Momenter for samtaler...» 3.5 1962.
361. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til...», 14.7 1961.
362. Schou, *op.cit.*, s. 122-123.
363. UD, 25.2.101, Bind 5, «Britisk tilnærming til Fellesmarkedet. Norges stilling», 18.4 1961. (Reiulf Steen sier i *Arbeiderbladet* den 11/2 1988 at «EF-samarbeidet har fått en sikkerhetspolitiske og allmennpolitisk dimensjon som det ikke hadde da Norge forhandlet om medlemsskap.» Men denne dimensjon er så absolutt til stede fra første stund i de norske vurderinger, hva konsekvensene av tilknytningsform angår.)
364. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til...», 14.7 1961.
365. Kapittel 4, «Norge vurderer medlemsskap i Vestunionen».
366. Johan J. Holst, *op.cit.*, s. 82.
367. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til de europeiske markedsproblemer...», 14.7 1961, s. 6.
368. *Ibid.* s. 5.
369. UD, 44.36.5, Bind 4, Melding fra den norske ambassade i Stockholm til UD, 27.5 1961.
370. Se Kapittel 1.
371. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til de europeiske markedsproblemer...», 14.7 1961, s. 5.
372. *Ibid.*
373. Lågeide, *op.cit.*, s. 45; RA, Regjeringskonferansen 2.2 1962, Sak 2 «Det europeiske økonomiske fellesskap».
374. Haugland, *op.cit.*, s. 140.
375. Ørvik, *op.cit.*, s. 186.
376. Schou, *op.cit.*, s. 237.
377. *Ibid.* s. 141-142.
378. *Ibid.* s. 121 og s. 125.

379. *Ibid.* s. 279; Ørvik, *op.cit.*, s. 192, s. 202 og s. 204-205.
380. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til de europeiske markedsproblemer...», 14.7 1961; UD, 44.36.5, Bind 7, «De europeiske markedsproblemer», Handelsminister Skaugs redegjørelse for utenrikskomiteen 31.7 1961.
381. UD, 44.36.5, Bind 2, Hemmelig melding fra utenriksminister Lange til handelsminister Skaug, 28.4 1961.
382. UD, 44.36.5, Bind 7, «Møtet i EFTA's ministerråd 28.juli 1961 i Geneve», 29.7 1961.
383. UD, 25.2.101, Bind 5, Jnr. 017682, «Norges holdninger til de europeiske markedsproblemer...», 14.7 1961, s. 1.
384. RA, Regjeringskonferansen 20.6 1961, Sak 7 «De europeiske markedsproblemer»
385. UD, 44.36.5, Bind 7, Jnr. 11679, «Forholdet EFTA-CEE», Referat fra møtet i utenrikskomiteen, 1.8 1961.
386. UD, 44.36.5, Bind 3, På baksiden av et notat (PM) med tittelen - «Ekspedisjonssjef Halvorsen - møte 19/5 1961» - er det tatt notater fra et møte der flg. personer var tilstede: Vatnaland, Wikborg, Erling P. Norden, Ingvaldsen, Røyseland, Moe, Kjos og Lange.
387. UD, 44.36.5, Bind 7, Jnr. 11679, «Forholdet EFTA-CEE», 1.8 1961.
388. RA, Regjeringskonferansen 31.10 1961, Sak 1 «Det europeiske fellesskap».
389. UD, 44.36.5, Bind 7, Jnr. 11679, «Forholdet mellom EFTA - CEE», 1.8 1961, inneholder referat fra utenrikskomiteens møte.
390. RA, Regjeringskonferansen 31.10 1961, Sak 1 «Det europeiske fellesskap»; Haugland, *op.cit.*, s. 145.
391. Haugland, *op.cit.*, s. 145; Lie, *op.cit.*, s. 226.
392. UD, 44.36.5, Bind 9, «EEC. Samtaler i København mellom lordseglbevarer Heath og handelsminister Lange», 27.10 1961.
393. Lie, *op.cit.*, s. 227.
394. RA, Regjeringskonferansen 28.11 1961, Sak 9 «Det europeiske økonomiske fellesskap».
395. *Ibid.*
396. RA, Regjeringskonferansen 5.12 1961, Sak 3 «Det europeiske økonomiske fellesskap».
397. RA, Regjeringskonferansen, 28.11 1961, Sak 9 «Det europeiske økonomiske fellesskap»; Lie, *op.cit.*, s. 227-228; Haugland, *op.cit.*, s. 148.
398. Haugland, *op.cit.*, s. 147.
399. Gerhardsen, *op.cit.*, s. 307.
400. Ørvik, *op.cit.*, s. 127.
401. Eriksen og Lundestad, *op.cit.*, s. 229-230.
402. Gerhardsen, *op.cit.*, s. 309.
403. UD, 25.2.101, Bind 12, Jnr. 002945, «CEE. Nordisk holdning», 26.1 1963.
404. *Ibid.*
405. Se Kapittel 1.
406. UD, 25.2.101, Bind 12, Jnr. 002945, «CEE. Nordisk holdning», 26.1 1963.
407. RA, Regjeringskonferansen 14.2 1963, Sak 5 «Det europeiske frihandelsforbundet. Ministermøtet i Geneve»
408. Helge Ø. Pharo, *Norwegian Social Democrats And European Integration In The 1950's*, (Oslo Universitet, Nov.1988) s. 2.

409. Hilary Allen, *Norway and Europe in the 1970s*, (Universitetsforlaget 1979), s 52-53
410. William R. Keylor, *The twentieth century world*, (Oxford University Press 1984), s. 354.
411. Martin Sæter, *Det politiske Europa*, (Universitetsforlaget 1971), s.415-416; Martin Sæter, «EF-prosessen grip om seg» (NUPI - Hvor hender det? nr.21, 30.1 1989).
412. Allen, *op.cit.*, s 81.
413. *Ibid.* s. 54-55.
414. *Ibid.* s. 52.
415. Keylor, *op.cit.*, s. 352-353.
416. Allen, *op.cit.*, s. 52.
417. Tove Lise Schou, *Norge og EF*, (København 1980), s 240, 252.
418. Knut Heidar, *Norske politiske fakta 1884-1982*, (Universitetsforlaget 1983), s.380.
419. Keylor, *op.cit.*, s. 355.
420. Schou, *op.cit.*, s. 150.
421. Intervju med Jens Chr. Hauge i NRK 4.1 1983.
422. Nils Ørvik, *Fears And Expectations*, (Universitetslaget 1972), s.365-370. Her finner vi en oversikt over de hovedargumenter som ble brukt i debatten i 1967 og 1970.
423. John Lyng, *Fra borgfred til politisk blåmandag. Erindringer 1968-1971*, (Cappelen 1978), s. 76.
424. *Ibid.*
425. Se side 30.
426. Schou, *op.cit.*, s. 53.
427. Lyng, *op.cit.*, s. 79.
428. *Ibid.* s. 80.
429. Allen, *op.cit.*, s. 65.
430. *Ibid.* s. 67.
431. *Ibid.* s. 76.
432. *Ibid.* s. 78.
433. *Ibid.* s. 74.
434. *Ibid.* s.150.
435. Lyng, *op.cit.*, s. 124.
436. *Ibid.* s. 127.
437. *Ibid.* s. 129.
438. Stortingsmelding nr. 50 1971-72, Om Norges tilslutning til De Europeiske fellesskap, s. 23.
439. Lyng, *op.cit.*, s. 154, Stortingsmelding nr. 92 1969-70, Om Norges forhold til de nordiske og europeiske markedsdannelser.
440. Allen, *op.cit.*, s. 81.
441. Lyng, *op.cit.*, s. 170.
442. Allen, *op.cit.*, s. 50.
443. *Ibid.* s. 81.
444. Lyng, *op.cit.*, s. 170; St.meld. nr. 50 1971-72, s. 25.
445. Allen, *op.cit.*, s. 94.
446. *Ibid.* s. 109.
447. Jens Haugland, *Dagbok frå Lovebakken*, (Det norske samlaget 1988), s. 110.
448. Allen, *op.cit.*, s. 94.
449. St.meld. nr. 50 1971-72, s. 171.

450. Allen, *op.cit.*, s. 152.
451. Schou, *op.cit.*, s. 298, s. 309.
452. St.meld. nr. 50, s. 11.
453. Schou, *op.cit.*, s. 104.
454. St.meld. nr. 50 1971-72, s. 60.
455. *Ibid.* s. 8, Vedlegg 3 s. 3.
456. Allen, *op.cit.*, s. 106, s. 142 osv finnes en grundigere analyse av de «økonomiske» argumenter.
457. Johan Jørgen Holst (Red.), *Five Roads to Nordic Security*, (Universitetsforlaget 1973), s. 87.
458. St.meld. nr. 50 1971-72, s. 176.
459. Schou, *op.cit.*, s. 126.
460. *Norges Historie Bind 13* (Cappelen 1979), s. 397; Allen *op.cit.*, s. 157-158.
461. Allen, *op.cit.*, s. 212 ; Holst, *op.cit.*, s. 82.
462. Holst, *op.cit.*, s. 89.
463. Deklarsjon fra Oslo Summit, Meeting of the EFTA heads of government in OSLO, 14-15 march 1989, Punkt 17.
464. *Arbeiderbladet* 8.3 1989.
465. Se kapittel 6.
466. St. meld. nr 61 (1986-87), Norge, EF og europeisk samarbeid, s. 5.
467. Se for eksempel intervju med Johan Jørgen Holst i *Aftenposten* 24/12 1987

English summary

The first steps into Europe. Norwegian European policy from 1950

Until the middle of our century Norway was a very lukewarm European; occasionally Norwegian attitudes can be classified as even anti-European.

The roots of this Norwegian «distance» to the European continent can largely be found in Norwegian judgements about Germany and German policy. It follows as a matter of course that Norway was fundamentally sceptical towards European integration schemes.

About 1950 the course of development challenged these negative attitudes: A cautious normalisation of the relations with Germany, and the impetus to European cooperation created by the Schuman plan and the Plevin plan also affected Norway.

At the height of the Korean war, in the autumn of 1950, Norway accepted the rearmament of West Germany. And even though it was out of the question for Norway to join the European Coal and Steel Community (ECSC) or the European Defence Community (EDC), she supported the political substance in both these initiatives. Like her allies Norway realised the necessity of utilising the industrial and military potential of West Germany, and she accepted the ECSC and EDC as instruments to keep the West German revival under control. Norway would have preferred a West German membership in NATO rather than the EDC arrangement, but when this possibility was rejected the EDC was considered to be the best possible solution of «the German problem». The French refusal in August 1954 to ratify the EDC-treaty therefore gave rise to serious concern in Norway.

Diplomatic activity to find an alternative framework, in which the essential German military contribution could be controlled, was followed with great attention from Oslo. The solution was to be found in the Brussels Pact. In October 1954 Germany and Italy joined the Pact and the enlarged organisation became the West European Union (WEU). In the autumn of 1954, as the situation concerning German contributions to Western defence reached a critical stage, the question of Norwegian membership in the WEU was a political subject of actual interest for Norway.

As West Germany joined NATO on May 9, 1955, WEU receded into the background, and Norwegian attention shifted from the Brussels Pact to the Brussel Cooperation. Norway followed the negotiations between the six member states of the ECSC with scepticism and she did not greet the Treaty of Rome with any enthusiasm. On the contrary, the features of federalism and the domination of the Continental powers were far from the Norwegian conceptions about European co-operation. Norway was also afraid that the creation of the EEC would lead to a division of Western Europe into two camps, and in this way weaken the Atlantic alliance and consequently endanger the mainstream in Norwegian foreign policy - the links to Great Britain and USA.

The new scope and pace of European integration after the mid-fifties therefore placed European questions on the Norwegian political agenda. This was not only because of the threat to the Atlantic policy from Continental cooperation, but just as much a result of tighter webs between Norway and Continental Europe: the evolving military cooperation with Germany starting with the decision to rearm Germany, and continuing throughout the fifties with German responsibility for the southern approaches to Norway.

Politically Norway engaged herself in the early European detente process in the late fifties. Norway tried vigorously to promote the East-West dialogue, and the Rapacki plan of October 1957 concerning a nuclear-weapon-free zone, caused a thorough discussion among the political leadership. Norway's inclination to act as a bridgebuilder between East and West again surfaced.

A third reason for the emerging European dimension in Norwegian foreign policy was the growing economic exchange between Norway and the Continent, primarily Germany.

All in all this stimulated a cautious «Europeanisation» of Norway's foreign policy, and after a little hesitation Norway gave strong support to the British proposal for a Western European Free Trade area that included both the six «EEC-states» and other members of the OEEC. The subsequent negotiations in the so-called Maudling committee soon ran into unsurmountable problems. It seemed impossible to reconcile the British and French conceptions about European cooperation, in the autumn of 1958 the negotiations collapsed.

Out of this «mess» EFTA emerged, and Norway was ready to follow Great Britain and create this reduced European Free Trade Area, the «outer seven», in early 1960. For almost one year Norway was disposed to

believe in EFTA as an instrument to re-establish negotiations between «the six» and «the seven». But in the autumn of 1960 she had to admit that negotiations between EFTA and EEC would not solve the European cooperation problems, and the responsibility for the stalemate was placed on France and her leader, de Gaulle.

The reorientation of British European policy in the spring of 1961 caused a spirit of unrest among Norwegian politicians. Their profound Atlanticist orientation still dominated, and the British decision to seek membership in the EEC combined with the increasingly more extensive functional ties between Norway and Europe, brought Norway into a dilemma. After some deliberations the Norwegians accepted the necessity of joining Europe together with the British, and on May 2, 1962, Norway applied for membership of the EEC.

Since Norway had become independent in 1905 Norwegian European policy had gone through three phases:

1. Until 1950 there was a tendency towards an anti-European profile.
2. In the fifties Norway judged European cooperation to be essential, but it was not so important for Norway that she found direct participation necessary.
3. In the late fifties and in the early sixties Norway slowly realised that she was more and more an integrated part of Europe. This demanded a more active European policy. And the political leadership came to the conclusion that Norway, on certain premises, both was able to and had to participate in an organised European cooperation.

After de Gaulle's rejection of British and thus Norwegian membership in January 1963 political discussions about European integration almost ceased.

For a short while the question about Norwegian membership again came to the forefront in 1966-1967. Britain's announcement that she wanted to renew her application for membership in EEC cleared the way for a new Norwegian attempt to join the EEC. This time the approach to Continental Europe was accompanied by a political-psychological normalisation with Germany - the new German foreign minister, social democrat Willy Brandt, made this normalisation even stronger and his Ostpolitik was warmly welcomed in Oslo. But again France placed her

second veto on British membership at the end of 1967.

In the beginning of the seventies the Norwegian political leaders for the third time within a decade wanted to follow Britain into EEC. The reasons to do so were numerous from their point of view. The extensive functional ties in the political, economical and military field with Continental Europe, combined with the prospect of British membership in EEC, made Norwegian membership a vital necessity for the nation. The public however, was of different opinion, and in the 1972 referendum Norway decided not to become a member of the Common market.

The outcome of the referendum made the question of Norwegian membership in the EEC taboo in the political debate in Norway. The year after the referendum, Johan Jørgen Holst listed three pre-conditions or circumstances that could lead to a renewed debate about the relations between Norway and the EEC:

1. A development of the transatlantic relationship between USA and Europe.
2. A development towards greater understanding and reconciliation between East and West in Europe.
3. A development of the cooperation in the EEC itself that would confront Norway with new challenges and problems.

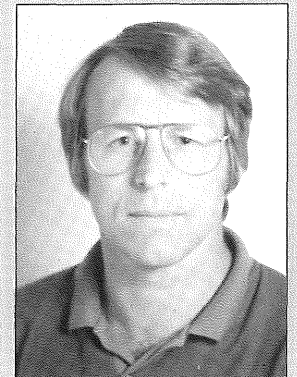
In the eighties there have been significant developments in all three areas mentioned above. Combined with tighter functional webs with Europe than ever before, and a Norwegian public opinion that seems more easy to come to terms with, this new situation may pave the way for Norwegian membership in the EEC in the nineties.

De første skritt inn i Europa

Fra uavhengigheten i 1905 har norsk Europa-politikk gått gjennom tre faser: Den første fase hører hjemme i mellomkrigstida og i 40-åra, og var preget av tilløp til en rent anti-europeisk profil. Deretter kom en periode hvor Norge mente at Europa-samarbeid var bra, men ikke angikk Norge i den grad at direkte norsk deltakelse var nødvendig. Mot slutten av 50-åra og på begynnelsen av 60-tallet vokste det fram en erkjennelse av at Norge trengte en aktiv Europa-politikk, og at Norge på visse premisser også måtte delta i et organisert europeisk samarbeid.

Denne studien tar for seg de utenrikspolitiske vurderinger og motiver som lå til grunn for de holdninger den politiske elite hadde til europeiske integrasjonsforsøk. Etter å ha gitt et riss av norsk Europa-politikk fram til 1950, er det særlig 50-åra og begynnelsen av 60-åra som blir behandlet. Avslutningsvis trekkes så linjene fram til diskusjonen om Norges forhold til Europa i dag.

Nils A. Røhne, cand. philol. med hovedfag i historie fra Universitetet i Oslo. Lærer ved Stange Videregående Skole. Røhne har som forskningsstipendiat ved IFS arbeidet med norsk Europa-politikk i vårt århundre.



FORSVARSSSTUDIER

5/1989

De første skritt inn i Europa

Norsk Europa-politikk fra 1950

Nils A. Røhne

INSTITUTT FOR
FORSVARSSSTUDIER

IFS
